مدني زده کړې

لسم ټولگی

د پوهنې وزارت

مدني زده کړې لسم ټولگی
Ketabton.com

۱۳۹۸ هـ . ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر وایو الله اکبر وایو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې وزارت

مدني زده کړې

لسم ټولګی

۱۳۹۸

هـ.ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: مدني زده کړې

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د مدني زده کړو د څانګې علمي او مسلکي غړي

اډیټ کوونکي: د پښتو ژبې د اډیټ د څانګې علمي او مسلکي غړي

ټولګی: لسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای: کابل

چاپخونه:

بریښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره قانوني چلند کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې د وزیر پیغام

اقرأ باسم ربک

د لوی او ښښونکي خدایﷻ شکر په ځای کوو، چې موږ ته یې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه یې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفیﷺ چې الهي لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنګه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمریز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د ګران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده‌کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدینو شوراګانې د هېواد د پوهنیز نظام شپږګوني بنسټیز عناصر بلل کیږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختیا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونیز نظام کې د ودې او پراختیا په لور بنسټیزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونیز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړیتوبونو څخه دي. همدارنګه په ښوونځیو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونیزو تآسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کیفیت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. موږ په دې باور یو، چې د باکیفیته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونیز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توګه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو څخه په درناوي هیله کوم، چې: د هېواد بچیانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لېږدولو کې، هیڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په دیني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زیار او کوښښ وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤولیت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې د نن ورځې ګران زده‌کوونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولنې متمدن او ګټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانګه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه ګټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځیرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدریس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونیز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې یې نه ستړې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدایﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپېڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بریا غواړم.

د معیاري او پرمختللي ښوونیز نظام ا و د داسې ودان افغانستان په هیله چې وګړي یې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دکتور محمد میرویس بلخي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرلیکونه

مدني زده کړې

فرهنگ ١
د څپرکي موخې ٢
فرهنگ ٣
د فرهنگ ځانګړتیاوې(خصوصیات) ٩
فرهنگ او ټولنه ١٣
کوچني فرهنګونه ١٧
فرهنگي اړیکې ٢١
دویم څپرکي:ټولنیزې ډلې ٢٧
د څپرکي موخې ٢٨
ډله(ګروپ) ٢٩
د ډلو جوړښت(شکل) ٣٣
د ډلې مشرتوب(رهبري) ٣٧
دریم څپرکی: ټولنیز بنسټونه ٤١
د څپرکي موخې ٤٢

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز بنسټ .(۱)........ ٤٣
ټولنيز بنسټ (۲)........ ٤٧
ټولنيز بنسټ(۳)........ ٥٣
د نهادونو متقابلې اړيکې........ ٥٧
څلورم څپرکی:پراختيا........ ٦١
د څپرکي موخې........ ٦٢
پراختيا څه ته وايي؟........ ٦٣
فرهنګي پراختيا........ ٦٧
اجتماعي- سياسي پراختيا........ ٧١
اقتصادي پراختيا........ ٧٥
د پراختيا او وروسته پاتې والي عوامل........ ٧٩
پراختيا او د ژوند چاپيريال........ ٨٥
د څپرکي لنډيز........ ٩١

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

فرهنگ

په دې څپرکي کې به په لاندې لو ستونو پوه شئ.

- فرهنگ څه شی دی؟
- د فرهنگ ځانګړتیاوې
- فرهنگ او ټولنه
- فرهنگي اړیکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپرکي موخې

زده کوونکي به دې څپرکي په پای کې:

له فرهنګ،کوچني فرهنګ،دودونو، ارزښتونو او ټولنې سره بلدتیا پیدا کړي.

- د فرهنګ غوره او عمده عناصر به توضیح کړای شي.
- فرهنګي ځانګړنې (خصوصیات) به توضیح کړای شي.
- کو چنی فرهنګ، فرهنګي تضادونه او فرهنګي یرغل به توضیح کړای شي.
- د ملي فرهنګ د ساتنې او د ټولنیزو قوانینو، قواعدو او ارزښتونو له منلو سره به لېوال شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرهنګ

خبرې پرې وکړئ

څرنګه چې په ټولنیز ژوند کې لیدل کېږي:

- خلک خپل زامن د ښوونځي له تګ څخه د مخه جومات ته استوي چې دیني زده کړې، اسلامي اساسات زده کړي او په شپږ یا اوه کلنۍ کې یې په ښوونځي کې شاملوي.

- کله چې دوه ملګري سره مخامخ شي یو بل ته سلام اچوي، یو بل ته لاس ورکوي او د بېلېدو په وخت کې خدای په اماني کوي.

-کله چې ترافیکي اشاره سره شي، موټروان خپل موټر د پلیو د تېرېدو لپاره دروي.

-کله چې د یوې کورنۍ کوم غړی مړشي، د هغه خپل خپلوان ګاونډیان کلیوال او د محلې خلک د هغه په جنازه کې شریکېږي، بیا یې خاوروته سپاري او بیا د هغه لپاره د دعا کولو مجلس جوړېږي. خپلوان ملګري آشنایان د مړي کورنۍ ته ډاډیینه ورکوي.

- کله چې د ډوډۍ خوراک پای ته ورسیږي، تر دسترخوان چاپېر خلک د دعا لاسونه پورته کوي او د خدای (جَلَّ جَلاَلُه) شکر پر ځای کوي.

دا یوازې د هغو کړو او رواجونو څو بېلګې دي چې په مجموع کې یو فرهنګ جوړوي.

ستاسې په آند!

۱- خلک ولې پورتني کارونه سرته رسوي؟

۲- که چیرې دغه یاد شوي کارونه ونه کړي، نو له کومو ستونزو سره به مخامخ شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان د پیدایښت له اولې ورځې څخه په زده کړه پیل کوي. کرار کرار د کورنی غړي پیژني، له ټولنیزو ورتیاوو، پوهې او قواعدو سره اشنايي پیداکوي او کله يې چې عمر زياتېږی له هغو سره لازیات اشناکیږي او په مختلفو ځایونو او بېلابېلو شرایطو کې داسې کړه کوي چې د ټولنې غوښتنه ده او بالاخره د خپلې ټولنې دود، دستور، کړه وړه او کلتور زده کوي.

انسان کله چې په ټولنه کې قدم کیږدي د یوې ژبې په زده کولو او د ټولنې له قواعدو او دودونو سره د بلدتیا په پایله کې کولای شي له انسانانو سره اړیکې وساتي. زده کړه وکړي، هغه نوروته ولیږدوي او خپلې کړنې همغږې کړي.

خلك د فرهنگ له لارې کولی شي هغه ورتیاوې ترلاسه کړي چې د ژوندي پاتې کېدو او پایښت لپاره په مختلفو طبیعي چاپېریالونو کې لازمي دي، د بیلگې په توگه: څرنگه خوراکي توکي را ټول او پاخه کړي، څرنگه کالي واغوندي او د ځان لپاره کور جوړ کړي.

د فرهنگ تعریف

په ژبنیو فرهنگونو کې د فرهنگ اصطلاح د دود، دستور، نظریاتو، هنر او د ژوند کولو د طریقې یوه پیچلي پدیده ده چې د قومونو د تاریخي تجربو په لړکې يې تشکل موندلی دی.

له دې کبله د ټولنې ټولو مادي او معنوي لاسته راوړنو او شتمنیو ته فرهنگ ویل کیږي.

د فرهنگ د مفهوم د تحلیل او تجزیې په پایله کې کولای شو څو ډوله عناصر تشخیص کړو چې هر یو يې د فرهنگ په جوړښت او تشکل کې رول او اغېز لري.

د فرهنگ غوره عناصر عبارت دي له: عقایدو (باورونو)، ارزښتونو، قواعدو، سمبولونو (نښو) او مادي او معنوي میراثونو څخه.

۱- ارزښتونه

د لاندینیو مطالبو په اړه بحث او خبرې وکړئ:

۱- ښوونکي، مور او پلارته درناوی کول،

۲- له کوچنیانو سره مرسته او پر هغو شفقت کول.

۳- ملگرو ته دروغ ویل او سپکاوی کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې کړنو د سرته رسولو او یا سرته نه رسولو په پایله کې تاسو ته څه احساس پیدا کېږي؟
ښوونکي، مور او پلار ته درناوی کول یو مثبت ارزښت دی. مور او پلار تاسو ته د ژوند ټولې آسانتیاوې برابروي. یعنې خواړه، کالي د استوګنې ځای، د ښوونې او روزنې اسانتیاوې او داسې نورې اړتیاوې را پوره کوي، له دې کبله ضروري ده چې د هغوی درناوی وکړئ. ښوونکی مور ته علم او د ژوند کولو وړتیاوې را زده کوي. ښوونکی د زده کوونکو معنوي پلار دی.

د اسلام په مقدس دین کې دروغ ویل او خپل ملګري یا دوست ته سپکاوی کول لویه ګناه او بې ارزښته عمل دی چې انسان باید له هغه څخه ډډه وکړي. ارزښت کېدای شي ډول ډول ریښې ولري. ځرنګه چې د انسانانو ارزښتونه په لومړۍ درجه کې د هغوی له بیالوژیکي اړتیاوو څخه سرچینه اخلي، نو انسان هغو پدیدو ته امتیاز او ارزښت ورکوي چې په ښه ډول او زیاته پیمانه وکولای شي د هغه اړتیاوې پوره کړي. د مثال په توګه: کله چې انسان وږي وي هغه ته خواړه ارزښت لري او کله چې تږی وي هغه ته اوبه ارزښت لري. اسلام چې کومو کارونو ته انسانان هڅوي او یا د هغو کارونو دستور ورکوي، هغه کار ارزښت بلل کېږي او له هغو کارونو نه یې چې منع کوي هغه ته بې ارزښته کار ویل کېږي.

د ژوند په اوږدو کې وار په وار ځینې خاصې چارې د ټولنې ټولو او یا ډېرو غړوته مهمې ګڼل کېږي. د بیلګې په توګه:

- د یوه هېواد لپاره عزت او خپلواکي،
- د ملګرو او دوستانو تر منځ صداقت، صمیمیت اوربښتینولي،
- د مسلمانانو لپاره د خدای (جَلَّ جَلالُه)،عبادت او بنده ګي یو غوره ارزښت دی.

دوی د دې چارو په عملي کېدو سره خوښي ځرګندوي. که چېرې څوک دې چارو ته سپکاوی وکړي اویا د هغو د عملي کېدو مخه ونیسي، د ټولنې د وګړو له سخت غبرګون سره مخامخ کېږي. دې چارو ته چې د ټولنې لپاره اهمیت لري ارزښت ویل کېږي. نو له دې امله فرهنګي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزښت داسې معيار او اندازه ده چې خلک د هغه په واسطه د يو شي يا يو شخص مطلوبيت، ښيګڼه او ښايست ارزوي او هغه د خپل ټولنيز ژوندانه لارښود ګڼي.

۲- قواعد

قواعد د ټولنپوهنې د علم له نظره هغه مقررات او طرزالعملونه دي چې ټولنه د هغو له لارې د خپلو غړو کړنو او چلندونو ته سمون ورکوي. يو وګړی په ټولنيز ژوند کې سره له دې چې له آزاديو او حقونو څخه برخمن دی، خود دې په څنګ کې له ځينو محدوديتونو سره هم مخامخ کېږي. څوک چې په ټولنه کې ژوند کوي نشي کولی په آزاده توګه او هر ډول يې چې خوښه وي عمل وکړي. هغه بايد د ټولنې د پايښت لپاره په ځانګړو چارو لاس پورې کړي. که تاسې د فوټبال د ټيم لوبغاړي ياستئ، بايد د فوټبال د لوبې قواعد مراعات کړئ. تاسې دا آزادي نه لرئ چې له توپ څخه په هر ډول چې زړه مو غواړي کار واخلئ. له دې کبله هغه چارې چې يو وګړی يې د ټولنې ديو غړي په توګه سرته رسوي، قواعد ګڼل کېږي او که چېرته له هغو څخه سر غړونه وکړي سزاورکول کېږي.

قواعد هغه مقررات دي چې خلکو ته ورښيي په ځانګړو حالاتو کې څرنګه عمل وکړي، څه ووايي او څرنګه فکر وکړي، قواعد زموږ د ټولو اعمالو لارښود دي.

ځينې قواعد د خلکو لپاره ډېر سپېڅلي دي او له هغو څخه سر غړونه د زغم وړ نه وي. ځينې قواعد تقريباً اختياري دي او د سر غړونې په صورت کې چا ته سزا نه ورکول کېږي. دا ډول قواعدو ته قومي طريقې يا عامه عرف ويل کېږي، هغه فرهنګي قواعد چې رسمي بڼه لري او له هغو څخه د سرغړونې په صورت کې د سزا وړانديز شوی دی قانون نوميږي.

د بيلګې په توګه: د مخدره توکو کرل، په ناجايزه توګه کاروال او ليږدول رسمي سزا لري.

۳- **عقايد**: ديني عقيدې هم د ټولنيزو عقيدو يوه برخه بلل کېږي. زموږ خلک له اسلامي

(c) ketabton.com: The Digital Library

عقایدو څخه پیروي کوي. اسلام داسې دین دی چې د انساني ژوندانه ټولې اړوندې برخې رانیسي. دا دین خورا غني او شتمن فرهنګ لري. دا فرهنګ د (وحې) پر بنسټ او له اسلامي تعلیماتو څخه سرچینه اخلي. په لنډه توګه عقیده او باور د ټولنې اعتقادي اوعام اصول دي چې د اجرا له ذمه واری سره تړاو لري او د ټولنې لوړ ارزښتونه منعکسوي، لکه: د دیني اعتقاداتو اصول، د خدای جل جلاله عبادت کول، د لمانځه اداکول، روژه نیول او زکات ورکول.

٤- **سمبولونه** (**نښې**): سمبولونه یا نښې د هغو حالاتو ښکارندوې دي چې انسان په ورځنی ژوندکې ورسره مخامخ کېږي. همدارنګه سمبولونه هر ډول فزیکي پدیدې (کلمه، شیز، غږ، احساس، بوي، حرکت، مزه) او داسې نورو ته هم ویل کېږي چې خلك هغو ته ارزښت او معنا ورکوي. سمبول داسې شیز دی چې معنا څرګندوي، لکه: ملي بیرغ، ملي سرود، مجسمه او داسې نور. همدارنګه سمبول په یوه ټولنه کې د یو بنسټ شتون راښیي، د بېلګې په توګه: ملي بیرغ موږ ته خپل دولت را په یادوي، ملي سرود د ټولو قومونو او د هېواد د ټولو اوسېدونکو د وحدت نښه او سمبول دی. د ښوونځي جامې (یونیفورم) موږ ته دا راښیي چې د ښوونځي زده کوونکي یو. په ټولنه کې د سمبول او نښې اساسي نظام ژبه ده، ژبه په ټولنیز ژوندانه کې لوی ضرورت ګڼل کېږي او له هغې نه کار اخیستل د ټولنیز انسان له ځانګړنو څخه شمېرل کېږي. همدارنګه ژبه د فرهنګ د عناصرو له ډلې څخه یو عنصر دی چې د فرهنګ د دوام او لېږد سبب کېږي، ژبه نه یوازې دا چې په خلکو کې د فرهنګ د متقابل غبرګون او د فرهنګ د دوام سبب کېږي، بلکې: د ټولنې د غړو د نظریا تو او فکرونو د رغونې سبب هم ګرځي.

فکر د ژبې له لارې په ژوندکې ښکاره او عملي کېږي. جوته ده چې د تمدن او شتمن فرهنګ پرمختګ، د یو قوم د افکارو او نظر یاتو په رغونې پورې اړه لري چې د ژبې له لارې ژوند ته لاره پیداکوي. له ژبې پرته انسان نشي کولی کوم ډول چې اوس دی داسې واوسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست تکرار

۱- د فرهنګ اصطلاح د ژوند داسې طریقې ته ویل کېږي چې د یوې ټولنې غړي یې زده کوي، عملي کوي يې او له یوه نسل څخه يې بل نسل ته لېږدوي.

۲- ارزښت په ټولنه کې هغه دودیزې او رواج شوې مفکورې دي چې موږ ته راښيي چې کوم شي سم دی او کوم شی ناسم دی.

۳- قواعد هغه مقررات او هیلې دي چې د هغو په واسطه ټولنه د خپلو غړو کړنې او کړه وړه تنظیموي.

٤- عقیدې، هغه اعتقادي او هر اړخیز اصول دي چې د اجرا کیدو له ذمه واریٔ سره په خنګ کې د ټولنې اوچت ارزښتونه منعکسوي.

٥ - سمبول هغه نښه ده چې معنا څرګنده او روښانه کوي. لکه: ملي بیرغ، د سرې میاشتي نښان او داسې نور.

٦- ژبه د وینا او لیکنې د سمبولونو او نښو مجموعه ده چې د هغو یو ځای کیدل (ترکیب) معناوې تولیدوي او د وګړو اړیکې سره ټینګوي.

پوښتنې

۱- فرهنګ څه ته وایي؟

۲- ارزښت تعریف کړئ.

۳- د قواعدو نه مراعاتول د ټولنې د یوه غړي لپاره څه پایلې لرلی شي؟

٤- ستاسو په اند، انسان ژبه څرنګه، چیرته او څه ډول زده کوي؟

٥- دغو شیانو لکه: بیرغ، د ښـوونځي یونیفورم، ملي سرود ته ولې سمبول ویلای شو؟

کورنۍ دنده

د قواعدو، ارزښتونو او سمبول په اړه یو یو مثال ولیکئ او بیا یې په ټولګي کې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرهنګ ځانګړتياوې

خبرې پرې وکړئ!

که مو پام کړی وي په کومه سيمه يا ښار کې چې تاسې ژوند کوئ، دود او دستور يې د بل ښار او يا هېواد سره تو پير لري ستاسې په اند:

- په دود او دستور کې د دې توپيرونو علت څه شی دی؟
- آيا کولی شو يو فرهنګ له بل فرهنګ نه غوره وبولو؟
- ولې د فرهنګونو تر منځ د ښه والي او بدوالي معيار نشته؟

د پورتنيو پوښتنو ځوابونه به په دې لوست کې ومومئ.

۱- فرهنګ يوازې د انسان ځانګړنه ده: خدای جل جلاله انسان ته عقل او شعور ورکړی دی او په زياته کچه په هغې پوهې چې په ټولنيز ژوند کې يې زده کوي عمل کوي. په داسې حال کې چې حيوانات په ارثي توګه عمل کوي او د هغوی د زده کړې ځواک کم دی.

د انسانانو د ژوندانه په اوږدوکې داسې عادي او ساده خيزونه چې نور ژوندي موجودات هم هغو ته اړ دي، د فرهنګ په چوکاټ کې داخليږي. د بېلګې په توګه: انسان د نورو موجوداتو په توپير که څېرته وږی هم وي بيا نو په خپل ټاکلي وخت خواړه خوري، خو داسې هم پېښيږي چې کله بيا وږی يا تږی هم نه وي، نو خوراک او څښاک کوي. وګړي وزرونه نه لري چې والوځي، خو هوايي جهاز جوړوي. ګړندی تللي نشي، خو موټر جوړوي. کولی شي درې وخته خواړه وخوري او يا په ځانګړو آدابو سره جومات ته ننوځي. پرنجيدل يو طبيعي عمل دی، خو له پرنجيدو وروسته انسانان مختلف غبرګونونه څرګندوي چې له بېلو بېلو فرهنګونو څخه استازيتوب کوي. يو وايي وبخښئ، بل وايي (الحمدالله) او په ځواب کې يَرْحَمُكَ الله وايي او يا هم دعا کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- فرهنګ د زمانې په اوږدو کې شتمن کېږي، لوړېږي او وده کوي

څومره چې پر یو قوم ډېر وخت تیر شوی وي او ډېره موقع او فرصت یې لاس ته راوړی وي، نو کولای شي په زیاته پیمانه معنوي پانګه زیرمه کړي او ښه دودونه د بدو دودونو پرځای راولي. فرهنګي پانګه هغه مهال لاس ته راځي چې په یوه ټاکلي وخت کې هغه څه چې په فرهنګ کې اضافه کېږي له هغه څه نه زیات وي کوم چې له منځه ځي، نو له دې کبله فرهنګ ښه او غوره اخلاقي موازین او مذهبي عقیدې، دود او دستور اخلي او ځان ته پرې وده ورکوي. فرهنګ یوه ژوندۍ پدیده ده، له دې کبله باید متحرکه او خوځنده وي، د فرهنګ دریدل د هغه مرګ دی.

۳- فرهنګ یوه نسبي(نژادي) پدیده ده

هیڅ ګروپ او یا قوم دا نه مني چې د هغو فرهنګ ټیټ او بد دی. ټول فرهنګونه د کورني نظام د یوې ځانګړې ژبې او شکل درلودونکي دي. د انسان د کړنو سموالی او ناسموالی، ښه والی او بد والی په بشپړه توګه د همغې ټولنې د مروج فرهنګ، دود او دستور سره تړاو لري. په یوه ټولنه کې رواج شوی عرف او عادت کیدای شي بد د ښه په ښه وښیي او هغه څه چې یوه ورځ منلي شوي وو، کیدای شي یوه ورځ نه منونکي وبلل شي. همدارنګه هغه شی چې په ټولنه کې ښه عمل بریښي په بله ټولنه کې کېدای شي تېروتنه وبلل شي.

۴- هر فرهنګ د لېږد او زده کړې وړ دی

هره ټولنه یو فرهنګ لري او د یو فرهنګي میراث په توګه له یوه نسل نه بل نسل ته لېږدول کېږي او موږ ته دا رازده کوي چې څرنګه هغه مسایل چې موږ له هغو سره مخامخ کېږو، حل کړو، څرنګه خپلې اړتیاوې په ښه توګه پوره او په ښه ډول ژوند وکړو. دا یو فرهنګ دی چې موږ ته له تېرونسلونوڅخه راپاتې دی په دې فرهنګ کې دیني بنسټونه، ژبه، ارزښتونه، عقیدې، قوانین، رواجونه، علوم او صنایع شامل دي.

۵- فرهنګ عام خو ځانګړی هم دی

فرهنګ د انسان د مادي او معنوي لاس ته راوړنو په توګه، په انساني ټولنه کې عام دی. په ټولو انساني ټولنو کې (وړوکې او که لویه، ساده او که پیچلې وي) یو عمومي او ګډ فرهنګ لیدل کېږي. خو د فرهنګ له عامتوب سره سره هره ټولنیزه ډله د اقتصادي بنې، خپلوۍ، مقرراتو، دیني مناسکو، ژبې، ادبیاتو او هنر په برخه کې خپلې ځانګړې تګلارې لري او هېڅ داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرهنګي پدیدې او شرایط نشته چې په دوو قومونو، دوو ټولنو او یا دوو ټولنیزو ډلو کې یو بل ته ورته والی ولري. په بل عبارت: د هرې ټولنې فرهنګ د همغې ټولنې پیداوار دی یعنې یوازې په همغې ټولنې پورې ځانګړی دی.

۲- فرهنګ ثابت خو بدلېدونکی هم دی

ټولې ټولنیزې او غیر ټولنیزې پدیدې اختراعات، تجربې، مهاجرتونه او داسې نور د وخت او ځای له غوښتنې سره سم بدلون او وده کوي. کله چې فرهنګ په یوه ټولنه کې زده کېږي او د منلو وړ کېږي، ثبات او دوام پیدا کوي. په حقیقت کې هغه عوامل چې فرهنګ ته بدلون ورکوي، که قوي او ځواکمن نه وي د ټولنې غړي د فرهنګ د بدلون پر وړاندې مخالفت او مقاومت کوي.

د بیلګې په توګه: په هر فرهنګ کې د جامو اغوستلو ځانګړې طریقه موجوده ده. یوازې هغه مهال دا طریقه او رواج بدلون مومي چې د نوي فرهنګ (فرهنګي نوښت) تر اغیز لاندې راشي او د ټولنې د اکثریت خلکو د مننې وړ وګرځي. خو دا بدلون په فرهنګي ساحو کې دومره کرار او ورو دی چې په ورځنیو لیدنو کتنو کې نه احساسېږي او نژدې ثابت معلومېږي.

۷- د فرهنګ منل اجباري، خو په عین حال کې اختیاري هم دی

انسان د ژوند له لومړۍ ورځې څخه خوړل، کښېناستل، خبرې کول، اغوستل او بالاخره د ارزښتونو پېژندنه که وغواړي که ونه غواړي زده کوي. د دې لپاره چې یو وګړی وکولی شي په ټولنه کې ژوند وکړي هغه اړ دی چې ژبه، دین، مذهب، د خوړلو طریقه، د جامو اغوستل، دود او دستور، رسم او رواج زده کړي. لنډه دا چې ټولې هغه کړنې او فکرونه زده کړي چې ټولنې، توکم، قشر، ټولنیزې ډلې او بالاخره ښار او سیمې ته چې په هغه کې ژوند او وده کوي، د منلو وړ وي. نو له همدې کبله وایو چې د فرهنګ زده کړه اجباري او له فشار سره یو ځای ده، خو انسان نظر په هغو جسماني فکري، رواني، علمي او ټولنیزو ځانګړتیاوو چې لري یې، د پوهې په هغه چوکاټ کې چې په ټولنه کې یې زده کوي نه پاتې کېږي او اختیار لري چې پر مخ لاړ شي اوخپل ځان د اختیار حریم ته ورسوي. فرد د (جبر) په وړاندې اختیار هم لري، که نه نو دا ټول اختراعات او کشفیات به نه کیدل او دا ټول پر مختګ به ناممکن و. دا ټول د دې ښکارندوی دي چې انسان د اختیارلرونکی دی او د انتخاب قدرت لري. کولای شي چې خپل ځان د اجبار له ولکې څخه وباسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عام فرهنګ نور ډولونه هم د پوهانو له خوا تشخيص شوي دي چې له دې ډلې کولی شو له هنر، بدني سينګار، لوبو، تحفې ورکولو، ټوکو او روغتيايي قواعدو نومونه واخلو.فرهنګي ځانګړتياوې د يوې ټولنې د افرادو د کړو وړو په ځانګړتياوو غوڅ اغيز اچوي. د هرې ټولنې وګړي په فرهنګي چوکاټ کې د ټولنې له فرهنګي ځانګړتياوو څخه سر غړونه نه کوي. زيات خلك د خپلې ټولنې له فرهنګ څخه پيروي کوي، ځکه په مستقيمه او غيرمستقيمه توګه يې د هغه زده کړه کړې ده. هغوی ممکن له دې لارې له يوازيتوب نه خلاصون پيدا کړي او له خپلې ډلې سره يو ځای شي، ځکه چې په ټولنيز ژوند کې نظم او سمون ګټور بولي.

د لوست تکرار

•فرهنګ يو ټولنيزه او په ټولنيزو اړيکو پورې تړلې پديده ده. د ټولنپوهنې له نظره هر څوك فرهنګ لري او داسې انسان نشته چې فرهنګ ونه لري.

•...

•...

•...

•...

پوښتنې

١- آيا داسې فرهنګونه شته چې نسبت بل فرهنګ ته ښه او اوچت وي؟

٢- د فرهنګ عامې ځانګړتياوې کومې دي؟له بيلګې سره يې وواياست.

٣- ولې وايو چې فرهنګ يوازې د انسان ځانګړنه ده؟

٤- آيا داسې انسان پيژنئ چې فرهنګ ونه لري؟

٥- لاندې مطالب مطا لعه کړئ، سمې جملې په(√) علامې سره او غلطې جملې په (×)علامې سره په نښه کړئ.

الف- د انسان او ژويو ترمنځ اساسي او اصلي توپير د انسان د فرهنګ لرل دي. (   )

ب- فرهنګ نسبي نه دی. (   )

ج- فرهنګ د زمانې په اوږدو کې غني کيږي، لوړيږي او وده کوي. (   )

کورنی دنده

زموږ د هېواد او بهرنيو هېوادونو فرهنګي ځانګړتياوې سره پرتله او د څلورو مثالونو په ورکو لوسره يې د ټولګي پر وړاندې بيان کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرهنګ او ټولنه

خبرې پرې وکړئ

څرنګه چې په تېرو درسونو کې مو زده کړل چې انسان په ټولنه کې زیږي، په ټولنه کې وده کوي، زده کړه کوي او زده کړه ورکوي. د یو لړ قوانینو اومقرراتو په منلو سره خپل ژوند ته ادامه ورکوي چې د یو لړ فرهنګي عناصرو د پیدایښت لامل ګرځي. ستاسې په آند:

- فرهنګ د ټولنیز ژوند په کومو برخو پورې تړاو لري؟
- که چیرته ټولنه مو جوده نه وي، نو فرهنګي عناصر به څنګه دوام پیدا کړي؟

د انسان، ټولنې او فرهنګ اصطلاحات، سره له دې چې د مفهوم له لحاظه سره بیلولای شو، خو په حقیقت کې د دوی تر منځه ډېرې نژدې او عیني اړیکي موجودې دي. هېڅ فرهنګ له ټولنې پرته نشته او هېڅ ټولنه نشته چې فرهنګ ونه لري. **ټولنه**، هغه منظمې او متقابلې اړیکې دي چې انسانان یې په خپلو کې سره لري. **فرهنګ** د انسانانو د ژوند لاروچارو، ارزښتونو، دود، دستور او د دوی له خوا د تولید شویو توکو په معنا دی. د دې لپاره چې فرهنګ ښه وپېژنو باید د فرهنګ مخکنیو او اوسنیو اړخونو ته پام وکړو.

- د فرهنګ مخکني اړخونه رسم او رواج، دودونه او سنتونه دي.
- د فرهنګ اوسني اړ خونه موږ ته نوی فرهنګ او د هغه ځانګړ تیاوې چې نن لیدل کیږي، راپیژني. خدای جل جلاله دا د خاورو نړۍ پیدا کړه او انسان چې په دې نړۍ کې ژوند کوي، د خدای جل جلاله په حکم یې له هېڅ نه هستۍ ته پل کیښود. او د ځمکې په سر له خپرېدو نه وروسته یې په ژوند کولو پیل وکړ. بیا دې ډلو په خپلو کې ځانګړي رواجونه او دودونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ومونډل. نن مهال د خلکو او هېوادونو د پراختیا له امله نوي رواجونه، دودونه او فرهنګونه لیدل کېږي.

د فرهنګ اصطلاح، په عامو خبرو اترو کې معمولاً کره او ظریفو هنري او ادبي سلیقو ته اشاره ده، خو د ټولنپوهنې له نظره دا اصطلاح ډېره پراخه او په دې معنا ده چې هر څوک په ټولنه کې ژوند کوي، فرهنګ لري. ټول شیان او نعمتونه چې خدای جل جلاله د ځمکې پرمخ د خپلو بنده ګانو د ګټې اخیستو لپاره پیدا کړي دي، په فرهنګ کې ورګډ دي چې انسانان په هغه کې برخه لري. دا شیان په دوه ډوله دي: مادي شیان اومعنوي شیان چې فرهنګ هم پر همدې بنسټ په دوو برخو، مادي او معنوي فرهنګ وېشل کېږي:

- مادي فرهنګ هغه مادي شیان دي چې خدای جل جلاله پیدا کړي، انسانان ترې ګټه اخلي او له هغو څخه مصنوعات او د خپلو اړتیاو د پوره کولو لپاره وسایل جوړوي. لکه: ماشینونه، جامې، مدرسې، کارخانې، ښارونه، کتابونه، فضایي بېړۍ، مجسمې او داسې نور.

- په معنوي فرهنګ کې ژبې، فکرونه، عقاید، قواعد، دود، رسم اورواج، کیسې، ورټیاوې او سیاسي نظامونه شامل دي.

ټولنه د خلکو هغې ډلې ته ویل کېږي چې یوه اوږده موده یې یوځای ژوند کړی وي، یوه ټاکلې سیمه یې په خپله ولکه کې راوستې وي او په پایله کې په دې توانېدلي وي چې له نورو ډلو څخه په توپیر سره یې خپلو ځانونو ته د یو ټولنیز واحد په توګه سمون ورکړی وي.

که چیرې داسې وبولو چې ټولنه د نسبتاً تل پاتې ډلې چې له ښځو، نارینوو او کوچنیانو چې د خپلو اړتیاو د لېرې کولو لپاره یو له بل سره مرسته کوي جوړه شوې وي، نو فرهنګ هماغه د ګډو ارزښتونو او وسایلو مجموعه ده چې د اړتیاو د لیرې کولو لپاره جوړېږي او له یوه نسل نه بل نسل ته انتقالېږي. هېڅ ټولنه له خپل ځانګړي فرهنګ نه پرته شتون نه لري. ټولنه له هغو خلکو نه جوړه ده چې په یوه فرهنګ کې برخه ولري او دا روښانه ده چې له فرهنګ نه ګټې اخیستلو سره جوخت په هغه کې فعال رول هم لوبوي. فرهنګ د یوې ډلې د ژوند کولو طریقه ده او ټولنه د خلکو هغه منظمه ټولګه ده چې د ژوند کولو منظمه طریقه او شیوه لري. په ساده ژبه ویلای شو چې ټولنه یعنې خلک او فرهنګ یعنې د خلکو د کړو وړو طریقه او روش.

د دې ځانګړنو له څرګندونې نه دا پایله لاس ته راځي چې د ټولنې او فرهنګ بېلېدل ممکن نه دي. ځکه چې ټولنه به له فرهنګ پرته د بې هویته خلکو مجموعه وي. سمه ده چې ټولنه د فرهنګ د ودې زانګو ګڼل کېږي، خو د ګډ ژوندانه او ټولنیزو اړیکو مفهوم او معنا د فرهنګ په واسطه لاس ته راځي. دا کار لږ تر لږه په ذهني توګه د امکان وړ دی چې فرهنګ له ټولنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه جدا کړو، فرهنګ د ټولنې د ژوند له طریقې نه تشکیل شوی دی او ټولنه له هغو خلکو نه جوړه ده، چې له یو بل سره متقابل عمل لري چې په یوه فرهنګ کې سره شریک دي. خو دا دوه مفهومه ډېرې نږدې اړیکې لري. څرنګه چې یو فرهنګ له ټولنې پرته چې دا فرهنګ ساتي وجود نشي درلودي او له فرهنګ څخه پرته فرد او انساني ټولنه نه شي کولی ژوند ته دوام ورکړي.

خبرې پرې وکړئ

ستاسې په اند فرهنګ ته د نړۍ د وګړو د اړتیا علت څه دی؟

انسانان په دې دلیل فرهنګي نظامونه منځ ته راولي چې هغو ته اړتیا لري. نظامونه پراختیا مومي ترڅو متقابل عمل او سمون ورکول اسانه کړي. همدا اړتیا او د هغو بدلون یو فرهنګ، دود، ارزښت او رواجونه تشکیلوي چې په ټولنو کې د نظم او سمون سبب ګرځي، د هغو ټولګیو چې دا فرهنګ یې منلی دی د ودې، پیوستون او ټینګو اړیکو لامل ګرځي. هغه ټولنې چې په خپل حرکت او ودې کې په همدې فرهنګ او عقایدو ولاړې وي، د ټولو د منلو وړ دي د یو او بل ټولنیزو اړتیاو په پوره کولو لاس پورې کوي. یوه انسانان د خپلې ورتیا او پوهې له برکته په دې بریالي شول چې غرونه، درې، ځنګلونه، ساحلي او قطبي سیمې په خپله ولکه کې راولي، ځکه چې دوی تل په دې سیمه کې د ژوند لپاره د محیط د اماده کولو تخصصي وسایل جوړوي او اماده کوي.

ستاسې په آند کوم عوامل د بشر د بې سارو کامیابیو لامل ګرځېدلي دي؟

۱- د انسانانو فکر او نوښت،

۲- د انسان مادي او معنوي اړتیاوې،

۳ - فرهنګ

ځواب په یوه کلمه کې، فرهنګ دی. زموږ ګډ فرهنګ هماغه دی چې ټولنیز ژوند مو جوړوي. که چېرته فرهنګ له یوه نسل نه بل نسل ته نه انتقالېدلای نو هر نوی نسل به مجبور و چې د ژوند د ډېرو ساده مسألو حل له سره پیل کړي. همدارنګه اړ به و چې د کورنۍ نظام له سره جوړ کړي، ژبه رامنځته کړي اور کشف کړي، ماشینونه جوړ کړي او داسې نور. زموږ ټولنه هم لکه نورې ټولنې داسې فرهنګ لري چې له یوه نسل نه بل نسل ته لیږدول شوی دی. د فرهنګ، تکنالوژي، مذهبي بنسټونه، ژبه، ارزښتونه، عقاید او زموږ دودونه او سنتونه دي چې د رسمي او غیر رسمي ټولنو له لارې انتقالیږي. ټولنه د پر مختګ په جریان کې نوې اړتیاوې پیدا کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنه د دې اړتیاوو د پوره کولو لپاره نوي وسایل جوړوي چې د نویو وسایلو او عناصرو د پیدا کېدو او د پخوانیو عناصرو د دوام په پایله کې په دوامداره توګه اضافي عناصر د ټولنې په فرهنګ ور زیاتیږي او ستره فرهنګي پانګه جوړوي. تا ریخ راښیي چې ټولنه د اقتصادي ودې په هره مرحله کې یوه ساه(روح) لري چې هغه فرهنګ دی . که چیرته ټولنه یو جسم وبولو فرهنګ د هغه ساه ګڼل کیږي. څرنګه چې زموږ ټولنه یوه اسلامي ټولنه ده او د یوې ټولنې فرهنګ هغه وخت د یوې ټولنې د ساه مقام ته رسیدای شي چې په هغې ټولنې حاکمه فضا یوه اسلامي فضا وي، خلك له اسلامي اخلاقو سره عادت شوې وي، له دیني قواعدو او مقرراتو سره آشنا او په اسلامي آدابو مؤدب شوي وي. په دې معنا چې په ټولنه کې اسلامي فرهنګ پلی شوی وي.

د لوست تکرار

- هیڅ ټولنه د هغه له ځانګړي فرهنګ پرته شتون نه لري.(۱)
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- ټولنه تعریف کړئ.
۲- څه فکر کوئ، داسې ټولنه شته چې فرهنګ ونه لري؟
۳- څرنګه چې فرهنګ له یو نسل نه بل نسل ته لیږدي معنا یې څه ده؟ یو مثال راوړئ.
٤- د فرهنګ پخوانۍ او اوسنۍ برخې څه توپیر لري؟
٥- د مادي فرهنګ څو بیلګې ولیکئ.
٦- د معنوي فرهنګ څو بیلګې ولیکئ.

کورنۍ دنده

د ټولنې او فرهنګ تر منځ اړیکې په لاندیني جدول کې په لنډه توګه ولیکئ.

فرهنګ	ټولنه

(۱)-ګران زده کوونکي دې د دې لوست وروسته د بناغلي ښوونکي په مرسته د لوست لنډیز پخپله ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوچني فرهنگونه

په تېر لوست کې مو ولوستل چې کله انسانانو د ځمکې په مختلفو برخو کې ژوند پیل کړ، دې ډلو ځانګړې دودونه او رواجونه منځ ته راوړل چې یو تر بله یې په دودونو او رواجونو کې توپیر درلود. دا توپیر په نورو ټولنو او همدارنګه په خپله ټو لنه کې هم لیدل کېده. څرنګه چې نن ورځ لیدل کېږي، د خلکو او هېوادونو له زیاتوالي سره جوخت، نوي دودونه، رواجونه او آداب را څرګند شول. د کوچنیو فرهنګونو په لوست کې به دا موضوع تاسې ته روښانه شي.

پرتله یې کړئ

د کور غړي او یا مو ټولګیوال په نظر کې ونیسئ،

د هغوی څو ګډې ځانګړتیاوې او توپیرونه وشمېرئ،

اوس د لویو ډلو په باره کې فکر وکړئ. د یوه ستر هېواد، لکه: افغانستان د مختلفو سیمو خلک په نظر کې ونیسئ، د هغوی د څو ګډو ځانګړتیاوو نمونې او همدارنګه د هغوی د توپیرونو نمونې څرګندې کړئ.

کوچنی فرهنګ، په لوی ګروپ کې د کوچني ګروپ د ژوند طریقې ته وایي. د کوچنی ډلې د ژوند طریقه له یوه اړخه له اړوندې ډلې یا ګروپ سره یو ډول ده او له بلې خوا ورسره توپیر لري.کوچنی فرهنګ د لوی فرهنګ زیاتره طریقې مني. خو په هغو برخو کې چې په قواعدو، مادي چارو او د کار کولو په طریقې پورې اړه ولري، دا ډله د هغو په هکله مختلف نظرونه لري.له دې جملې نه کولای شو د سیمه ییز، مذهبي، سنتي، قومي، کاري، توکمي، قبیلوي، محلي اوسیمه ییزو ګروپونو، حرفوي ډلو، د خپلوۍ، مذهبي لړکیو او بالاخره د ټولنې مختلف قشرونه هر یو یې کوچنی اوځانګړی فرهنګ لري چې د همغې ځانګړې ټولنیزې ډلې پورې تړاو لري. په عامه توګه، په هر ګروپ کې د فرهنګ ځانګړی شکل اوهویت موجود دی چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوچنی فرهنګ نو میږي. په دې توګه، کوچنی فرهنګ د یوې ډلې هغو عقایدو، قواعدو، آدابو او دودونو ته ویل کېږي چې د ټولې ټولنې له عقایدو، قواعدو او دودونو سره توپیر لري. په بل عبارت، د کوچني فرهنګ مفهوم هغو فرهنګي نمونو ته ویل کېږي چې له ټولې جامعې نه یوه برخه جلا کوي.

کوچنی فرهنګ د یو هېواد د یوې ښاري اویا د کلیوالي ټولنې په ټولنیزو طبقاتو او قشرونو کې هم لیدل کېږي، د بېلګې په توګه: که ژبه په نظر کې ونیسو، دا سمه ده چې هره ټولنه یوه معینه ژبه لري چې د نورو ټولنو له ژبې سره توپیر لري، خو په آسانۍ سره پو هیدای شو چې کو چنیان، تنکي ځوانان، سپین ږیري، د دولت کار کوونکي، کارګران، شتمن، د ښار د سویلي سیمې اوسېدونکي، د ښار د شمالي سیمې اوسېدونکي... هر یو یې د خپلو ځانګړو کلمو، اشارو، متلونو، ویناوو او بالاخره د مخصوصو ادبیاتو او ژبو لرونکي دي.

انسانان ځي او راځي، خو ټولنه پخپل ځای ولاړه ده. انسان په هره ټولنه کې د رواج شوي او منل شوي فرهنګ له لارې له نورو سره د نژدیوالي او پیوستون احساس کوي او له نورو ټولنو څخه ځان جدا او متفاوت بولي.

په یوه ټولنه کې د کوچنیو فرهنګونو تر منځ او یا د مختلفو ټولنو ترمنځ فرهنګي تضادونه چې د ژوند کولو په طریقې کې او د ټولنې د وګړو د کړنو د لارو چارو له توپیرونو نه منځ ته راځي، یو طبیعي کار دی.

په ځینو چارو کې کوچني فرهنګونه یوازې له اصلي فرهنګ نه توپیر نه لري، بلکې د ټولنیزو ارزښتونو او دودونو پر خلاف هم عمل کوي. ټولنپوهان دا ډول کوچني فرهنګونه د فرهنګ ضد بولي.

خو باید په نظر کې ولرو چې د کوچنیو فرهنګونو د خلکو په باره کې قضاوت یوه ستونزمنه، پیچلې او د څیرنې وړ موضوع ده. موږ نشو کولای چې خلکو ته یوازې د یوې ګډې ځانګړتیا له امله په یوه فرهنګي مقوله کې ځای ورکړو.

د بیلګې په توګه: که چېرته د قومیت مسئله د یو کوچني فرهنګ د هویت معیار وټاکو، دا به سمه نه وي. نن ورځ په نړۍ کې میلیونونه خلك د نژاد او فرهنګ له نظره سره ګډ شوي دي او نشو کولای په آساني سره هغوی د سپین، تور، افریقایي او مکزیکي په مقوله کې راولو.

د اهمیت وړ ټکی دا دی چې یو ځانګړی خصوصیت نه شي کولای د خلکو د کوچني فرهنګ ټاکونکی وګرځي. ټولنپوهانو چې کوم ګروپونه د کوچني فرهنګ جوړوونکي بللي دي، لاندینی ځانګړتیاوې یې په ګوته کړې دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- ژبه، ارزښتونه، دودونه او ګډ قلمرو(سرحد) لري.
۲- د دې ډلې د غړو متقابل عمل د نورو ګروپونو په پرتله د خپل ګروپ سره ډېر نژدې دی.
۳- د ټولو کوچنیو فرهنګونو ګډې ځانګړتیاوې دا دي چې د هغوی غړی په خپله خوښه یا د ځینو عواملو له کبله ځان د ټولنې له نورو غړو نه ګوښی او جلا بولي. د دې جلاوالي دلیل هر څه چې وي (په ځینو برخوکې) د ټولنې د اصلي فرهنګ له لارې څخه جلا حرکت کوي.
په ځینو ټولنو، په ځانګړې توګه په کلیو کې چې هغوی د خپلوۍ او توکم په ډلو کې او یا له یو بل نه ګوښی ژوند کوي، دا توپیر او تنوع ځینې وختونه د دې ډلو تر منځ د تاوتریخوالي، د اړیکو خرابوالي او کله هم د جګړې او اخ وډب لامل ګرځي.
فعالیت: د لاندینیو پوښتنو په اړه بحث وکړئ:
۱- ستاسو په اند د یو فرهنګ نه منل او د هغه د لاسته راوړنو څخه سترګې پټول په ټولنه کې څه پایلې لري؟
۲- ښوونه او روزنه او په ځانګړې توګه د ښوونځي چاپیریال د مختلفو فرهنګونو د سمې پیژندنې د ایجادولو او رواجولو په برخه کې څه رول لوبوي؟
له یوه فرهنګ نه انکارکول او د هغه په لاسته راوړنو سترګې پټول په هغه فرهنګ پورې د تړلو وګړو د شخصیت د یوې برخې نه منل دي. هر فرهنګ د خپلو غړو شخصیت څرګندوي. کله چې د یوې ډلې په فرهنګ سترګې پټې شي. په حقیقت کې د هغه فرهنګ د غړو ځاني شتون او یووالی له ګواښ سره مخامخ کېږي. چې په پایله کې د دې ډلو تر منځ د یو بل په باره کې غلط او نا سم نظریات او عقیدې راپیدا کوي.
ښوونه او روزنه داسې نظام دی چې په هغه کې د فرهنګونو ژوند چې په حقیقت کې د ټولنو ستر او با ارزښته میراث دی ساتل شوی او نورهم شتمن کېږي. د ښوونځي ماحول کېدای شي د مختلفو فرهنګونو د سمې پیژندنې د ایجادولو او رواجولو په برخه کې خورا ښه رول ولوبوي.
کله چې ټول وګړي د مختلفو فرهنګونو په درلودلو سره د ښوونې او روزنې داسې یو واحد نظام مني چې دوی په ټولنه کې د ژوند کولو لپاره چمتو کوي. نو دا وګړي په داسې نظام کې روزنهویني چې د ارواحي امنیت نه برخمن وي، داسې امنیت درلودل د وګړو پر رغونه اغیز کوي.
د داسې ټولنې وګړي چې په هغې کې هر څوك د ارزښت احساس وکړي او د هویت لرونکي وي، نه یوازې له خپلې ډلې سره، بلکې د نورو فرهنګونو سره هم د نژدیوالي او پیوستون احساس کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انحرافي کوچني فرهنگونه

دا مفهوم د هغو ډلو لپاره کاریږي چې غړي یې له هغو دودونو او ارزښتونو څخه پیروي کوي چې د ټولنې عام قوانین تر پښو لاندې کوي. دا ډول ډلې او ګروپونه تقریباً په ټولو ټولنو کې لیدل کیږي، د بیلګې په توګه: د مخدره توکو د قاچاق باندونه، د غلو او لارې شوکوونکو باندونه او داسې نور.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- کوچنی فرهنګ څه شی دی؟

۲- د فرهنګي تضاد سرچینه او منشا څه شی ده؟

۳- په ټولنه کې د یوه فرهنګ نه منل او د هغه د لاسته راوړنو څخه سترګې پټول څه پایلې لري؟

۳- د مختلفو قومونو دګډ فرهنګ په باره کې خپل نظر ولیکئ.

کورنۍ دنده

په کومه سیمه کې چې ژوند کوئ، د کوچني فرهنګ څو نمونې ولیکئ او په ټولګي کې یې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرهنګي اړيکي

خبرې پرې وکړئ

ځرنګه چې په تېرو لوستونو کې وولوستل، انسان يو ټولنيز موجود دی، انسان د دې لپاره چې په ټولنه کې ژوند وکولای شي، اړدی چې د ټولنې فرهنګ زده کړي. له دې کبله له نورو سره اړيکې د ده لپاره ضروري دي. دې مطلب ته په پام سره د لاندينيو پوښتنو په باره کې خبرې سره وکړئ.

۱-فرهنګي اړيکې څه ته وايي؟

۲- د ټولنې د وګړو تر منځه د اړيکو نه درلودل به څه پايلې ولري؟

۳- اړيکې او تماسونه په ټولنيز ژوند کې څه رول او اهميت لري؟

اړيکې هغه جريان دی چې يو شخص بل شخص يا ډله د يوې موضوع په هکله له خپلو احساساتو څخه خبروي. اړيکې له بېلابېلو لارو تر سره کيږي (د انځورونو، د رياضي نښو او شميرو، د لاسونو د حرکت، د ځيرې په حرکتونو او حتی د بدني حرکتونو له لارې) خو په ټولنه کې د اړيکو ډېر رواج شوی نظام د وينا(خبرو) او ليکلو نمونې دي چې موږ هغې ته ژبه وايو. ټولنه د وګړو مجموعه ده چې په ګډه چاپيريال کې ژوند کوي او ګډ بنسټونه، فعاليتونه او ګډې ګټې لري. خو که هغوی په يو ډول يو له بل سره اړيکې ونه لري. حتی نشي کولی له خپلو ګډو ګټو نه خبر شي او يا ګډ هدف ته ورسيږي. نو پايله يې روښانه ده. د اړيکو نه شتون يعني د ټولنې نه شتون. ځرنګه چې په تېرو درسونو کې مو ولوستل فرهنګ د يو نسلولونکي او پيوند ورکوونکي ځواک په توګه عمل کوي او د هغو ځانګړتياوو له امله چې لري يې خلک د نظرياتو، عقايدو، ګډو دودونو، رواجونو له نظره او د فرهنګ د ليږد، ذخيرې، رواج او خپريدو له لارو سره نښلوي. که چيرته يو فرهنګ له نورو فرهنګونو سره اړيکه ولري د فرهنګي استقراض يا رواج کېدو له امله په دې فرهنګ کې بدلون راځي.

اشاعه: د پوهې خپرېدل له يوه فرهنګ نه بل فرهنګ ته اويا د يو فرهنګ په منځ کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مختلفو ډلو تر منځه د پوهې خپرېدلوته اشاعه وايي: اشاعه هغه وخت پېښيږي چې يو ګروپ يا ډله د بلې ډلې ارزښتونه، دودونه، افکار، رسمونه، رواجونه او مادي شيان اقتباس کړي او ګټه ترې واخلي.

فرهنګ داسې ځانګړی علم نه دی چې په يوې مخصوصې طبقې پورې اړه ولري. دا داسې يوه قاعده او لاره ده چې ټولنه د فکرونو له ټولو ډولونو او ټولنيزو توپيرونو سره سره د هغه غوښتونکې ده، د فرهنګونو په وده کې اساسي عنصر د هغوی ترمنځ د اړيکو ډول دی. اوس مهال زياتره وخت اړيکې او تماسونه د ټولنيزو اړيکو د وسايلو په واسطه سرته رسيږي، رسنۍ يا د اړيکو وسايل په دوه ډوله دي: هغه رسنۍ چې پيغامونه يې مخامخ اود شخصي او مستقيم تماس په توګه د پيغام ورکوونکي او پيغام اخيستونکي ترمنځ تبادله او ليږدول کيږي. لکه: خصوصي خبرې اترې، خصوصي ليکونه او داسې نور. هغه ټولنيزې رسنۍ چې خپل پيغامونه ډېرو خلکو ته چې له هغو سره هېڅ ډول مستقيمه اړيکه نه لري رسوي. چې دا رسنۍ عبارت دي له: ټلويزيون، راډيو، ورځپاڼه، انټرنېټ، سينمايي فلمونه، مجلې او کتابونه.

د ډله ييزو اړيکو وسايل، د پروګرامونو په خپرولو سره نوي فرهنګونه رامنځ ته کوي. څرنګه چې اوس مهال ټکنالوژۍ ډېر پرمختګ کړی دی، دا روښانه ده چې د هغې اغېز د يو هېواد له ټولنيز وضعيت، تاريخي بنسټونو، فرهنګي او عقيدوي ځانګړتياوو سره تړاو لري.

له دې موخو پرته، تکنالوژي هرومرو ټولنې ته داخليږي او کله چې داخله شوه په نظرياتو او کړنو باندې اغيزه کوي، څرنګه چې په آسانۍ سره نه شو کولای له هغه تېر شو خو کولای شو هغه د غيرمادي فرهنګ په خدمت کې وګمارو او د نه منلو او يا ردولو په ځای له هغې نه مطلوبه ګټه واخلو. د نورو فرهنګونو ګټور عنصرونه جذب او غير ضروري او نامناسب عنصرونه يې دفع کړو.

فرهنګي اړيکې يو دوه اړخيز او متقابل جريان دی. د اړيکو په جريان کې فرهنګ منونکي بايد دې ته ځيروي، د هغه فرهنګ هغه عناصر چې ضرور نه دي ردکړي او د دې عناصرو په انتخاب کې ځير او فعال واوسي. فرهنګي اړيکې هغه وخت ګټورې او اغيزمنې تماميږي چې خپل شتمن، دوديز او توليدي فرهنګ ورغوو. د هغه ضعيف ټکي اصلاح او په خپلو نويو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تګلارو او طریقو د هغه نیمګړتیاوې لیرې او وده ورکړو. هغه کړنې او تګلارې چې د هېواد لپاره مو مناسبې دي، اختراع او کشف کړو. یو هېواد هغه وخت په ستونزو او مشکلاتو باندې برلاسی کېدای شي چې د ټولنې د لوړ فکر خاوندان، استادان، یعنې هغه کسان چې د تولیدي تفکر لوړو مدارجوته رسیدلي وي راغونډ کړي چې د هېواد د شرایطو په نظر کې نیولو سره د ستونزو د حل لارې پیدا او له هغوی نه د چارو او مسائلو د حل لارې وغواړو. د نورو هېوادونو د حل لارې د هغو هېوادو د خپلو مسایلو د حل لپاره مناسبې دي. موږ کولای شو له نورو هېوادونو دا زده کړو چې دوی په کومو طریقو د خپلو مسایلو حل ته رسیدلي دي، یعنې دا چې د تفکر او فکر کولو طریقه له هغوی نه زده کړو، نه داچې د حل لارې له هغونه کاپي کړو.

انټرنېټ څه شی دی؟

د انټرنېټ له نوم سره آشنا یاست، ممکن له هغه څخه مو ګټه هم اخیستې وي.

ستاسو په اند! څنګه کولای شو له انټرنېټ نه مناسبه او معقوله ګټه واخلو؟ په دې اړه په ټولګي کې بحث سره وکړئ.

انټرنېټ یوه پیچلې اطلاعاتي ارتباطی شبکه ده چې ډېر خدمتونه وړاندې کوي. انټرنېټ په علمي، فني، اقتصادي، سوداګری، ټولنیزو، فرهنګي او سیاسي برخو کې فعالیت کوي. په بل عبارت انټرنېټ یوې عمومي مجلې ته ورته دی چې په هغې کې له مختلفو شیانو سره آشنا کیږو، له دوستانو سره په لرې فاصلو کې اړیکې نیسو، د نړۍ له حال او احوال، له سترو فکرونو، له جنایت، غلا، اخلاقي ضد چارو او د ډېرو نوروموضوعاتو نه خبرېږو.د وړاندوینې سره سم، په راتلونکو کلونو کې به د ټکنالوژۍ وضعیت نړۍ د اړیکو په تړاو د یوکور په شان کړي او د مصنوعي سپوږمکیو له لارې به دغه اړیکې نړۍ یوله بله سره ونښلوي.

څرنګه چې لیدل کېږي زیاتره اړیکې په تعلیمي مؤسسو، تعلیمي مرکزونو او څېړنیزو مرکزونو پورې اړه لري. نو ویلای شو چې د تعلیمي مرکزونو، محصلین او متعلمین د ټولنې د علمي قشر په صفت له ټولو زیات له دې اړیکو سره تړاو لري. د دې موضوع په نظرکې نیولو سره، کولی شو له نوې تکنالوژۍ څخه د ټولنې د ملي او اسلامي ارزښتونو مطابق ګټه واخلو چې د فرهنګ د پراختیا او په علمي، فني، تخصصي برخو کې پرمختګ او د علمي بنسټونو د ودې په چارو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګډون وشي. په هره ټولنه کې د نړۍ لید یوڅوکاټې موجود وي چې دا نړۍ لید(جهان بیني) ودې، پرمختګ، روزنې او سمون ته اړتیا لري. په دې نړۍ کې چې موږ ژوند کوو یوازې ناروغي او فساد نشته، دا نړیوال نظام د مثبتو او منفي اړخونو لرونکی دی، نو دا په موږ پورې اړه لري چې باید په منطقي انتخاب لاس پورې کړو.

فرهنګي یرغل

فرهنګ د انسانانو ځانګړتیاوې لري. همداسې چې انسانان د اطلاعاتو او افکارو په مبادله لاس پورې کوي او د سولې په حالت کې ګډ ژوند ته دوام ورکوي، فرهنګونه هم همداسې دي. ځینې وختونه همداډول مبادله صورت نیسي او یو بل ساتي او اصلاح کوي یې. دا مبادله کولی شي د دواړو اړخونو د دوامدارې پرمختیا لامل شي، خو ځینې وختونه فرهنګونه هم د انسانانو په څیر د یو بل پرضد جنګ یا تېری اعلانوي. په پخوا زمانو کې د جنګونو او د تن په تن جګړو په پایله کې یو فرهنګ په بل فرهنګ غالب(زورور) یا مغلوب کېده، خو نن ورځ جسماني تلفاتو ته اړتیا نشته، بلکې د تبلیغاتو، مصرف او تولید له لارې کولی شو د برید لاندې فرهنګ عقیدې ته د تغییر ورکولو په پایله کې هماغه د پخواني دوران کار سرته ورسوو. دې واقعیت ته باید پام ولرو چې مغلوب یا پړ فرهنګ دی چې ضربه ویني او تېری ورباندې کېږي. همداسې چې یو میکروب(وایروس) همیشه او په هر ځای کې د ناروغۍ سبب کېږي. خو دا میکروب به ټول ناروغه نه کړي او هغه څوک به ناروغه شي چې وجود یې ضعیف وي او بدن یې د میکروب د جذبېدو لپاره اماده وي، فرهنګي تېری هم همدا ډول دی، هغه هېوادونه د فرهنګي تېري لاندې نه راځي چې داخلي چمتوالی ورته ولري.

کوم شي چې زموږ هېواد د پردیو له زیان او افت نه ساتلی دی، هغه زموږ فرهنګ او تمدن دی. افغانستان څو څو ځلې د پردیو د تېریو لاندې راغلی دی، خو هېڅکله زموږ شتمن او ویاړلی فرهنګ چې تل د اسلامي عقیدو او د ملي او هېواد پالنې په بنسټونو ولاړ دی، نه یوازې دا چې ماتې نه ده خوړلې او له منځه نه دی تللی، بلکې دښمنان او تېري کوونکي یې تل په ګونډو کړي او تسلیمېدو ته یې اړ کړي دي. که نه نو موږ به هم د کمزورو هېوادونو په شان خپله ژبه او فرهنګ له لاسه ورکړي وای. زموږ ګران هېواد افغانستان له یوې ځواکمنې فرهنګي مخینې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه برخمن دی. د دې فرهنګي مخينې پر بنسټ او په ځانګړې توګه هغه دوه مهم عناصر، لکه: عقيده او ژبه چې ريښې يې د خلکو د طبقو او قشرونو په منځ کې ځغليدلې دي، خلکو ته دا ځواک او قوت ورکوي چې فرهنګي بريدونو ته ماتې ورکړي، د نويو فرهنګي تېريو پر وړاندې ودريږي او مقاومت وکړي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- د خلکو ترمنځ د اړيکو نه شتون په يوه ټولنه کې څه پايلې درلودلای شي؟

۲- ټولنيزې رسنۍ په فرهنګي اړيکو کې څه رول لوبوي؟

۳- ستاسو په آند له ټولنيزو رسنيونه معقوله ګټه اخيستل کوم دي؟

٤ - کوم هېوادونه زياتره تر فرهنګي تېري لاندې راځي؟

۵- کوم وضعيت ته فرهنګي تېرۍ ويلای شو؟

کورنۍ دنده

د ټولنيزو رسنيو دوه مثبتې او دوه منفي اغيزې وليکئ او بيا يې په ټولګي کې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي لنډیز

۱- خلک د فرهنګ له لارې کولای شي هغه وړتیاوې ترلاسه کړي چې د ژوندي پاتې کېدو او بقا لپاره په مختلفو طبیعي چاپېریالونو کې لازمې دي، د بېلګې په توګه: څرنګه خوراکي توکي را ټول کړي، پاخه یې کړي، څرنګه کالي واغوندي او د ځان لپاره کور جوړ کړي.

۲- هغه چارې چې یو وګړی یې د یوې ټولنې د غړي په توګه سرته رسوي او که چېرته له هغه نه سرغړونه وکړي او مجازات شي، قواعد ګڼل کېږي.

۳- عقیده او باور د ټولنې اعتقادي او عام اصول دي چې د اجرا کولو له ذمه واری سره تړاو لري او د ټولنې لوړ ارزښتونه منعکسوي.

۴- سمبولونه یا نښې د هغو حالاتو ښکارندويي وي چې انسان په ورځني ژوند کې ورسره مخامخ کېږي.

۵- د سمبول اساسي نظام په ټولنه کې ژبه ده. ژبه په ټولنیز ژوند کې لوی ضرورت ګڼل کېږي او له هغې نه کار اخیستل د ټولنیز انسان له ځانګړنو څخه شمېرل کېږي.

٦- اوسمهال ډېر وخت اړیکې او تماسونه د ټولنیزو رسنیو د وسایلو په واسطه سرته رسېږي. لکه: ټلویزیون، راډیو، ورځپاڼه، انټرنېټ، مجلې او داسې نور.

روښانه ده چې د تکنالوژۍ اغېزې د یوه هېواد په ټولنیز ژوند، تاریخي عنعناتو، له فرهنګي ځانګړتیاوو او عقایدو سره اړیکې لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

ټولنيزې ډلې

په دې څپرکي کې لاندې لوستونه لولئ:

- ډلې څه شی دی؟
- د ډلې جوړښت
- د ډلې رهبري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښځې موخې

زده کوونکي به د دې ښځې په پای کې وکولای شي چې:

- د ډلې مفهوم درک کړي.
- د ټولګي او ډلې توپیرونه واضح کړي.
- د ډلې په جوړښت پوه شي.
- د رهبرۍ په معنا پوه شي.
- د ډلې د رهبرۍ خاصیتونه څرګند کړای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيزه ډله

خبرې پرې وکړئ

دې تصوير ته په ځير سره وګورئ او داسې فکر وکړئ دا هغه ټولګى دى چې تاسې په هغه کې لوست کوئ نو:

تاسې ټول د دې ټولګي غړي ياست، همزولي ياست او يو د بل په څنګ کې کښېنئ، ګډ ښوونکى لرئ، په ګډه يو شي ته خاندئ او په ګډه له يو شي نه خوابدي کيږئ. د ځانګړيو صفاتو درلودل او د زيات ګډ فعاليت درلودل تاسې له نورو ټولګيو او ګروپونو څخه جلا کوي، د بېلګې په توګه: ستاسې د ښوونځي د يوولسم ټولګي ښوونکى بل شخص دى، د هغو زده کوونکو عمر له تاسونه لوړ دى، لوستونه مو سره توپير لري. نو ويلى شو چې ستاسو ټولګى د ګډو خصوصياتو او فعاليتونو درلودونکى دى. چې تاسې له نورو نه جداکوي، د بيلګې په توګه: تاسې په ټولګي کې داسې کړنې او فعاليتونه، لکه: (يوځاي درس ويل)، (له يوبل سره د لوستونو په زده کړه کې مرسته کول او کورنۍ دندې) په ګډه سرته رسوئ، تاسې په اسانۍ سره کولى شئ له خپلو ټولګيوالو سره اړيکې وساتئ، کولى شئ له هغو سره په آسانۍ خبرې اترې وکړئ، د درسي ستونزو په اړه يوله بله پوښتنې وکړئ، دې کارونو ته متقابلې اړيکې يا متقابل عمل وايي، نو پردې بنسټ ويلى شو: ډله له هغو خلکو جوړه ده چې د ګډو خصوصياتو لرونکې وي او يو له بل سره ګډې ټولنيزې متقابلې اړيکې يا متقابل عمل ولري او دا اړيکې تر يوه حده منظمې او پايداره وي او هغوى پوهيږي چې دوى د دې ډلې يوه برخه ده، نو ويلى شو چې ډله د انسانانو مجموعې ته ويل کيږي چې ګډ خصوصيات او فعاليتونه ولري اوله يو بل سره نسبتاً پايداري اړيکې لري. ټولنپوهان ډله داسې تعريفوي: **ټولنيزه ډله له هغه واحد څخه عبارت دى چې د دوه يا له دې زياتو وګړو څخه چې د هغو ترمنځ نسبتاً پايداره متقابل عمل موجود وي چې په نوم او ډول مشخص کيږي. د ګډ تفاهم لرونکي وي، د فکر او عاطفې له اړخه هم خپل ځانونه يو بل ته نژدې بولي، د ګډ ارمان او هدف لپاره يو له بل سره مرسته او لاس نيوى کوي چې همدا ډله هغه ته د رسيدو په مقصد منځ ته راغلې دى.** له پورتني تعريف څخه دې پايلو ته رسيږو چې:

۱- د ډلې غړي د متقابل عمل درلودونکي دي او يو له بل سره متقابل عمل لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- دوی په دې پوهیږي چې د ډلې غړي دي.
۳- دګډ تفاهم لرونکي دي او د روحیې، عاطفې او فکر له اړخه خپل ځانونه یو بل ته نژدې احساسوي.
٤- یوهدف او ارمان لري او هغه ته د رسېدو لپاره له یو بل سره مرسته کوي.

خبرې پرې وکړئ

ځو کسان په نظر کې و نیسئ چې په یوه لوبغالي (استدیوم) کې راټول شوي دي چې د فوټبال لوبه وګوري:

- ستاسي په اند! آیا دې خلکو ته ډله ویلی شو؟ په داسې حال کې چې هغوی د فوټبال لوبې د لیدلو غوښتونکي دي؟

- آیا هغه ځانګړتیاوې چې یوه ډله یې لري، په دې ډله کې لیدل کېږي؟

تاسې له ډېرو خلکو سره اړیکې او متقابل عمل لرئ او همدارنګه تاسې د لومړنیو ډلو، لکه: له کورنۍ، د همزولو او د دوستانو له ډلې نه پرته له نورو ډلو سره هم اړیکې لرئ، د بېلګې په توګه:

- هغه کسان چې یو ورزشي لوبغالي ته د فوټبال د کتلو لپاره ځي، کېدای شي له نورو سره په ګډه د خپلې خوښې ټیم وهڅوي، خپل خنګ ته ناست شخص نظر د فوټبال د لوبې په هکله و پوښتي او کېدای شي خپل نظر هم هغه ته ووایي. خو د ملي بس د مسافرو، یا د هغو خلکو چې د فوټبال د لوبې د کتو لپاره لوبغالي ته ځي، ګډ خصوصیات او ګډ فعالیتونه ډېر محدود او متقابلې اړیکې یې هم نا دوامه او بې ثباته وي. په دې اساس یو شمېر خلک چې په یو مشخص ځای کې د کومې پېښې او یا په کوم بل علت سره راټولېږي، د ټولنیزو اړیکو د ډول له لحاظه، ډېره ابتدایي اوبې ثباته ټولنیزه ډله ګڼل کېږي. د دې خلکو اړیکې مؤقتي،نا دوامه او په آسانۍ سره له منځه ځي. ځکه له دې ماحول نه له وتلو سره سم یې له یو بل سره اړیکې ختمیږي. دا رنګه ډلګۍ هېڅ ډول شکل، سازمان یا ګډې ځانګړتیاوې چې باید یوه ډله یې ولري نه لري. دې ډول ډلو ته دویمه درجه ډله هم وایي.

ګڼه ګوڼه: لاندیني انځورته په ځیر سره وګورئ او ووایاست چې په دې انځور کې څه شی ګورئ. په دې انځور کې یو شمیر خلک وینئ چې د ډوډۍ پر وړاندې په قطار کې ولاړدي او د ډوډۍ رانیولو ته انتظار باسي. د دې خلکو چې د ډوډۍ پر وړاندې ولاړ دي ګډ خصوصیات د ډوډۍ اخیستل دي. هغوي د یوې لنډې مودې لپاره د یوبل په خنګ کې پاتې کېږي. د کورنۍ د غړو، دوستانو، ټولګیوالو او همزولو اساسي توپیر له هغو کسانو سره چې د یوه ډوډۍ **پخوونکي** خوا ته په یو ملي بس او یا په یو لوبغالي کې دي لیدل کېږي. د وروستۍ ډلې متقابلې اړیکې مؤقتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او بې ثباته دي، هغوی مشخص خصوصیات او فعالیتونه نه لري او داسې جوړښت نه لري چې له سلسله مراتب او دکار ویش نه بر خمن وي، د بېلګې په توګه: د فوټبال د ټیم طرفداران یوه ډله یا ګڼه ګوڼه جوړوي هغوی له لوبې څخه وروسته هر لوري ته خپرېږي، عادي حالت ته راګرځي او د لوبغالي څخه له راوتلو وروسته له یو بل سره هیڅ اړیکې نه لري.

ټولنیزه ټولګه

یوه ټولنیزه ډلبندي ده چې افراد د ځانګړو خصوصیاتو په بنسټ په هغې کې ګډون کوي، لکه: هغه کسان چې یو ډول شغل او مشابه عاید ولري، لاندینی بیلګې ته پام وکړئ:

• د یوه ښوونځي هر ټولګی یو اول نمره لري. دا زده کوونکي یو له بل سره هېڅ ډول ټولنیزې اړیکې نه لري، خو د ښوونځي مدیر دا زده کوونکي د ښوونځي د اول نمره ګانو د ډلګۍ په توګه پیژني او پوهیږي چې ۴۰ کسه اول نمره زده کوونکي لري.

د ډلې، ګڼې ګوڼې او ټولنیزې ډلګۍ پرتله په لاندیني جدول کې په روښانه توګه ښودل شوې ده.

عنوان	ځانګړتیاوې	مثال
ډله	ګډې ځانګړتیاوې. - متقابلې اړیکې یا ټولنیز عمل - منظمې او باثباته اړیکې	کورنۍ - همزولي - ګاونډي
ګڼه ګوڼه	نا دوامه او بې ثباته اړیکې د متقابلو اړیکو نشتوالی د ګډو خصوصیاتو او فعالیتونو نشتوالی	- د نانبایي په قطار کې ولاړ خلک - د سرویس مسافر - په لوبغالي کې د فوټبال کتونکي
ټولنیزه ډلګۍ	- د یوګډ خصوصیت درلودل - خو د متقابلو اړیکو نشتوالی	- د یو ډول دندې درلودونکي - اول نمره ګان

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مرجع ډله

تاسې هره ورځ ښوونځي ته ځئ، د سواد له زده کړې پرته نورې موخې هم لرئ. ممکنه ده د هغې لپوالتیا له کبله چې له خپل ښوونکي سره یې لرئ، غواړئ چې ښوونکي شئ. له دې امله هڅه کوئ چې د ښوونکو په څېر خپل معلومات او پوهه زیاته کړئ. تاسې هڅه کوئ چې د خپلو ښوونکو کړه وړه زده کړئ او هغو کړو وړو ته چې ښوونکی ارزښت ورکوي اوښه یې بولي تاسې هم هغه کار سرته رسوئ. په دې ډول ښوونکی ستاسې لپاره د مرجع ډله ده. په دې توګه د مرجع ډله هغه ډله ده چې فرد د هغې غړی نه دی، خو د هغې ډلې سره د یو ځای کېدو یا مشابه کېدو هیله لري.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- ډله تعریف کړئ؟

۲- ټولګه او ډله څه توپیر لري؟

۳- هغو کسانو ته چې د نانبایي په قطار کې ولاړ وي ډله ویلی شو؟

٤-ډله څه ډول جوړیږي؟

۵- ګڼه ګوڼه له ټولنیزې ټولګې سره څه توپیر لري؟

کورنۍ دنده

د ډلې، ګڼې ګوڼې او ټولنیزې ډلګۍ په هکله یو یو مثال و لیکئ او بیا یې په ټولګي کې د زده کوونکو پر وړاندې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډلو جوړښت

خبرې پرې وکړئ

خرنگه چې په تېر لوست کې دا روښانه شوه چې وگړی سره له دې چې خپل فرديت ساتي د دې په څنگ کې ځان د يوې ډلې غړی بولي، د پورته مطلب په نظر کې نيولو سره لاندې پوښتنوته ځواب ورکړئ.

۱- آيا د ځوکسانو په را ټوليدو يوه ډله تشکيلېږي؟

۲- ټولنيزه ډله ځنگه جوړيږي؟

د خلکو هڅه د دې لپاره چې له يو بل سره اړيکې ونيسي يو داسې واقعيت دی چې په هر ځای کې د هغه شاهدان ياست:

- په ملي بس کې د لارې په اوږدو کې د خبرو او صميمت پيل کول.

- د مينې او صميمت ښکاره کول او له نورو سره مرسته کول دا د هغو هڅو بېلگې او نمونې دي چې خلک يې يو له بل سره د اړيکو نيولو، د دوستۍ او همغږۍ د پيدا کولو لپاره سرته رسوي.

خو يوازې د ځوکسانو په راټولېدو سره يوه ډله نشي جوړيدای. جوړه شوې ډله ممکنه ده ډېره سطحي او محدوده وي چې له دې امله به ډېر ژر له منځه ولاړه شي. لکه په يوه ليني سرويس کې چې يو شمېر کسان همسفره وي، هغوی که ان د سفر په اوږدو کې ډېر زيات صميمي هم وي، خو کله چې مقصد ته ورسيدل د دوی اړيکې له منځه ځي او هرڅوک پخپله لاره ځي.

هر څومره چې د ورته والي او گډو اړيکو کچه ډېره وي، جوړې شوې اړيکې لا پرمختگ کوي، په دې ډول د دوارو خواو تعامل لا دوامداره کېږي، په داسې حالت کې وگړي يوه ډله پېژندل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیت

یو له بل سره د خلکو دوستي، د اړیکو ټینګولو او د دوست پیدا کولو هڅه د څه لپاره ده؟
خلک ولې د ژوند په هره دوره کې د صمیمي دوستانو د موندلو او اړیکو ټینګولو په هڅه کې وي؟

ځینې فیلسوفان د دې پوښتنې په ځواب کې وایي چې انسان په طبیعي توګه ټولنیز موجود دی، دا هڅې د انسان له طبیعي غوښتنې نه سرچینه اخلي چې غواړي ټولنیز ژوند جوړکړي او خپلې اړتیاوې پوره کړي. دا هیلې او اړتیاوې له نوروسره د هغه د ټولنیزو اړیکو د ټینګوالي سبب ګرځي چې د ټولنې د دوام او ثبات لامل ګرځي.

ممکنه ده چې دا اوس تاسې د څو ډلو غړیتوب ولرئ، خو ولې په دې ډلو یا ډله کې شامل شوي یاست؟ تجربو ښودلې ده چې وګړي معمولاً په څو دلیله له یوې ډلې سره یوځای کېږي:

۱- ډله د خپلو غړو رواني (ارواحي) او ټولنیزې اړتیاوې پوره کوي، په دې معنا چې انسان ته د ډلې په غړیتوب سره دا احساس پیدا کېږي چې فکر وکړي هغه له همدې ډلې سره تړاو لري او په ډله کې د پاملرنې، مینې او محبت وړګرځي.

۲- د ډلې غړي په ډله کې د رواني او ټولنیز امنیت احساس کوي .

۳- انسانان په ډله کې د کار او فعالیت لپاره ډېره لېوالتیا ښیي.

٤- ډله په هغو کارونو کې مرسته کوي چې د ډلې غړي یې په سرته رسولو کې بې وسې شي.

٥- د ډلې غړي د هغو معلوماتو او پوهې په را ټولولو کې چې هر غړی یې په یوازې توګه نشي کولی لاس ته راوړي، مرسته کوي.

٦-د ډلې غړي زیاتره یو د بل لپاره علم او خبرونه چمتو کوي چې هر غړي هغو ته د رسیدلو توان نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستاسې په اند کورنۍ څنګه او د څه لپاره جوړېږي؟

د کورنۍ ډله د ټولنيزې ډلې د اصلي ډلې په نوم خپل پايښت د واده او تولد له لارې ساتي. کورنۍ هغه ډله ده چې غړي يې د نسبولي او خپلولۍ لرلو له کبله په خپلو کې صميمانه، تل پاتې او کلکې اړيکې لري.

خبرې پرې وکړئ

آيا پوهېږئ چې کوم شيان د دوستانو ترمنځه د اړيکو لامل ګرځي؟

د دوستانو ډله په نظر کې ونيسئ، څوکسان د دې لپاره چې همزولي دي، خورا ښه کولی شي يو بل سره پوه کړي، هغوی يو له بل سره خبرې کوي، دوستي کوي، کورنۍ دندې سرته رسوي، يو ځای لوبې کوي، له دې کبله په دې ډله کې غړيتوب د احساس پر بنسټ رامنځ ته کېږي او د کورنۍپه ډله کې غړيتوب د عواطفو له مخې تشکل پيدا کوي.

نور ډولونه هم شته، لکه ورزشي ډله،د همکارانو ډله او نور.... غړيتوب په ځينو ډلو کې آګاهانه او د نو مورې ډلې له معيارونو سره سم رامنځ ته کېږي، که يو کس غواړي چې د دې ډلې غړی شي معمولاً بايد:

بايد يو فورم چې د غړيتوب غوښتنليک دی ډک کړي. له هغو کسانو چې وغواړي په دې ډله کې شامل شي، امتحان اخيستل کېږي. وروسته له منلو له هغه سره قرارداد امضاکېږي. غړيتوب په داسې ډلو کې ټاکلې پړاو لري چې د قرارداد د مودې له پوره کيدو وروسته تاسې د هغه ډلې غړی نه بلل کېږئ. ځينې ډلې وګړي په رسمي توګه د ډلې له غړيتوب څخه د يو مکتوب په ذريعه وباسي او د هغه غړيتوب ملغی کوي.

هغه څه چې مو په دې لوست کې ولوستل داسې پايله ترې اخيستلای شو چې:

کورنۍ د يوې اصلي ټولنيزې ډلې په توګه خپل پايښت د واده کولو او اولادونو د پيداکولو له لارې تضمينوي. کورنۍ ده چې انسان يکې منځ ته راځي او داکورنۍ ده چې انسان ته ور زده کوي، ترڅو له هغې ډلې سره چې نژدې او صميمي اړيکې لري په آرامه فضاکې ژوند وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر انسان د خپلې انساني بشر پالنې او له يوازېتوب نه د لرې کېدو او د ټولنيز ژوند د دوام لپاره د دوستانو ډلې ته ور داخليږي. دا ډله په همدې ډول لويږي او زياتيږي، داسې چې يو شخص کيداى شي د ټولنيز ژوند د تېرولو لپاره په څو ډلو کې غړيتوب ولري. په دې ډول موږ د هر ډول ټولنيز ژوند کولو لپاره د ډلې غړيتوب ته اړتيا لرو.

د لوست تکرار

• ....

• ....

• ....

• ....

• ....

پوښتنې

١- د کورنۍ او دوستانو ډله څه توپير لري؟

٢- ډلې ته د انسان د ورتګ لامل څه شی دی؟

٣- ډله څنګه جوړيږي؟

٤- لاندې جملې بشپړې کړئ:

٥- کورنۍ ده چې انسان ....راځي او دا کورنۍ ده چې انسان ورته..........کوي.

٦- په ډله کې غړيتوب د..........له لارې رامنځ ته کېږي.

کورنۍ دنده

آيا تاسې د کورنۍ له ډلې پرته د کومې بلې ډلې غړي ياست؟ ځواب په خپله کتابچه کې وليکئ او بيا يې د ټولګي په وړاندې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډلې مشرتوب(لارښوونه)

په تېر لوست کې مو زده کړل چې ډله څه ډول جوړېږي او تشکل پیداکوي. په دې لوست کې به د ډلې له رهبرۍ سره آشناشئ.

خبرې پرې وکړئ

په هره ټولنیزه ډله کې داسې کسان دي چې مشرتوب کوي:

- آیا کیدای شي د دې رهبرۍ لامل پیداکړو؟
- آیا یوه ډله چې موخې ته د رسیدو لپاره فعالیت کوي. له مشر څخه پرته موخې ته رسیدای شي؟
- تاسې په خپله کورنۍ کې د چا اطاعت کوئ؟

زموږ مقصد له رهبر نه هماغه دی چې په انګلیسي ژبه کې **لیډر** ورته وايي. هغه څوک چې په ډله کې د تصمیم نیولو توان او د پرګنو د باور لومړیتوب لري مشر یا رهبر ورته وايي. هغه سړي ته چې په طبیعي ډول او د ورتیا په ښودلو سره یې د ډلې اداره په لاس کې نیولې ده، د ډلې اړتیاوې پوره کوي، هغوی ته ګټور تمام شي او هغوی خپلو موخوته ورسوي د ډلې رهبر دی، لکه: مذهبي مشران، د سیاسي احزابو مشران، د هېوادونو رهبران، مشران او نور. **مشري** هغه څرګنده پدیده ده چې تل په ډله کې منځ ته راځي. څوک چې یو بل په زور او جبر یا د هغه پخپل رضایت او پوهې د یو کار سرته رسولو او پرېښودلو ته اړکړي او موخې ته د رسیدو یا د هغه مخنیوي لپاره هغه په حرکت راولي، مشرتوب بلل کېږي.

ولې یوه ډله مشر ته ضرورت لري؟

لاندې بېلګې ته پاملرنه وکړئ: د یوې ورزشي ډلې مشر د یوې لوبې د اداري ترڅنګه د هغې کیفیت هم لوړ وي. هغه هر نفرته د هغه مسؤولیتونه وربه‌ګوته کوي او هڅه کوي چې د لوبې نیمګړتیاوې له منځه یوسي. وینو چې د لوبې له پیل نه مخکې هغه له لوبغاړو سره خبرې کوي او د هغوی نظر د هغو کارونو په اړه چې باید سرته یې ورسوي پوښتي. د بېلګې په توګه: کله چې غواړي د لوبغاړو د دریدو ځایونه معلوم کړي له ټولو لوبغاړو سره مشوره کوي او بیا تصمیم نیسي. نوله دې کبله د یو رهبر یا مشرتوب دنده ډله یېزو موخو ته د رسېدو لپاره د ډلې د غړو په کړو وړو او اعمالو کې د همغږۍ راوستل دي.

آیا پوهیږئ چې د ډلو مشران له کومو ځانګړتیاوو څخه برخمن دي؟

که څه هم کومه ځانګړې قاعده وجود نه لري، خو بیاهم داسې ښکاري چې مشران د ډلې نورو غړوته ښه ښکاره کېږي، پرهیزګاره د ښه فکر او ښه ذهن خاوندان وي او بالاخره خوږ ژبي او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قوي عزم او ارادې خاوند وي. پر نفس باندې له فوق العاده اعتماد او باور څخه برخمن وي.

ستاسي په فکر! له دې ځانګړتیاوو پرته چې وویل شول ، مشران نورې کومې ځانګړنې لري؟

د مشرۍ سرچینې په بېلابېلو حالاتو کې توپیر لري چې د داخلي او فردي ځانګړنو څخه سرچینه اخلي.

مشرتوب ته رسېدل یا د ټاکنې له لارې او یا انتصابي وي.

ټاکنه کیدای شي د یو سازمان په واسطه او یا د رهبر له خوا وشي. د مشرتوب منشاوې او سرچینې کولی شو داسې ډلبندي کړو؟

- د خلکو له خوا ټاکل شوی مشر(د ګوند د خلکو مشر).
- د یوه وګړي له خوا ټاکل شوی مشر.
- د یوه سازمان له خوا ټاکل شوی رهبر (سازماني مشر).
- د خپل ځان له خوا ټاکل شوی مشر (ځان ټاکلی).

د مشر شتون په ټولنه کې اړین دی، ځکه د مشرتابه شتون د هغه پیروانو ته په نفس باندې د باور احساس، ځواک او زیاته وړتیا ورکوي.

د رهبرۍ غوره ځانګړتیاوې او صفتونه په لاندې ډول دي:

۱- مشر باید عادل وي.

۲- رهبر باید پرهیزګار (باتقوا) وي.

۳- رهبر باید مدبر وي، د مهمو چارو د سرته رسولو لپاره تدبیر، تصمیم نیونه او وړاندوینه ډېره اړینه ده.

٤- مشر باید سیاسي او ټولنیز لید او بینایي ولري.

٥- مشر باید د چارو په اداره کولو برلاسی وي. که چیرته اداره کولو (مدیریت) ته پاملرنه ونه شي د مشرۍ مسؤولیت سرته نه شي رسولای.

٦-مشر باید پلان او پروګرام ولري.

۷-مشر باید زړور وي. هغه مشر چې زړور نه وي نه شي کولای چې په طوفانونو کې خپل رعیت په خوځښت راولي، قوت ورکړي او د پېښو او حوادثو مخنیوی وکړي.

۸- ښه تشخیص ولري.

۹- باید کاري ټیم ولري او د هغوی ترمنځه مرستې او محبت ته وده ورکړي.

۱۰- موضوع په چټکۍ سره تشخیص کړای شي.

۱۱- له تصمیم نیولو وروسته په چټکۍ عمل وکړي.

۱۲- مشر باید له فساد او جنایت نه لېرې وي.

۱۳- په تصمیم نیولو کې چټک وي.

۱٤- په اقدام کولو کې چټک وي او موخو ته د رسېدو لارې ته دوام ورکړي.

۱٥- د انتقاد ظرفیت ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۶- مشر باید خپل مسؤولیت وپېژني او پوه شي چې رهبري یو لوی امانت دی، ده ته ور په غاړه دی او د هغه ځواب ورکوونکی دی

۱۷- رهبر باید داسې ځانګړتیاوې ولري چې یوازې په ده پورې تړاو ولري، ترڅو وکولای شي د یوې مشرۍ ترلاسه کړي.

آیا پوهیږئ د مشرتوب څو طریقې موجودې دي؟

ټولنپوهانو په ډله کې د متقابل عمل څېړنې په ترڅ کې د مشرۍ درې ډولونه پېژندلي دي:

د خلکو مشر، مطلقه مشر، بې قیدوبنده مشر.

۱- **د موکرات مشر**: د موکرات مشر د ډلې موخوته د رسېدو لپاره د ډلې نظریات او وړاندیزونه د خپلو چارو اساس ګڼي، تصمیم نیول به د ډله ییز توافق پر بنسټ وي، د مشر دنده د ډلې د عمومي تګ لارې د ټاکلو په برخه کې د ډلې د غړو هڅول او مرسته ده. د کاروېش خپله غړو ته پرېښودل کېږي او هر څوک په خپلواکه توګه له هر چا سره چې وغواړي کولی شي کار وکړي. مشر د ګروپ یو مسؤول غړی او د کارونو په سرته رسولو کې ګډون لري. دا ډول مشر په بحراني وختونو کې لږ بریالیتوب لري، خو د ټولنې او ډلې د دوام او سمون د تضمین په اړه د مطلقې رهبرۍ په پرتله له ډېر ګټور توب او مؤثریت نه برخمن دی. نوموړي مشران د ډله ییز تصمیم نیولو په برخه کې د ګروپ د غړو ګډون ته ډېر ارزښت ورکوي.

۲- **مطلقه مشر**: په دې ډول مشرۍ کې د ډلې د فعالیت او چارو د سرته رسولو تصمیم د مشر په خوښه نیول کېږي. د هر چا چارې او همدارنګه له هر چا سره مرسته مشر ټاکي. نوموړی په ډله کې په خپله خوښه تصمیم نیسي. په ډله ییزو چارو او فعالیتونو کې برخه نه اخلي.

دا ډول مشري د ډلې د ډېرو غړو د منلو وړنه ده. دا ډول مشرتوب د ډلې یا ټولنې د غړو د موخو، مقرراتو او کړو وړو ټاکونکی دی. دا ډول مشري کولی شو په وسلوالو ځواکونو، دیکتاتوري حکومتونو، صنعتي او سوداګریزو تشکیلاتو، او په پلار سالارو کورنیو کې ومومو.

د پورتنیو مطالبو د بیان پر بنسټ او د ډلې د غړو په مرسته د څلورو مطلقه مشرانو نومونه واخلئ.

۳- **بې قیدو بنده مشري**: په دې ډول مشرۍ کې مشر بې قیده دی او په اداره کې د ډلې د سمون په اړه ډېره لږه پاملرنه لري- وګړي د کار د سرته رسولو په انتخابٍ کې کاملاً خپلواک دي.

د مشر رفتار او کردار د ډلې له غړو سره دوستانه دی او معمولاً د غړو د کړو وړو صفت او یا پرې نیوکه نه کوي.

له پورته مطالبو څخه څه ناڅه د ډلې د مشرۍ په اړه پوه شوئ او دا مو زده کړل چې په یوه ډله کې مرسته او د مسؤولیت احساس اړین دی. همدارنګه اړینه ده چې هره ډله خپل ځان ته یو رهبر ولري، د دې لپاره چې د ګروپ چارې په ښه توګه سرته ورسیږي، د ګروپ غړي باید د رهبر یاد خپل مشر پیروي وکړي.

رهبر هم د ګروپ له غړو سره په مشوره کولو کې د ټولو لپاره یو د دوستۍ چاپېریال جوړوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست تکرار

• ....
• ....
• ....

پوښتنې

۱- مشر تعریف او له یو مثال سره يې واضح کړئ.
۲- مشري تعریف کړئ او د مشرۍ يوځو نمونې وښایاست.
۳- د مشرۍ ټاکنه څرنګه رامنځ ته کيږي، لنډ معلومات ورکړئ.
٤- د مشر غوره صفتونه بیان کړئ.
٥- د مشرۍ څو ډوله لاري موجودې دي، په لنډه توګه يې توضیح کړئ.

کورنۍ دنده

دموکرات مشر له مطلقه مشر سره پرتله کړئ، توپيرونه يې وليکئ او د ټولګي پر وړاندې يې ولولئ.

د دويم څپرکي لنډيز

۱- ډله د هغو خلکو له مجموعي نه جوړه ده چې د ګډو خصوصیاتو لرونکي دي او له يو بل سره ګډې ټولنيزې متقابلې اړيکې يا متقابل عمل ولري او دا اړيکې تر یوه حده منظمې او دوامداره وي.

۲- ګڼه ګونه: د ډېرو خلکو څخه عبارت دی چې د هغوی متقابلې اړيکې مؤقتي او لنډ مهالې وي، هغوی ځانګړي او معلوم فعاليتونه نه لري، وروسته له هغه کاره چې د هغې لپاره راغونډ شوي وو، بېرته خپريږي.

۳- ټولنيزه ټولګه: هغه ډله بندي ده چې افراد په کې د ځانګړو خصوصیاتو له مخې ګډون لري، لکه: يو ډول شغل يا د مساوي عايداتو کچه.

۴-خلک ځکه د ډلې غړيتوب لاس ته راوړي چې د هغوی اروا يې او ټولنيزي اړتياوې، لکه: د ډلې د غړيتوب درلودل، د پاملرنې او يا د مينې او محبت ور ګرځيدل پوره کوي.

٥- د دوستانو په ډلې کې غړيتوب د احساس له مخې تشکل مومي او غړيتوب د کورنۍ په ډله کې د عواطفو له مخې جوړيږي.

٦- هغه کس چې په ډله کې د تصميم نيولو توان او د پرګنو د باور لومړيتوب لري، مشر يا رهبر ورته وايي. هغه کس ته چې په طبيعي ډول او د وړتيا په ښودلو سره د ډلې اداره په لاس کې ونيسي د ډلې اړتياوې پوره کړي، هغوی ته ګټور تمام شي او هغوی خپلو موخو ته ورسوي د ډلې مشر بلل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

ټولنیز بنسټونه

په دې څپرکي کې لاندې لوستونه لولئ:

۱- ټولنیز بنسټ

۲- ټولنیز بنسټ

۳- ټولنیز بنسټ

۴- د بنسټونو متقابلې اړیکې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپرکي موخې

زده کوونکي به د دې څپرکي په پای کې وکولای شي چې:

• ټولنيز بنسټ تعريف او د ټولنيز بنسټ له ماهيت سره اشناشي.

• د غوره ټولنيزو بنسټونو لېست جوړ او لومړي او دوهم بنسټونه توضيح کړای شي.

• د ټولنيزو بنسټونو غوره کړه وړه توضيح کړای شي.

• د ټولنيزو بنسټونو متقابلې اړيکې و پېژني.

• د هغه رول په هکله چې په خپل اړوند ټولنيز بنسټ کې يې لري، مثبت ذهنيت پيدا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز بنسټ (نهاد) (۱)

په تېر لوست کې مو ولوستل چې موږ د هر ډول ژوند کولو لپاره په ګروپ کې غړېتوب ته اړتيا لرو. همدا رنګه انسان استوګنځي، خوړو، کاليو، کار، زده کړې، امنيت، محبت او ... ته اړتيا لري او د خپلو اړتياوو د پوره کولو لپاره يې له پخوا نه تر اوسه له مختلفو لارو څخه استفاده کړې ده. د دې مطلب په نظر کې نيولوسره:

- آيا ويلای شئ د دې اړتياو پوره کول څنګه او له کومې لارې څخه سرته رسيدای شي؟

بنسټ هغه دوامداره اړيکې دي چې د اړتياوو د پوره کولو لپاره منځ ته راغلي دي.

د دې لپاره چې هره ټولنه وکولی شي ژوند ته دوام ورکړي، بايد خپلې مختلفې ارتياوې پوره او له منځه يوسي. د تاريخ په اوږدوکې د دې ارتياو د پوره کولو لپاره اړيکې منځ ته راغلي، جوړښت يې موندلی او دوام يې پيداکړی دی چې هغو ته بنسټ وايي.

د بنسټ اصطلاح (Social Institution) له معادل څخه چې په لاتيني ژبه کې مستقر کېدلو، جوړولو او تثبيتولو په معنا ده اخيستل شوې ده.

د انستيتوت (Institute) کلمه د يوناني ريشې (Institutor) نه اخيستل شوې ده چې د بنسټ او بنياد معنا ورکوي او د انتخابولو او ځای پر ځای کولو په معنا هم را غلې ده. د مؤسسې، مکتب او يا هغو ځايونو په معنا هم راغلې ده چې هلته خلک د لوړو تحصيلاتو په زده کړه بوخت دي. په فرانسوي ژبه کې دا اصطلاح ديو اورګانيزم او يا يو ډول ټولنيز سازمان لپاره په کارېږي.

په دري ژبه کې نهاد د نهادن له کلمې نه مشتق شوې دی چې ډول ډول معناوې لري، لکه: ثبات، استحکام، اصل، ريښه، روش، قانون، اساس، بنياد، قرار، سنت او داسې نور او په پښتو ژبه کې د بنسټ او بنياد معنا لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چیرته ټولنه د پایښت او دوام غوښتونکې وي باید د هغې اساسي اړتیاوې پوره شي. د بېلګې په توګه: کوچنیان باید تر پالنې لاندې ونیول شي چې وده وکړي، فرهنګي اطلاعات باید له یو نسل نه بل نسل ته انتقال شي، د ټولنې ارزښتونو او قواعدو ته باید درناوی وشي ترڅو ښه ټولنیز نظم منځ ته راشي، توکي او خدمتونه باید تولید او ووېشل شي. نو له دې کبله ویلی شو چې ټولنیز بنسټ یعنې هغه دوامداره اړیکې دي چې اړتیاوې لیرې کوي. هره ټولنه د وخت په اوږدو کې د اساسي اړتیاو د پوره کولو لپاره په منظمو او پیچلیو اقدامونو لاس پورې کوي. دا ډول کړه وړه د ټولنې د پایښت او بقا د اړتیاوو له کبله منځ ته راځي او دوام پیدا کوي. خو دا اړتیاوې په ټولو ټولنو کې یو ډول نه دي. دا جوته ده چې اړتیا نه وي بنسټ منځ ته نه راځي او دوام نه کوي، د بېلګې په توګه:

• کورنۍ او واده داسې بنسټ دی چې د وګړو ژوند او شتون په هغې پورې تړلی دی او د کورنۍ د ټولو چارو سمون ورکوونکی دی. د کوچنیانو د روزنې، پالنې له دندې نه علاوه د بشر د پایښت لامل ګرځي. نورې ډېرې دندې لکه: اقتصادي فعالیتونه، ښوونه او روزنه، ټولنیز کول او نور هم پر غاړه لري.

• دا ضروري وه چې د پخوانیو خلکو فرهنګي میراث را تلونکو نسلونو ته انتقال شي، د همدې مقصد لپاره د ښوونې او روزنې بنسټ منځ ته راغلی دی.

• ټولنه نظم ته اړتیا لري او لازمه ده چې عمومي چارې یې سمون او نظم پیدا کړي له دې کبله سیاسي بنسټ منځ ته راغی.

• ټولنې اړتیا درلوده چې د وګړو اړیکې مشخصې او جوتې شي. د دې لپاره حقوقي بنسټ جوړ شوی دی او داسې نور.

پرتله یې کړئ

- د انسانانو په اړتیاووکې کوم توپیرونه وینئ؟
- آیا پوهیږئ د لرغوني عصر د انسانانو او اوسنیو انسانانو د اړتیاوو پوره کولو په لاروکې کوم توپیرونه موجود دي؟

څرنګه چې وویل شول بنسټونه د انسانانو د اړتیاوو د پوره کولو لپاره منځ ته راځي، دا اړتیاوې کولی شو د اهمیت له نظره په دوو ډلو ووېشو:

• **لومړۍ درجه اړتیاوې**: هغه اړتیاوې دي چې له هغو پرته د انسان ژوند نا ممکن وي، لکه خوراک، پوشاک، اوبه، استوګنځی او نور.

• **دوهمه درجه اړتیاوې**: هغه اړتیاوې چې د ټولنې له موجودیت سره تړاولري او له هغو پرته په ټولنه کې ژوند کول نا ممکن دی، لکه: ښوونه، روزنه، ټولنیز نظم او سمون، سیاست،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دین او داسې نور.

که موږ د انسانانو او ټولنو تاریخ ته نظر واچوو، نو د نفوس د ودې، د کاروېش او د ټولنې د مختلفو برخو د تفکیک کولو له جریان سره مخامخ کېږو. ښځه او نارینه د فطري او جنسي اړیکو له کبله سره واده کوي او د هغه په پایله کې یو شمیر کوچنیان منځ ته راځي چې د دوی دا واده د انسانانو د ډېرښت د نفوس د زیاتوالي او د انساني ټولګیو د واحدونو، لکه: قبیله، ډله او لویو او ورو ټولنو د منځ ته راتلو لامل کېږي. لومړنیو انسانانو یوازې له ښځې او بچیانو سره ژوند کاوه، خپلې مادي اړتیاوې به یې د ښکار، زراعت او د ساده کورونو او وسایلو په ذریعه پوره کولې، خو د خلکو او نفوس د زیاتوالي له امله انسان په لویو ډلو کې نورو مرستو ته اړتیا پیداکوي. د لویو ډلو په اساسي برخو کې چې باید د انسانانو اړتیاوې پوره شوي وای د کار ټولنیز وېش منځ ته راځي، د بېلګې په توګه:

- د کاروېش د ښکار، زراعت او دکور جوړولو د وسایلو په برخه کې.
- د کاروېش له ګټو څخه د دفاع او ساتنې او د حیواناتو او انسانانو د حملو له ګواښ سره د مقابلې د طریقو لپاره.
- د کوچنیانو د ښوونې طریقې په هغو برخو کې چې د هغوی د راتلونکي ژوند لپاره ضروري دي.

د دې ټولنیز و اړیکو په هره برخه کې، یو لړ قواعد او قاعدې منځ ته راځي چې ورو ورو تثبیت او پوره کېږي چې په منظمه او سمون ورکړ شوې توګه اړوندو موخو او د اړتیاوو د پوره کولو لپاره عمل کوي. د بیلګې په توګه: انسان ډیر ژر متوجه شو چې هغه تجربې او پوهه یې چې د ژوند په اوږدو کې لاس ته راوړې ده نه باید له ده سره یو ځای په ګور کې تر خاورو لاندې شي چې بیا یې اولادونه له صفر نه پیل کړي، نود دې پوهې د لېږدولو اقدام یې وکړ او کله چې ورته جوته شوه، د ټولو انسانانو او ګروپونو بریالیتوب د هغو په پوهې پورې اړه لري نو هغه یې ورځ تر ورځې ډېره ښه او په منظم ډول تعقیب کړه.

- د کار د وېش په چوکاټ کې به یو شخص د ښوونکي په نامه د کوچنیانو لپاره ګمارل کیده چې دنده یې یوازې کوچنیانو ته زده کړه وه او عالم شخص ته ځانګړې درناوی کیده. په دې ډول په هره ټولنه کې ورو ورو ښوونه او روزنه له مشخصو او معلومو قواعدو سره منځ ته راغله.
- همدا رنګه د کار له وېش نه راکړه ورکړه، جنس په جنس تبادله، په بازارونو او د خلکو د راټولیدو په ځایونو کې، په تدریج سره د پیسو، بانکي سیستم او بالاخره د اقتصاد بنسټ منځ ته راغی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

• همدارنګه د کار د وېش په پایله کې د ټولنې د ګټو د دفاع او ساتنې په برخه کې امنیتي بنسټونه، نظامي ځواکونه، د عبادت کولو لپاره د مذهب بنسټ او د توکو او وسایلو جوړولو وروسته ورو ورو صنعت منځ ته راغی. انسان له هغې ورځې نه چې ژوند یې پیل کړی دی، په چارو او کړو وړو یې لاس پورې کړ، د وخت او زمان په اوږدو کې په دې پوه شو چې د زده کړې او پوهې لاس ته راوړلو لپاره کومې لارې، طریقې او سلوک منطقي او ګټور دی. په پایله کې یولړ چارې او کړه چې د ژوند کولو لپاره خورا ښه او مناسب وو، ورو ورو یې په دود او دستور کې ځای ونیو چې د بنسټونو جوړوونکې دي. له پورتنیو ذکر شوو مطالبونه داسې پایله اخلو چې بنسټ د ټولنیزو اړیکو یو سازمان ورکړ شوی او منظم نظام دی چې ځینې عام ارزښتونه، ګډ جریانونه په ځان کې رانغاړي او ځینو اساسي اړتیاوو ته د ځواب ورکولو لپاره منځ ته راغلی دی.

د لوست تکرار

• ....

• ....

• ....

• ....

• ....

پوښتنې

۱- څرنګه چې مو ولوستل: ټولنه د پایښت او دوام غوښتونکې ده، باید د هغې اساسي اړتیاوې پوره شي، دا اړتیاوې کومې دي؟ نوم یې واخلئ.

۲- په لاندې لیکل شویو نومونو کې کوم یو ټولنیز بنسټ نه دی؟

الف: کورنۍ　　ب: ښوونځی　　ج: بانک　　د: د دوستانو مجلس

۳- د پخوانیو خلکو د فرهنګي میراث لېږد اوسنیو نسلونو ته د کوم بنسټ له لارې سرته رسېږي؟

٤- لاندې جملې بشپړې کړئ.

د دې لپاره چې هره ټولنه و کولی شي خپل ژوند ته دوام ورکړي باید................................ پوره کړي. د تاریخ په اوږدو کې د دې.................... د پوره کولو لپاره.............. جوړ بنسټ یې موندلی او دوام یې پیدا کړی دی چې هغه ته بنسټ وایي.

٥- اړتیاوې د درجې او کچې له نظره په څو ډولونو وېشل شوې دي؟

کورنۍ دنده

ښوونځی چې د ښوونې یو بنسټ دی، د کومو اړتیاو د پوره کولو لپاره منځ ته راغلی دی؟ د دې سؤال ځواب په کور کې ولیکئ او بیا یې په ټولګي کې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز بنسټ (۲)

خبرې پرې وکړئ

تاسو چې د يوې کورنۍ غړي ياست:
د دې لپاره چې په ډاډ سره ژوند و
کړئ، امنيت ته اړتيا لرئ، د پوهې
لپاره ښوونې او روزنې ته اړتيا
لرئ، کله چې نا روغه شئ درملنې
او علاج ته اړتيا لرئ. ايا دا ټولې
اړتياوې يوازې يوه اداره پوره کوي؟
او که ځواب مو نه وي، ايا کولی
شئ هغه بنسټونه چې دا اړتياوې پوره کوي، نومونه يې واخلئ؟

څرنگه چې په تېرو لوستونو کې مو زده کړل، ټولنيز بنسټونه د ټولنيزو اړتياوو له امله منځ ته راځي چې دا اړتياوې په دوه برخو: اصلي او فرعي باندې وېشل کېږي. همدا رنگه کولی شو ټولنيز بنسټونه په لومړنيو او دويمه درجه بنسټونو ووېشو. لومړي بنسټونه عمومي او نړيوال دي او ويلی شو چې تقريباً په هر عصر او زمان، په هره ټولنه کې شته او زيات دوام او پايښت لري. لومړني پنځه گوني ټولنيز بنسټونه دا دي: د کورنۍ بنسټ، د ښوونې او روزنې بنسټ، د سياست او اقتصاد بنسټ او د دين بنسټ. دويمه درجه بنسټونه تر هغه وخته چې اړتيا ورته موجوده وي دوام پيداکوي اوکله چې اړتيا له منځه لاړه شي، ورو ورو او يا په چټکتيا سره له منځه ځي. د دويمې درجې بنسټونو له جملې نه کولی شو د بانکدارۍ بنسټ، د علم او ټکنالوژۍ بنسټ، د روغتيا او درملنې بنسټ ته اشاره وکړو. په دې لوست کې به په هر يو بنسټ رڼا واچول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کورنۍ بنسټ

ګرانو زده کوونکو تاسې هر یو په کورنۍ کې نړۍ ته سترګې غړولي دي، د کورنۍ په غیږ کې د کورنۍ د لویانو او خپلوانو تر پالنې او ساتنې لاندې روزل شوي او له ټولنیز ژوند سره آشنا شوي یاست. کېدای شي چې تاسې هم یو وخت د کورنۍ جوړولو اقدام وکړئ.

کولای شوچې کورنۍ داسې تعریف کړو: کورنۍ د هغو وګړو ډله ده چې د خپلوۍ د اړیکو په تړاو یې په مستقیمه توګه پیوند موندلی او د هغې لویان د کوچنیانو د پالنې او ساتنې مسئوولیت پر غاړه لري. کورنۍ د ټولنې یو بنسټیز واحد دی چې د انسانانو له خلقت او پیدایښت سره په یوه وخت پیدا شوی دی. کورنۍ او واده کول د ژوند او انساني نسل د بقا لامل کېږي. په واقعیت کې د نسل نوي کېدل په همدې کورنۍ کې رامنځ ته کېږي. له همدې کبله ده چې په مختلفو ادیانو او ټولنوکې کورنۍ ته زیات اهمیت ورکول کېږي. کورنۍ ته معمولاً د ټولنې اصلي بنسټ ویل کېږي. د دې بنسټ اهمیت له دې کبله دی چې د نسل د نوي کیدو، ټولنې ته د وګړو د منلو (ټولنیز کولو) دنده په غاړه لري او په ټولو ټولنو کې لیدل کېږي. انساني کورنۍ یوازې د نسل زیاتوالی په غاړه نه لري، بلکې په هغې کې د شخصیت وده او د ماشومانو ټولنیز کول هم په نظر کې دي. په یوه انساني کورنۍ کې دیني او اخلاقي قوانین، ډېر لوړ عواطف او احساسات موجود دي. څرنګه چې د انسان د ژوند لومړني کلونه د کورنۍ په چاپېریال کې تېرېږي او په دې دوره کې د هغه د شخصیت بنسټونه ایښودل کېږي. هغه ارزښتونه او کړه وړه چې ماشوم یې د کوچنیوالي په پړاو کې له کورنۍ څخه زده کوي پر هغه باندې ډېر اغېز کوي چې د کوچني په تصمیم نیولو او د هغه د ژوند د بهیر په راتلونکي کې ډېر اهمیت لري چې اغېز به یې د عمر تر آخره پاتې کېږي.

د ښوونې او روزنې بنسټ

د ښوونې او روزنې بنسټ د ښوونې او روزنې په برخې پورې اړه لري چې د انسانانو د دې برخې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اړتیاوو د پوره کولو لپاره منځ ته راغلی دی، نو اوس وواياست چې:

- ستاسې په نظر ښوونه او روزنه د انسانانو په ژوند کې څه اهمیت لري؟

ښوونه او روزنه په ټوله بشري ټولنه کې یو له با اصولو فعالیتونو څخه شمېرل کېږي، ځکه د هرې ټولنې شتون، ځوان نسل ته د فرهنګي میراث په لېږد پورې تړاولري، ترڅو هغوی د ټولنې له قواعدو او ارزښتونو سره سم تربیه شي او له هغو سره سم چلند وکړي.

د ښوونې او روزنې بنسټ د نورو ټولو ټولنیزو بنسټونو په څېر له یو ټاکلي جوړښت نه برخمن دی او ددې لپاره چې وکولای شي خپلې دندې او کړنې سرته ورسوي، د پلانونو، اصولو، ظوابطو او ځانګړو مقرراتو پیروي کوي. دې بنسټ ډېر شمېر سازمانونه او تشکیلات منځ ته راوړي دي چې وړوکتونونه، ښونځي، پوهنتونونه، د لویانو ښونځي، مدرسې، د داخل خدمت ښوونه، آزاد پوهنتونونه، تګ لارې، پروګرامونه، میتودونه، د تدریس موډلونه، د ښوونکو ښوونیز پلانونه د زده کوونکو او مدیرانو فني او حرفوي ښوونه، ښوونیز تسهیلاتي وسایل، تجهیزات او داسې نورې یې ښکاره بېلګې دي. سربېره پردې د ټولنیزو رسنیو ټول وسایل لکه: راډیو، ټلویزیون، کتاب، ورځپاڼه او مجله، عکس، پوستر، شعرونه، قصې، حکایتونه، متلونه او روایات لنډه دا چې هر هغه شی چې په یو ډول نه یو ډول د افرادو په ښوونه او روزنه کې اغېزناك وي هم د ښوونیز او روزنیز نظام یوه برخه ګڼل کېږي. په یوه جمله کې دا چې ښوونه او روزنه له زانګو تر ګوره دوام لري. له همدې امله فرهنګي میراث له یوه نسل نه بل نسل ته انتقا لیږي. همیشه یو نوی شی په هغه ورزیاتیږي او شتمن کېږي. ښوونه او روزنه یوازې هغه بنسټ دی چې د ماهر او متخصص انساني ځواك روزنه یې پرغاړه ده او د اړوندو رولونو، وړتیاوو او روزنې له لارې هغوي په ټولنه کې د ژوند کولو لپاره چمتو کوي، مختلفو قومونو او د مختلفو فرهنګونو لرونکو خلکو ته چې په یوه هېواد کې ژوند کوي د یو واحد ښوونیز او روزنیز نظام د مطالبو او مفاهیمو انتقال یووالی او پیوستون رامنځ ته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي بنسټ

د يوې ټولنې مهمې او فوري اړتياوې د هغې ټولنې د خلکو د اساسي فزيولوژيکو ضرورتونو پوره کول دي. ټول انسانان د دې لپاره چې ژوندي پاتې شي کالوري، صحي اوبو، استوګنځي او کاليو ته اړتيا لري. هيڅ داسې ټولنه په نړۍ کې نشته چې نه ختمېدونکي اساسي سر چينې لکه: خواړه، پوښاک، اوبه، د کور او ساختمانونو د جوړولو مواد او وسايل په اختيار کې ولري.

له کوم ځايه چې دا سرچينې محدودې او کمې دي، نو هره ټولنه بايد د دې اساسي منابعو د توليد، ويش او مصرف لپاره له سمو او منظمو لارو او طريقو څخه کارواخلي. په دې ډول هره ټولنه بايد يو اقتصادي نظام جوړ کړي. اقتصادي بنسټ د کاليو(توکو) د توليد، وېش او د لګښت رول سرته رسوي او دانسانانو اقتصادي، غذايي او مصرفي اړتياوې پوره کوي.

سياسي بنسټ

ټولنيزو ډلو د خپلې بقا او د هوسا ژوند کولو لپاره د ټولنيز نظم او سمون لپاره ځينې لارې او طريقې رامنځ ته کړې دي. يعنې ټولې ټولنې بايد اصول او قواعد جوړکړي چې په اکثرو وختونو کې له دې قواعدو څخه د خلکو د اطاعت ضمانت وکړي. که چيرته د ټولنې دا ضرورت پوره نه شي، خلک به د يو بل په حقونو سترګې پټې کړي او په ټولنه کې به د کړکېچ او بې نظمۍ لامل وګرځي.

په يقين سره چې مختلفې ټولنې د نظم راوستلو لپاره له بېلا بېلو لارو چارو څخه کار اخلي. لنډه دا چې هره ټولنه داسې يو نظام لري چې خلک د ټولنيزو قوانينو اطاعت ته متوجه کوي. دا رول او دنده سياسي بنسټ پر غاړه لري چې د ډېر اوږد تاريخ لرونکی بنسټ دی. دولت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې بنسټ ښکارندوی دی چې د خپل قدرت سلسله مراتب په ټولنه کې خپروي، د خلکو د چارو په سمون لاس پورې کوي او په ټولنه کې امنیت ساتي.

دیني بنسټ

مذهبي بنسټونه د مذهب په څرنګوالي پورې اړه لري او د انسانانو معنوي اړتیاوې پوره کوي.

د دین تعریف: د خدای (جَلَّ جَلاَلُه) د لارښوونو مجموعه ده چې د خپلواک انسان سره د فردي او ټولنیز ژوند په حدودو کې د ښې او سمې لارې په انتخاب کې مرسته کوي. له دې اصطلاح نه مقصد خدای (جَلَّ جَلاَلُه) ته د نږدېوالي سلوک غوره کول او په یوه ټاکل شوې لاره او قالب کې ژوند کول، د الله (جَلَّ جَلاَلُه)د حکمونو بشپړ اطاعت منل دي. په هر دین کې معمولاً دیني بنسټونه د روحانیونو او د دین د عالمانو تر رهبرۍ او مشرۍ لاندې وجود لري. دیني علما او روحانیون هغه کسان دي چې له دیني علومو او مناسکو سره اشنایي لري او مؤمنان په مختلفو طریقو(یعنې د احکامو، عقایدو د زده کړې او په مذهبي مراسمو کې ګډون او داسې نورو) سره د خدای (جَلَّ جَلاَلُه) اوامرو ته رهنمایي کوي. یعنې سړی باید وکولای شي د خپل مذهب مراسم او فرایض څرنګه چې په شریعت کې راغلي دي سرته ورسوي او په ټولنه کې هغه نظم او سمون چې هیله یې کېږي عملي شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- کورنۍ کوم ډول ټولنيز بنسټ دی؟

۲- کورنۍ د خپلو غړو په وړاندې کوم مسئووليتونه لري؟ اووه مسئووليتونه يې په ګوته کړئ.

۳- اقتصادي بنسټ د ټولنې کومې اړتياوې پوره کوي؟ درې اړتياوې يې په ګوته کړئ.

٤- د فرهنګي ميراث انتقال له يو نسل څخه بل نسل ته د کوم بنسټ له لارې سرته رسيږي. ؟

٥- د ټولنيز نظم ساتنه او د ټولنيزو قوانينو اطاعت ته د خلکو پام اړول د کوم بنسټ پر غاړه دي؟

٦- د دين بنسټ د انسان کومې اړتياوې پوره کوي؟

کورنۍ دنده

د کورنۍ څو دندې چې په ټولنه کې يې لري، په خپلو کتابچو کې وليکئ او بيا يې د ټولګي پر وړاندې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز بنسټ (۳)

خبرې پرې وکړئ

ټولنيز بېلابېل كړه وړه لكه، نېك او ښه كړه وړه، بد او نامناسب كړه وړه، لكه: غلا او داسې نور په يوه ټولنه كې ليدل كېږي.

۱- آيا داسې څوك يا منبع شته چې موږ ښو كارونو ته وهڅوي او له بدو كارونو څخه مو منع كړي؟

۲- آيا پوهېږئ د پنځه ګونو بنسټونو دندې په ټولنه كې كومې دي؟

په تېر درس كې مو ولوستل چې په هره ټولنه كې پنځه ټولنيز اصلي بنسټونه وجود لري. دا پنځه اصلي بنسټونه دا دي: د كورنۍ بنسټ، د ښوونې او روزنې بنسټ، اقتصادي بنسټ، سياسي بنسټ او مذهبي بنسټ. ټولنيز بنسټونه خپلو موخو ته د رسيدو لپاره بايد معلوم كړه وړه ولري. په دې لوست كې به تاسې د دې بنسټونو په اړه معلومات پيدا كړئ چې څه كړه وړه لري او كومې چارې سرته رسوي.

د ټولنيزو بنسټونو كړه وړه

هر ټولنيز بنسټ ټاكلي او مشخص كړه وړه لري چې په يوډول نه يو ډول د هغه په ټينګښت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایښت کې اغېزناک دي. همدارنګه داسې اساسي او ځانګړې دندې موجودې دي چې هر بنسټ په جلا ډول له هغه څخه برخمن دی. هغه پراخې دندې چې په ټولو بنسټونو کې لیدل کېږي په لاندې ډول دي:

- بنسټونه په مختلفو مو قعیتونو کې د نېکو او ښو ټولنیزو کړو وړو بڼې دانسان په اختیار کې ور کوي. د ټولنیز کېدو له لارې انسانانو ته د ښو کړو وړو لارښوونه کوي او له بدو کړو وړو څخه د ډډې کولو طریقې ورښیي. د بېلګې په توګه: په ښوونځي کې موږ ته دا را زده کېږي چې د ښوونځي د قوانینو پیروي وکړو، د مشرانو درناوی و کړو، له ټولګیوالو سره مرسته وکړو، د تقلب او د نورو پر حقوقو له تېري نه ډه ډه وکړو، د دیني مقدساتو او ارمانونو درناوی وکړو.

- ټولنیز بنسټ د فرد لپاره مختلف رولونه ټاکي. سم او معقول کړه وړه او رولونه انسانانو ته مشخص کوي. یعنې یو سړی مخکې له دې چې ځانته یوه دنده چې د هغه هیله لري وټاکي، کولای شي ځانته د مناسبې دندې د انتخاب تصمیم و نیسي. بنسټونه د ټولنې وګړو ته دا ورزده کوي چې د کړو وړو خو را ښه طریقه او لاره هغه لاره ده چې باثباته او د قانون سره سمه وي، د بېلګې په توګه: خلك په مذهبي بنسټ کې دغړیتوب له لارې د ټولنې باثباته او منل شوي ارزښتونه او عقیدې زده کوي. شرافت او ریښتینولي زده کوي. شرافت، رښتینولي له بې وزلو سره مرسته او د ټولنیز و مقرراتومراعاتول دا ټول د بنسټیزو منل شویو کړو وړو نمونې ګڼل کېږي.

بنسټونه د ټولنیزو کړو وړو په سمون لاس پورې کوي او د هغه نظارت کوي. د بېلګې په توګه: د یو نېستمن سړي لپاره غلا د دې لپاره مناسب کار نه چې دا کار د نورو په حق ظلم او تېری شمېرل کېږي او بل دا چې کیدای شي هغه کار د ده د بندي کیدو سبب شي. د دې پرځای چې د ټولنې له غوښتنو نه سترګې پټې کړي، ښه به دا وي چې یوې خیریه ځانګې او یا د کار لپاره کوم ځای ته ورشي.

یاد شوي پنځه بنسټونه هر یو د یوې ځانګړې موخې لپاره منځ ته راغلی دي او ځانګړې کړه وړه او دندې سرته رسوي چې په لاندې ډول دي:

د کورني بنسټ ځانګړې دندې (کړه وړه)

- د لومړني ټولنیز بنسټ په توګه د کورنی تنظیم او جوړښت.
- د انسانانو د یونسل د ځای ډکول د بل نسل له خوا.
- د کوچنیانو، بې وسو او سپین ږیرو پالنه او لاسنیونی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د چاپیریال له خطرونو څخه د وګړو ساتنه.
- د فردي تجربو د تر لاسه کولو لپاره د فرصتونو او امکاناتو برابرول، په فرد کې د روحي او اخلاقي ځواک وده او د کوچني د شخصیت اساسي جوړښت. د کوچني د اړتیاو پوره کول لکه: خواړه، پوښاک، استوګنځی، د امنیت احساس، مینه او داسې نور.
- د ټولنې له افرادو سره د پیوستون د حس پیدا کول.
- د ټولنیز ژوند د نن او سبا په اړه هیله مندۍ ایجادول.
- د کوچنیانو ټولنیز کول.
- د وراثت له لارو د وګړو د مقام او منزلت تثبیتول.
- د اقتصادي تولید او مصرف د اساسي برخې د واحد په توګه، د کورنۍ دغړو لپاره د امنیت رامنځ ته کول.

د ښوونې او روزنې د بنسټ ځانګړې کړه وړه

- د دندو د منلو لپاره د افرادو چمتو کول.
- د فرهنګي میراث د انتقال د وسیلې په توګه عمل کول.
- له مختلفو نقشونو او دندو سره د ټولنې د افرادو آشنا کول.
- د ځینو ټولنیزو نقشونو او دندو لپاره چې هیله يې لري، د وګړو چمتو کول.
- د علمي څیړنو له لارې په ټولنه کې د بدلون او پر مختګ راوستل.
- له ټولنیزو ارزښتونو سره د وګړو د تطابق د قدرت وده او د ټولنیزو اړیکو اسانتیا.

د مذهبي بنسټ ځانګړې کړه وړه دا دي:

- د اخلاقي هویت په موندلو کې له اشخاصو سره مرسته.
- د شخص د طبیعي او ټولنیز چاپېریال د بیان لپاره د تفسیرونو راوړل.
- د وګړو ټولنیز ټینګښت او ګروپي پیوستون.
- خلکو ته دا هیله ورکول چې خدای (جَلَّ جَلاَلُه) د بندګانو ژوند په دې نړۍ کې په مرینه نه ختموي، بلکې مرینه د تلپاتې او عادلانه ژوند پیل دی.

د اقتصادي بنسټ ځانګړې کړه وړه

- د ټولنې د وګړو د اړتیا وړ توکو او خدمتونو تولید.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د توکو او خدمتونو وېشل د اقتصادي صنايعو (کاراو تجهيزاتو) له وېشلو سره يوځای.
- د توکو او خدمتونو مصرفول.

د سياسي بنسټ ځانګړې کړه وړه

- د مقننه قوې له خوا د جوړ شوي قانون له لارې د قوانينو او مقرراتو بنسټيز کول.
- د تصويب شوي قانون پلي کول.
- د امنيت خوندي کول.
- په ټولنه کې د غړو ترمنځ د ستونزو او مخالفتو نو حل و فصل.
- د داسې خدمتونو لکه: روغتيا ته پاملرنه، هوساينه، ښوونه او داسې نور سرته رسول.
- د نورو ملکونو د تېري پر وړاندې د هېواد له اتباعو څخه حمايت او د خارجي ګواښونو پر وړاندې د ملت هوښيار ساتل.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- د کوچنيانو ټولنيز کول د کوم بنسټ دنده ده.

۲- د علمي خيړنو له لارې په ټولنه کې د بدلون او پرمختګ راوستل د کوم بنسټ په کړو وړو پورې اړه لري.

۳- په ټولنه کې د خلکو ترمنځ د ستونزو او مخالفتونو حل و فصل د کوم بنسټ په کړو وړو پورې اړه لري، ځواب يې په نښه کړئ.

الف: د کورنۍ بنسټ.

ب: د دين بنسټ.

ج: د سياست بنسټ.

د: د اقتصاد بنسټ.

کورنۍ دنده

تاسې په کومه موخه په ښوونځي کې شامل شوي ياست؟ څو دليلونه يې وليکئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بنسټونو متقابلې اړیکې

خبرې پرې وکړئ

په تېرو لوستونو کې مو زده کړل چې په یوه ټولنه کې بنسټونه د خپلو دندو په سرته رسولوکې یو له بل سره تړلي دي او د هغو تر منځ نسبتاً پایدارې اړیکې شته. د هر یو بنسټ کار د بل بنسټ د کار تکمیلوونکی دی. اوس ووایاست چې:

آیا بنسټونه کولای شي چې په خپلو کې له همغږۍ پرته یو له بل سره متقابلې اړیکې ولري او د خلکو ټولې اړتیاوې پوره کړي؟ په دې اړه بحث وکړئ.

په دې لوست کې تاسې د بنسټونو له متقابلو اړیکوسره آشنا کېږئ:

څرنګه چې ټول نهادونه یوه موخه لري چې هغه د خلکو د اړتیاوو پوره کول او پوره هوساینې ته د هغوی رسول دي، نو بنسټونه یو له بل سره تړلي دي. هېڅ بنسټ له بل بنسټ سره له اړیکو درلودلو څخه پرته نشي کولای خپل پایښت او شتون ته دوام ورکړي، ځکه هر یو په بل باندې هم اغیز کوي او هم اغیزمن کېږي. پنځه بنسټونه چې په تېر درس کې مو ولوستل یو له بل سره تړلي دي، د بېلګې په توګه:

واده او د کورنۍ ټینګښت د ټولنې په وده اغیز کوي او د ټولنې وده په ښوونې، روزنې او اقتصاد تاثیر لري. د دې لپاره چې د ټولنې کره وړه اغیزناک وي د هغه بنسټیز نهادونه باید اغیزناک کړه وړه ولري. یو مناسب او ښه توازن باید د کورنۍ، اقتصاد، سیاست، مذهب او د ښوونې د نهادونو تر منځ موجود وي.

پوهېږو چې یو ماشین هغه مهال ښه کار کوي چې د هغه د پرزو او اجزا و تر منځ ښه همغږي موجوده وي. یوه ټولنه هم کولی شي چې خپلې لارې ته په آسانۍ سره دوام ورکړي او خپلې موخې لاس ته راوړي چې ټول نهادونه په همغږۍ او یو موټي توب سره عمل وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ستاسي په فکر! کوم وخت ويلاي شو چې په ټولنه کې نظم او همغږي موجوده ده؟ داسې فرض کړئ چې تاسې غواړئ د فوټبال د لوبې ليدلو ته لاړ شئ. د دې لپاره لومړی بايد خپل ځان لوبغالي ته ورسوئ. که چېر ته:
- موټر چلونکی ترافيکي قوانين او مقررات مراعات کړي.
- د ترافيکو اداره په خپلو د ندو په ښه توګه عمل وکړي چې موټر چلوونکي په ښار کې په سمه توګه موټر وچلوي.
- ښاروالي خپل کار په ښه توګه سرته ورسوي ترڅو په سر کونوکې د موټر چلوونکيو لپاره ستونزه پيدا نه شي. نو تاسې کولی شئ په آرامه توګه لوبغالي ته ورسيږئ او همدا رنګه د ننوتلو ټکټ واخلئ، پخپل ځای کښېنئ، مسابقه ووينئ او بيا په آرامۍ سره له لوبغالي څخه راووځئ او په موټر کې خپل کور ته لاړ شئ. لکه چې تاسې وليدل د يوې مسابقې په کيدو کې مختلف بنسټونه شامل او يو له بل سره مرسته کوي. دا نهادونه د دندو د سرته رسولو په وخت کې بايد له نورو نهادونو سره د همغږۍ تر څنګه نژدې پيوند او اړيکې ولري، ترڅو يوه مسابقه په ښه توګه اجراشي. له بلې خوا تر کومه ځايه چې نهادونه يو له بل سره نژدې پيوندونه او اړيکې لري يو د بل ودې او تاييد ته لېوالتيا لري، ترڅو وکولی شي چې ټول په ټولنه کې اغېزناك واوسي. همدارنګه هر کله چې په يوه بنسټ کې بدلون راشي، نو له هغه سره جوخت په نورو بنسټونو کې هم تغييرات راځي. له دې کبله کله چې يو نهاد خپل ځيني کړه وړه له لاسه ورکوي او يا نوي کړه وړه لاس ته راوړي، نو لازمه ده چې په هغه بنسټ کې د ننه هم بدلونونه راشي، ترڅو هغه نهاد وکولی شي نوی کار سرته ورسوي.

فعاليت: ستاسې په آند که د يوې ټولنې ارمان د هغې ټولنې د اقتصاد رغونه وي، نو د اقتصاد بنسټ په يوازې ډول کولای شي چې نو موږې ټولنه هغې موخې ته ورسوي؟ په دې باره کې خبرې سره وکړئ.

هغه اړتياوې چې نهادونه د هغو په بنسټ جوړشوي دي. د ټول ټولنيز نظام د اړتياوو يوه برخه ده. هغه اړتياوې چې يو ښوونځی د هغه پر اساس منځ ته راغلی، د هغو اړتياوو يوه برخه ده چې د هغه پر اساس د ښوونې او روزنې بنسټ منځ ته راغلی. له دې کبله دا ټول نهادونه په عمومي توګه د ټولنيزو اړتياوو د پوره کولو خوا ته ځي. نو ويلي شو چې هر کله د ټولنې ارمان د اقتصاد وده لوړې کچې ته رسول وي، نو بايد ټول ټولنيز بنسټونه له دې موخې سره متناسب عمل وکړي يعنې:

- د ښوونې په بنسټ کې د وړتياوو د لوړولو لپاره بايد انضباط، ډېرکار، کمه طمعه او قانع

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیدل او د سلسله مراتب مراعاتول په دوامداره توګه زده کوونکو ته ورزده شي.

- د ډله ییزو رسنیو وسایل باید ګټور او ښوونیز پروګرامونه خپاره کړي.
- اداري نهاد داسي جوړ شي چې یوازې باید ښه کارکوونکي، د کار اهل او منظم افراد په هغې کې کار وکړای شي.
- په سیاسي بنسټ کې سیاستوال باید ساده او بې الایشه ژوند ولري او هغه پروګرامونه چې د هېواد د اداري لپاره جوړېږي باید ټول په دې موخه تنظیم شوي وي.
- اقتصادي بنسټ په تولید او توزیع کې له همدې موخې سره متناسب عمل وکړي. په دې شرایطو کې دا ټولنه کولی شي خپله موخه یعنې د اقتصادي ودې لوړې کچې ته رسېدل عملي کړي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- آیا ټولنیز بنسټ په یوازې توګه او له نورو بنسټونو سره له اړیکو پرته کولی شي د ټولنې ډول ډول اړتیاوې پوره کړي؟

۲- آیا اقتصادي ناورین په یوه هېواد کې یوازې پر اقتصادي بنسټ اغېز کوي، که په نورو ټولنیزو بنسټونو هم اغېز لري؟

۳- که چېرته په یوه بنسټ کې بدلون راشي. آیا په نورو بنسټونو کې هم تغییر راځي؟ د یو مثال په وسیله یې واضح کړئ.

٤- د اقتصاد او د ښوونیزو بنسټونو تر منځه د اړیکو یو څو بېلګې ولیکئ.

کورنۍ دنده

که چېرته وغواړئ د الوتکې په ذریعه د هېواد کوم ولایت ته سفر وکړئ باید د دې سفر سرته رسولو لپاره له کومو بنسټونو سره اړیکې ونیسئ؟ د دې سوال ځواب په کتابچو کې ولیکئ او بیا یې د زده کوونکو پر وړاندې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دریيم څپرکي لنډيز

• هره ټولنه د دې لپاره چې خپل شتون ته دوام ورکړي، باید بېلابېلې اړتیاوې یې پوره شي. د تاریخ په اوږدو کې د دې اړتیاوو د پوره کولو لپاره اړیکې رامنځ ته شوي او دوام یې پیداکړی چې هغې ته ټولنیز بنسټ وايي.

• کولی شو چې ټولنیز بنسټونه په دوه لومړنیو او دویمو ډلو باندې وویشو، لومړي بنسټونه عمومي او جهاني دي او تقریباً ویلي شو چې په ټولو ټولنو کې پیدا کېږي او د ډېر دوام او ثبات لرونکي دي. پنځه ټولنیز لومړني بنسټونه دا دي: د کورنۍ، د ښوونې او روزنې، د دین، اقتصاد او سیاست بنسټونه.

•دویم درجه بنسټونه چې د ټولنې د دوام لپاره ورته اړتیا لیدل کېږي او کله چې دا اړتیاوې لیرې شي، ورو ورو او یا دفعتاً له منځه ځي. د دویمو بنسټونو له جملې کولی شو بانکدارۍ، علم، ټکنالوژۍ او درملنې ته اشاره وکړو.

• کورنۍ د خلکو یوه ډله ده چې د خپلوۍ د اړیکو سره مستقیماً تړاو لري او د هغې لویان د کوچنیانو د پالنې مسئوولیت لري.

• ښوونه او روزنه یوازې هغه بنسټ دی چې د متخصص او ماهر ځواک وده پر غاړه لري او د زده کړې له لارې هغوی په ټولنه کې ژوند کولو ته چمتو کوي.

• هره ټولنه یو اقتصادي نظام لري او اقتصادي بنسټ دی چې د تولید، توزیع او د توکو د مصرف جریان تنظیموي او د انسانانو اقتصادي، غذایي او مصرفي اړتیاوې پوره کوي.

• هره ټولنه د یو نظام لرونکې ده چې خلک د قوانینو اطاعت ته متوجه کوي او دا رول سیاسي بنسټ سرته رسوي چې په ټولنه کې د نظم او سمون دنده پر غاړ لري چې دولت د دې بنسټ کارندوی دی.

• پوهېږو چې یو ماشین هغه وخت ښه کارکوي چې د پرزو او اجزاو ترمنځ یې همغږي او نظم موجود وي. یوه ټولنه هم هغه وخت کولی شي په آرامۍ سره خپلې لارې ته دوام ورکړي او خپلو موخو ته ورسیږي چې ټول بنسټونه په همغږۍ او یو موټیتوب عمل وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

پراختیا(توسعه)

په دې څپرکي کې لاندې لوستونه لولئ:

۱- پراختیا څه ته وايي؟

۲- فرهنګي پراختیا.

۳- ټولنیزه- سیاسي پراختیا.

۴- اقتصادي پراختیا.

۵- د پراختیا او د ببر ته پاتېوالي عوامل.

۶- پراختیا او د ژوند چاپېریال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپرکي موخې

زده کوونکي به د دې څپرکي په پای کې:

- د پر اختیا په مفهوم پوه شي.
- د پر اختیا برخې و پیژني.
- د فرهنگي پر اختیا په اړه معلومات لاس ته راوړي.
- د ټولنیزې او سیاسي پر اختیا په اړه معلومات پیدا کړي.
- د اقتصادي پر اختیا د برخو په اړه معلومات پیدا کړي.
- د پراختیا او د وروسته پاتېوالي د علت او عواملو د څېړنې او تحلیل وړتیا پیداکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پراختیاڅه ته وایي؟

په تېر درس کې مو ولوستل چې د تاریخ په اوږدو کې د انسانانو د اړتیاوو پوره کولو لپاره اړیکې پیدا شوي او ادامه یې پیدا کړې ده چې هغو ته ټولنیز بنسټ وایي. په دې څپرکي کې به تاسې ولولئ چې دې موخې ته رسېدل د هر ملت او ټولنې هیله او ارمان دی.

خبرې پرې وکړئ

تاسې د(پراختیا، ودې او صنعتي کېدل) اصطلاحات په ژوندکې ډېر اورېدلي دي او له هغو سره آشنا یاست، اوس وواياست چې:

- پراختیا څه ته وایي؟ پر اختیا ته رسیدل کوم وضعیت او ځانګړو شرایطو ته ویل کېږي؟

پراختیا د ډېرو هېوادو لپاره یوه ارماني موخه ده. ټول وروسته پاتې هېوادونه هیله لري چې خپل مادي، انساني، معنوي توان او ظرفیتونه لوړ کړي او د انساني، اقتصادي، سیاسي، اجتماعي، فرهنګي او اداري ظرفیتونو او وړتیاوو له پلوه یو ځواکمن دولت واوسي. د سالمو، متخصصو، باتدبیره او فعالو انسانانو درلودل او د پراخو بنسټیزو صنایعو، ارتباطي لارو، پرمختللې پست، بندرونو، د حمل او نقل مجهز وسایلو، صحي خدمتونو او د صنعتي نړۍ په کچه نوي ښوونې او روزنې او داسې نورو درلودل د مخ په ودې هېوادونو مطلوبه موخه او ارمان دی.

آیا پوهېږئ پراختیا، وده، صنعتي کېدل او بیارغونه څه شی دي؟ دوه اصطلاح ګانې وده او پراختیا زیاتره وخت د یوې معنا لپاره کارېږي چې دا سمه نه ده. وده یو اړخیزه معنا ورکوي او هغه د ټولنې د ثروت د ډېربښت کمیت راښیي او معمولاً په ځینو نښو نښانو، لکه: د سړي سر عاید باندې سنجول کېږي، خو پراختیا چې وروسته به هم ورته اشاره وشي د ټولنې د شتمنۍ د اندازې له ډېربښت سره سره، د ټولنیز، سیاسي، اقتصادي او فرهنګي نظام کیفي تغییر هم له ځانه سره لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

صنعتي کېدل د دوامدارۍ او مخ په زياتيدونکې ګټې ورکولو په معنا دي چې د کار له قدرت، ځواک او د تخنيکي نوښتونو او منظمو کاري سازمانونو له ګټې اخيستلو نه لاس ته راځي. په دې توګه صنعتي کيدل د اقتصادي پراختيا يوه برخه ده.

د پراختيا اصلي معنا

پراختيا په لغت کې د تدريجي پرمختګ، ځواکمنۍ او حتی لويوالي خوا ته د ودې کولو په معنا ده. همدارنګه پراختيا د پراخوالي په معنا هم ده. پراختيا په لغت کې له پوښ نه راوتل دي او د بيارغونې له نظره پوښ (لفاف) هغه تړلې فرهنګي ټولنه او په هغې پورې اړوند ارزښتونه دي چې ټولنه بايد پرمختګ ته د رسېدو په موخه له دې تړلې مرحلې څخه ووځي.

له دوهمې نړيوالې جګړې وروسته د پراختيا ادبيات په نړۍ کې مطرح شول او وده يې وکړه. **عالمانو او ټولنپوهانو پراختيا د هوساينې د موخو په لور د پرمختګ، له وروسته پاتې کيدو نه د لريوالې د فقر او بېکارۍ له منګلو نه خلاصون، د نابرابريو د کچې ټيټول، صنعتي کيدل، اړيکې او د داسې ټولنيز نظام جوړيدل بولي چې د عدالت او په روانو سياسي چارو کې د خلکو پرګډون ولاړ وي.**

همدارنګه په دې څانګه کې د نظر خاوندانو د پراختيا په اړه په خپلو کتابونو او مقالو کې ځينې مطلبونه بيان کړي دي او پراختيا يې د ټولنې تېريدل له وروسته پاتې حالت څخه د پرمختګ حالت ته او د ټولنې حرکت له پخواني وضعيت نه د ښه او مناسب وضعيت خواته بللی دی چې دا حرکت ځانته اصول او معيارونه غواړي. لومړنۍ شی چې د سم حرکت موخې ته د رسېدو لپاره لازم دی، هغه پېژندنه، پلان درلودل او دا پلان او موخې بايد په يو سم قالب کې منظم شوې وي. لنډه دا چې د سمې او مطلوبې ټولنې لپاره دا لاندينۍ نښې او معيارونه لازم دي:

۱- د ټولنې مشر بايد فاسد او ظالم نه وي، ځکه که په ټولنه کې ظلم موجود وي بيا به حرکت منځ ته رانه شي.

۲- انسانان بايد پر نفس باور ولري او تقليدي فکر ونه لري.

۳- د انسان ښـوونې او روزنې ته پاملرنه وشي.(د انسان روزنه)

سربېره پر دې چې پراختيا په خپل جوړښت کې د توليد او عايد د کچې لوړوالی لري، همدارنګه د ټولنيزو، اداري بنسټونو او د خلکو د عمومي افکارو او نظرياتو د جوړښت په اساسي بدلونونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې هم برخه لري. پراختیا په ځینو وختونو کې د خلکو رسوم، عادات، عقاید او دودونه هم له ځانه سره لري.

فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

پراختیا ته رسیدل کومو شرایطو ته ویل کیږي؟ او د کومو اړخونو درلودونکې ده؟

د دې سوال ځواب به تاسې په دې لوست کې ومومئ.

د پراختیا ځانګړتیاوې

پراختیا په ساده ډول په ټولو ټولنو کې هغه وضعیت ته وایي چې لږ تر لږه درې شرطه یا موخې ولري.

لومړۍ موخه: هغو موادو او خدمتونو ته لاسرسی چې د انسانانو د ژوند کولو لپاره ضروري دي لکه: خواړه، پوښاک، استوګنځی، په دې برخه کې نه یوازې د دې موادو او توکو د کمیت او اندازې زیاتوالی په نظر کې دی، بلکې په عادلانه توګه د ټولنې فرد فرد ته باید توزیع او وویشل شي.

دویمه موخه: د ژوند د سطحې او معیارونو لوړېدل او له مادي او معنوي نعمتونو څخه د انسانانو ګټه پورته کول دي. لوړ عایدات، اغېزناکه درملنه، باکیفیته ښوونه، پوره امنیت او فرهنګي او انساني ارزښتونو ته پاملرنه چې د ژوند په پرمختګ کې مرسته کوي، په ملي او فردي کچه ډېر درناوی او عزت نفس منځ ته راوړي.

درېیمه موخه: په بشپړه توګه کیفي ماهیت لري، چې په ژوند کې د افرادو او ملتونو د ټاکنو او انتخابولو د لمنې پراخول، د افرادو د مدني حقونو لوړول، د فکر آزادي، د قانون په وړاندې برابری، د تبعیضونو له منځه وړل او د هر ډول قید، بند او مریتوب نه خلاصون او داسې نور دي.

د پراختیا ابعاد (اړخونه)

پراختیا یو پېچلی، مرکب او څو اړخیزه بهیر دی. دا بهیر هغه وخت تحقق پیدا کوي او عملي کیږي چې په ټولنیز جوړښت، د خلکو د عامه ذهنیت او ملي نهادونو کې اړونده تحقیقات سرته ورسیږی او د هغوی له څنګه اقتصادي ودې ته چټکتیا ورکړل شي، نا برابري کمه شي او د مطلق فقر جرړې وایستل شي.

دا بهیر نه یوازې د تولید زیاتوالي او پراختیا ته پاملرنه کوي، بلکې د تولید ښه والی او کیفیت هم په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظر کې لري. د یوې ټولنیزې پدیدې په توګه داسې فکر کیده چې پراختیا یو اقتصادي جریان دی او د اقتصادي مطالعاتو په ساحه کې ځای لري. خو د ټولنیزې سیاسي پراختیا په اړه ډېرو مطالعاتو وښودله چې اقتصادي وده یوازې د پراختیا یو اړخ دی او د دې پدیدې نور اړخونه ټولنیز، سیاسي، فرهنګي مخصوصاً د انساني ځواک عوامل تشکیلوي. پراختیا هغه وخت هر اړخیزه او دوامداره ده چې وکولی شي د ژوند ټولې برخې تر پوښښ لاندې راولي.

پراختیا د بدلون او تغییر بهیر دی چې نه یوازې اقتصادي برخې، بلکې ټولنیز نظام، سیاسي سازمان او فرهنګي ساحې له ځانه سره لري چې انساني کړو وړو ته په ټولنه کې وده ورکوي.

دوامداره او هر اړخیزه پراختیا اقتصادي، ټولنیزې، سیاسي، فرهنګي او ټکنالوژیکي خواوې لري چې په راتلونکو لوستونو کې د پراختیا په دې اړخونو پوره رڼا اچول شوې ده.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- د پراختیا موخې کومې دي؟ په لنډ ډول یې بیان کړئ.
۲- ایا پراختیا د اقتصادي ودې جریان دی او که اقتصادي وده یوازې د پراختیا یو اړخ دی؟
۳- یوې ښې ټولنې ته د تېریدو علامې او نښې کومې دي؟
٤- پراختیا تعریف کړئ.
٥- هغه هېوادونه چې د پراختیا په حالت کې دي کومې موخې باید مخ ته بوځي چې پراختیا ته د رسېدلو هېوادونو سطحې ته ورسیږي؟
٦- سرې سرعاید او ملي ناخالص عاید څه شی دی؟

کورنۍ دنده

په هغه سیمه کې چې ژوند کوئ د ټولنیزې، اقتصادي، سیاسي او فرهنګي پراختیا څو بېلګې ولیکئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرهنګي پراختیا

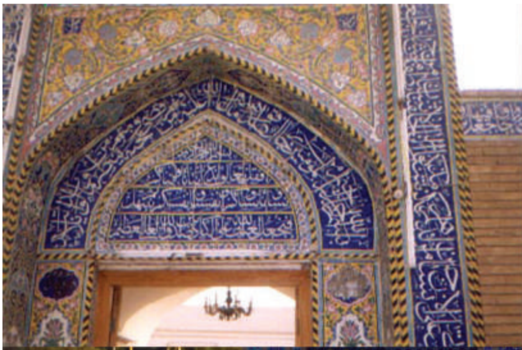

په تېر لوست کې مو ولوستل چې دوامداره با ثباته او هر اړخیزه پراختیا ټولنیز، اقتصادي، سیاسي او فرهنګي اړخونه لري. په دې لوست کې به له هغو اړخونو څخه فرهنګي پراختیا ولولئ.

فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

لاندینۍ پوښتنې په ځیر سره ولولئ او خبرې پرې وکړئ.

۱- ستاسې په فکر! د فرهنګي پراختیا معنا څه ده؟ او ولې فرهنګي پراختیا د اصلي او دوامدارې پراختیا بنسټ جوړوي؟

۲- فرهنګي پراختیا د یوه هېواد په ملي پراختیا کې څه رول لوبولی شي؟

اوس ډېر خلك په دې نظر دي چې د هر ډول پراختیا اساس فرهنګي پراختیا ده او له هغه ځایه چې د دولتونو اصلي موخه هر اړخیزې پراختیا ته رسېدل دي. د دې پراختیا بنسټ انسان (فرهنګي موجود) دی، له دې کبله د دوامدارې او حقیقي پراختیا زیربنا به هم فرهنګي پراختیا وي. فرهنګ د ټولنې بنسټ جوړوي او هره ټولنه څومره چې نوې هم وي د هغې دوام او پایښت په فرهنګي اصولو پورې تړاو لري چې د هغې ټولنې د افرادو هویت جوړوي. له دې امله په هره ټولنه کې هویت ورکوونکی رکن د هغې فرهنګي مخینه او فرهنګي زیرمې، آثار او

(c) ketabton.com: The Digital Library

شتمنئ دي. دې مطلب ته په پاملرنه او په همدې ټکي باندې په ټينګار سره د يو هېواد مشران او مسؤولان بايد فرهنګ د اساسي ارکانو په جمله کې وشمېرى او هغه ته دې د موخو، اوږد مهاله او پراخو سياستونو په جوړولو او پلي کولو کې ځانګړى مقام ورکړي. د هرې ټولنې فرهنګ، د ټکنالوژۍ د پرمختګ کچه، توليد، ښوونه، علم او خبر تيا (آګاهي) د ټولنيزې ودې د ځانګړې دورې ادبيات راښيي. پراختيا يوه حياتي او ډېره مهمه اړتيا ده په دې شرط چې د ښوونې او روزنې، ګډون (مشارکت) او د انسان د اساسي اړتياوو د پوره کولو او په ځانګړې توګه د فرهنګ ودې ته لاره هواره کړي. دلته دا پوښتنه پيدا کېږي چې:

څنګه کولی شو فرهنګي پراختيا پلې کړو؟

فرهنګي پراختيا له هغو مفاهيمو څخه ده چې د پراختيا د ټولو برخو لکه:د اقتصادي ټولنيزې او د سياسي پراختيا په پر تله له زياتو ارزښتونو څخه برخمنه وي چې د ټولنې د افرادو له غير مادي اړتياوو سره زيات سروکار لري.

د هرې ټولنې وروستۍ موخه ودې او پراختيا ته رسېدل دي. که ملي پراختيا ته رسېدل په هېواد کې پراختيا د لوړ ارمان په توګه په نظر کې ونيسو، له دې کبله سياسي، ټولنيزه، اقتصادي او فرهنګي پراختيا د پراختيا بنسټيزې او اصلي ستنې بلل کيږي. په دې ټولو کې د فرهنګي پراختيا رول حساس او څرګند بريښي. ځکه هېڅ ډول ټولنيز او سياسي بدلون له مناسبو فرهنګي شرايطو او بنسټونو پرته ممکن نه دی. پراختيا د ملي او سيمه ييزو فرهنګي محصولاتو او لاسته راوړنو ساتنې ته اړتيا لري. ځکه چې فرهنګي لاس ته راوړنې د خپلواکې پراختيا لپاره ډاډمنې ضمانت کوونکې دي. ځکه چې فرهنګي هويت ځواکمنوي او د فرهنګي ميراث په بنسټ د خلکو د نوښت او خبرتيا ځواک لوړوي، له دې امله هغه ځانګړتياوې چې پورتنی تعريف يې فرهنګ، ټولنې او يو ټولنيزې ډلې ته ورکوي، نه شو کولای چې فرهنګ د پراختيا يو فرعي يا ښکلا ورکوونکې اړخ وبولو، بلکې هغه د ټولنې اصلي قدرت او ځواک ګڼل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستاسې په فکر! خلک د ټولنې په وروسته پاتېوالي، پرمختګ او پراختیا کې څه رول لري؟

غیر فعاله او وروسته پاتې ټولنه د وروسته پاتې او غیر فعالو وګړو د شتون نښې نښانې دي او یوه خوځنده، پرمختللې او فعاله ټولنه د هغې ټولنې د وګړو د خوځښت، هوښیارۍ او تکړه توب نښې دي دا سمه ده چې وایي: د یوې ټولنې زوال د هغې ټولنې د وګړو له زوال څخه پیدا کېږي، لکه څرنګه چې د ټولنې د حرکت او خوځښت سیاست هم د ټولنې د وګړو د هڅو، خوځښت بلل کېږي.

انسانان د تاریخ په اوږدو کې نن ورځ له هر وخت نه لوړې او پرمختللې ټکنالوژۍ ته لاسرسی لري. دا د پاملرنې وړ ده چې د دې ټکنالوژۍ نه د ګټې اخیستلو په لړ کې د ولسي فرهنګ د ارزښتونو تبادله او درک په نظرکې ونیول شي. د دې ارزښتونو له پامه غورځول او نه پېژندل د ټولنې بې هویتي څرګندوي او ټولنه د زوال خواته بیایي. له همدې کبله د ټولو هېوادونو فرهنګي، تاریخي او طبیعي میراثونه د نړۍ د وګړو د فرهنګي ارزښتونو د سرچینو او معنوي لاسته راوړنو په توګه ګڼل کېږي او د هغو ساتنه د هر متمدن انسان دنده او مسلم حق دی. افغانستان د داسې یو هېواد په توګه چې پنځه زره کلنه فرهنګي روښانه او ځلانده مخینه لري، د فرهنګي پراختیا لپاره د لویو ظرفیتونو لرونکی دی. خو د درې لسیزو جګړو او ګډوډیو په جریان کې دې هېواد لازم فرصتونه له لاسه ورکړل. د افغانستان اسلامي دولت، خلک، ځوانان او د دې خاورې هر وګړی دنده لري چې د خپل فرهنګ ملي او اسلامي ارزښتونه وساتي، هغه لاشتمن کړي او خپل با ارزښته فرهنګ د پردیو له تېریو څخه وساتي.هېره دې نه وي چې د فرهنګي پراختیا په هکله د نړۍ د مختلفو هېوادونو د تجربو، مخصوصاً د هغو تجربو پر وړاندې چې بریالۍ دي او په هغوی کې درسونه او پندونه موجود دي، بې تفاوته پاتې نشو. دا ټکي باید هېر نه کړو چې د هیڅ ټولنې نسخه نه شو کولای په بل هېواد باندې عملي کړو.دا په دې معنا چې کېدای شي داسې تجربې چې د یوه هېواد په ګټه وي د بل هېواد لپاره به ښې پایلې ونه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- فرهنګي پراختیا تعریف کړئ
۲- ولې پراختیا د فرهنګي محصولاتو دسیمه ییزو لاسته راوړنو ساتنې ته ضرورت لري؟
۳- ټولنیزې اړیکې په فرهنګي پراختیا کې څه رول لري؟
٤- آیا دیو هېواد فرهنګي پراختیا په اړه کولی شو، د مختلفو هېوادونو له تجربو څخه ګټه واخلو؟

کورنۍ دنده

د هېواد د فرهنګي پراختیا او د ښوونځي د زده کوونکو د رول په اړه څو کرښې ولیکئ او بیا یې د ټولګي پر وړاندې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجتماعي- سياسي پراختيا

خبرې پرې وکړئ

ټولنيزه پراختيا څه شی ده؟

څرنګه چې پوهيږئ پراختيا يوازې هغه وخت د دوام او پرمختګ وړ ده چې له دې برخې يا جريان نه ګټه اخيستونکي ورو ورو او په تدريج سره د دې جريان څښتنان شي. په دې معنا چې پلانونه او پروګرامونه نه شو کولای يوازې د اقتصاد لپاره تر بحث لاندې ونيسو، بلکې بايد يو هر اړخيز پلان په نظر کې ونيسو چې اجتماعي، روغتيايي او عمومي آسانتياوې لکه: د فرهنګي ميراثونو ساتنه،پلان جوړونه او ښارې بيا رغونه، د کليو او بانډو پراختيا، د اوبو او انرژۍ اداره کول، د چاپيريال ساتنه او حتی د سياست جوړولو او قانون جوړولو پراختيا، هغه مهم توکي دي چې بايد په پام کې ونيول شي. هغه شرايط او ټولنيز لاملونه چې د ودې او پراختيا په جريان کې د پاملرنې وړ دي په لاندې ډول دي.

١- د مطلقې نيستی د له منځه وړلو پلان چې په خواشينۍ سره د نفوسو ډېره برخه ورسره لاس او ګريوان ده.

٢- د اساسي اړتياوو لکه: خواړه، استوګنځی، د سون مواد، کالي او ځينې ټولنيزې اړتياوې لکه: د انساني حقونو، زده کړې او دندې (اشتغال) لپاره د لارې هوارول او په ټولنيز ژوند کې د سياسي او ټولنيزو موقفونو او نقشونو لاس ته راوړل، د ټولنيزې هوساينې او عدالت راوستل د دې ستراتيژۍ په مرکز کې ځای لري. په دې معنا چې مادي سرچينې بايد د ټولنې د ټولو افرادو په منځ کې په مساوي توګه وويشل شي.

دا ستراتيژي په کليو کې د لاندينيو چارو د سرته رسولو سپارښتنه کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- بې ځمکو او نیستمنو بزګرانو ته د ځمکو ورکول.

۲- په کمه بیه او یا په وړیا توګه د کرنیزو اعتبارونو او امتیازونو ورکول.

۳- د ځمکو د اصلاحاتو سرته رسول.

فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

- ستاسې په آند کوم لاملونه له کلیو څخه ښارته د خلکو د مهاجرت سبب کېږي؟

- مهاجرتونه په ښار کې کومې ستونزې جوړولای شي؟

لاندیني لاملونه ښايي ښار ته د خلکو د مهاجرت سبب شي:

- بیکاري.
- ناسم پراختیايي سیاست او د پلان جوړونې کمزوري، ښايي په یو هېواد کې ښار ته د خلکو د مهاجرت سبب شي.
- د درملنې، زده کړې او د لوړ مقام نه درلودل.
- د کرنیزو ځمکو لږوالی، د ټولنيز امنیت نشتوالی، قومي او قبیلوي اختلافات.
- د دولت د پلان جوړونې نشتوالی.
- په کلیوالي سیمو کې د پانګوالۍ نشتوالی، د ناعادلانه وېش سیاست، د فرصتونو او امکاناتو نه درلودل هغه عوامل دي چې له کلیو څخه ښار ته د خلکو د مهاجرت سبب کېږي.

د ښار خوا ته د کلیو د خلکو مهاجرت پر فرهنګي، اقتصادي او اجتماعي نامطلوبو اغیزو سربېره په مهاجرینو رواني او روحي فشارونه هم راولي. له هېواد نه جلا والی او نوي چاپېریال ته له ورتګ سره، مهاجرین له یو ډول پردیتوب او جلاوالي سره مخامخ کېږي چې دا عامل کیدای شي د ټولنیزو انحرافاتو او ناخوالو سبب شي. په ځانګړې توګه د وزګارتیا او نیستۍ موجودیت دی کار ته لمن وهي.

دلته پوښتنه پیدا کېږي چې څنګه کیدای شي د دې مهاجرتونو مخنیوی وشي؟ له هغه ځایه چې د انسان ټول فعالیتونه د هغه داړ تیاوو د پوره کولو لپاره سر ته رسېږي، نو د مهاجرینو مهاجرت ښارونو ته هم یو ښه او باکیفیته ژوند ته د رسېدو په هیله سرته رسېږي. دا ډېره ضروري ده چې دولتونه او حکومتونه دې د کلیوالو سیمو لپاره په خپلو سیاستونو او پلان جوړولو کې له اقلیمي، ټولنیزو، فرهنګي او سیاسي عناصرو سره پېژندګلوي پیدا کړي. داسې څېړنه او پېژندنه به د خورا ښې پلان جوړونې لامل شي چې د سیمې له اړتیاوو سره تړاو ولري او د لاس ته راوړل شوو پانګو د ضایع کیدو مخنیوی به وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه که تعلیم، کار او درملنه په کلیو کې دود شي او د کلیو د خلکو د ژوند د کیفي کچې لوړوالی د ښار د اوسېدونکو په څېر په نظر کې ونیول شي، په هغه صورت کې مهاجرت له منځه ځي. له بلې خوا که چېرته د مالدارۍ او کرنیزو تولیداتو ساتنه وشي او محلي صنایعو ته د دولت په مرسته مناسب بازارونه پیدا شي نو کیدای شي په کلیوالو اغېز وکړي او په کلیو کې ژوند تېرولو ته زړونه ښه کړي.

سیاسي پراختیا

سیاسي پراختیا له هغو مفاهیمو څخه ده چې له دویمې عمومي جګړې وروسته د پراختیا په ادبیاتو کې مطرح شوه. د دې اصطلاح په اړه مختلف نظرونه موجود دي. د ځینو افرادو له نظره سیاسي پراختیا له داسې سیاسي شرایطو نه عبارت ده چې د اقتصادي او صنعتي پراختیا لپاره لازمي او اساسي شرطونه ګڼل کېږي. له دې کبله که چېرته سیاسي او حکومتي شرایط چې د اقتصادي فعالیتونو د عملي کولو لپاره لازم دي منځ ته راشي او سیاسي نظام د ټولنې ودې او پرمختګ ته سرعت ورکړي، د سیاسي پراختیا د تحقق په لاره کې به مخ پر وړاندې لاړ شي چې دا حالت د بنسټ د ودې مثبت اړخ ښیي، خو که سیاسي نظام ونه شي کولی دا موخه لاس ته راوړي، نو په یوه ژوره کنده کې به ولوېږي.

د سیاسي پراختیا مثبت اړخونه (شاخصونه) په لاندې ډول دي

١- دولتي حاکمیت یا د هېواد یو موټی توب.

٢- د ملت تشکل یا ملي یو موټی توب.

٣- د رایې د حق زیاتوالی او آزاد انتخابات چې په هغه کې ډېر شمېر رایه ورکوونکي ګډون وکړي.

٤- سیاسي کیدل یا په سیاسي جریانونو کې د خلکو فعال ګډون.

٥- په تصمیم نیولو کې د خلکوګډون.

٦- د خپلواکو ګروپو نو زیاتېدل.

٧- د مطبوعاتو آزادي او د ډله ییزو رسنیو وده.

٨- د زده کړې د امکاناتو پراخول.

٩- د قانون جوړوونکو د رول اغېزمنتیا او د ملت د نماینده ګانو رغوونکي خدمتونه.

١٠- د خلکو د شکایتونو پلټنې او حل لپاره د ځواکمنو سازمانونو رول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پرا ختيا کې د ښځو رول

د یوه ملت د پراختیا او ملي پرمختګ پروسه د ښځو له حضور او فعال ګډون پرته له مشکل سره مخامخ کېږي ځرنګه چې ویل کیږي ښځې د بشري ټولنې نیمه برخه ده او د دې وس لري چې د پراختیا په رامنځ ته کېدو کې ښه رول ولوبوي. په دې شرط چې هغوی د اسلامي عقایدو، قواعدو او ارزښتونو په چوکاټ کې د تاریخ د یو خوځنده ځواك په توګه د سیاسي، ټولنیز، اقتصادي او فرهنګي ژوند صحنې ته ورداخلې شي. ښځې د کورنۍ، ټولنې او نړۍ د پرمختګ کیلي ده. د پرمختګ د عمومي انکشاف ضمانت کوي. ځرنګه چې لیدل کېږي د افغانستان زیاتره ښځې نالوستې دي او له انکشافي جریانونو څخه لېرې دي. ځرګنده ده چې د دې نالوستو ډېرکیو په ځنډ او ورو حرکت د ملي کاروان سرعت د پراختیا او ملي پرمختګ په لوري کموي. له دې کبله له هر څه د مخه باید د ښځو پرمختګ ته ډېره پاملرنه وشي چې د نسلونو بنسټ ایښودونکي او د پرمختګ بنسټ جوړوونکي دي.

د لوست تکرار

• ....

• ....

• ....

• ....

پوښتنې

۱-کومو ټولنیزو شرایطو او عواملو ته باید د ودې او پراختیا په بهیر کې پاملرنه وشي؟

۲- د دې لپاره چې مادي سرچینې په کلیوالو سیمو کې عادلانه وویشل شي، باید کوم کارونه سرته ورسیږي؟

۳- هغه عوامل چې ښار ته د کلیوالو د مهاجرت لامل کېږي کوم دي؟

٤- د پراختیا د مثبتو نښو او اړخونو نومونه واخلئ؟

۵- د یو هېواد په ملي پرمختګ او پراختیا کې د ښځو رول څه شی دی؟

کورنۍ دنده

د سیاسي پراختیا هغه خصوصیات او اړخونه مو چې په لوست کې ولوستل په کتابچوکې ولیکئ او هغه اړخونه چې زموږ په هېواد کې عملي شوي دي، د (هو) او هغه چې نه دي عملي شوي د (نه) په کلمو نښه کړئ او د ځواب دلیل مو ووایاست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي پراختيا

خبرې پرې وکړئ

په تېر درس کې مو ولوستل چې پراختيا هغه وخت هر اړخيزه او دوامداره وي چې ټولنيزه، اقتصادي، سياسي، فرهنگي او د ټکنالوژۍ پراخې خواوې او برخې ولري. بنايي د تېرو لوستونو له مطالبو او محتواو نه مو د ټولنيزې، فرهنگي او سياسي پراختيا په اړه څه نا څه زده کړې وي.

په دې لوست کې به تاسې د پراختيا اقتصادي برخه ولولئ.

لاندې پوښتنو ته په ځير سره ځواب ورکړئ.

۱- كه چېرته يوه كورنۍ د هغه عايد په پرتله چې لاس ته يې راوړي زيات لگښت وكړي، څه پايله به ولري؟

۲- ستاسې په سيمه كې د وزگارتيا علت څه شى دى؟

له ډېرو پخوا زمانو را پدې خوا د بشر د پوهې د كچې د لوړوالي په پايله كې، د انسان د ژوند كيفيت او وضيعت په دوامداره توگه د ښه والي او لوړېدو په حالت كې دى. په اروپا كې له فرهنگي او اجتماعي انقلاب(رنسانس) وروسته او بيا د صنعتي انقلاب په پايله كې د غربي هېوادونو چټک پرمختگونه پيل شول. يوازې هغه شرقي هېواد چې د نولسمې پېړۍ په آخر او د شلمې پېړۍ په پيل كې د ودې په بهير كې ور داخل شو جاپان و. وروسته د رنسانس له دورې څخه چې په اروپا كې يو فكري انقلاب منځ ته راغى، د پرمختگ او رغونې شرايط دغو هېوادونو ته برابر شول. اما په خواشينۍ سره په همدې دوران كې، شرقي هېوادونه د مخ په ودې په لاره ورگډ نه شول او ځينو لانزولي لاره ووهله. كه څه هم په دې هېوادونو كې ځينې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وختونه مؤقتي حرکتونه را پیدا شول، خو په دې علت چې د ټولنې له عمومي فرهنگ سره یې پوره سمون نه درلود د حمایت وړ ونه گرځېد، ځکه په چټکۍ سره له منځه لاړل. پخوا د هېوادونو د پراختیا موندنې معیار سرانه عاید و. له سرانه عاید څخه مقصد د هر هېواد د داخلي ناخالصه عاید وېش دی، خو په دې برخه انتقادونه وشول چې د هېوادونو د پراختیا موندنې معیار اقتصادي وده یا د سرانه عاید لوړوالی نه دی. ځکه که لوړ سرانه عاید د پراختیا موندنې معیار وبولو نو باید د کویټ، عربي متحده اماراتو او قطر هېوادونو د لوړ سرانه عاید په درلود لو سره باید د آلمان، فرانسې او انگلستان په پرتله ډېره پراختیا موندلې وای.

اقتصادي پراختیا څه ته وایي؟

اقتصادي پراختیا د تولیدي ظرفیتونو د زیاتوالي او د فزیکي، انساني او اجتماعي ظرفیتونو سره په خوا کې ودې ته وایي. په اقتصادي پراختیا کې د ټولنې اقتصادي او ټولنیز بنسټونه تغییر کوي چې د دې تغییر او تحول پایله په لومړۍ درجه کې:

- د اقتصادي نابرابریو راټیټول.
- د ټولنې د تولید وېش او لگښت په برخه کې د تغییر راوستل.
- د تولید د کمې ودې په څنگ کې د ټولنیزو بنسټونو پرمختگ.
- ښایي نظریات بدلون ومومي.
- په دوامداره توگه له موجوده سرچېنو څخه د گټې اخیستلو ځواک ورځ په ورځ زیاتیږي او هره ورځ یو نوښت څرگندیږي.

باید د دوو مفهومونو **اقتصادي ودې او اقتصادی پراختیا** تر منځ توپیر وشي: اقتصادي وده یوازېنۍ ده چې مقصد له هغه نه په ټولنه کې د شتمنۍ او تولید زیاتوالی دی او معمولاً د سرانه عاید له مخې اندازه کیږي، په دې بنسټ وده یو کمي مفهوم دی. که په یوه ټولنه کې د تولید کچه په یو څرگند پړاو کې نسبت پخواني پړاو ته زیاته شي، وایو چې دې ټولنې وده کړې ده.

دا زیاتوالی کیدای شي د زراعتي محصولاتو د سطحې، د نویو کارخانو تأسیس، د موجوده او فعلي تولیدي مرکزونو پراختیا او داسې نورو پایله وي. اقتصادي پراختیا د تولید د ډېرښت تر څنگه په بله پدیده هم دلالت کوي او هغه کیفي مفهوم دی. که چېرته ټولنه خپله تولیدی وړتیا د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښو طريقو او مناسبې ټکنالوژۍ څخه په ګټې اخيستلو سره زياته کړي او له خپلو سرچينو څخه په ښه توګه استفاده وکړي، نو وايو چې د پراختيا په لاره کې يې قدم ايښی دی. څرنګه چې ليدل کيږي وده د پراختيا يوه برخه ده. په حقيقت کې له امکاناتو او سرچينو څخه بهتره ګټه اخيستل د توليد د زياتيدو سبب ګرځي خو د توليد هر زياتوالي ته پراختيا نه شو ويلای، د مثال په توګه د توليد زياتوالی چې د زراعتي محصولاتو په پايله کې رامنځ ته کيږي وده ده. د توليد زياتوالی چې د طريقو د ښه والی، د اصلاح شويو تخمونو د استعمال، د نباتي او زراعتي آفاتو ضد درملونو څخه د استفادې او د پرمختللې ټکنالوژۍ په پايله کې منځ ته راځي اقتصادي پراختيا ده. يو بل ټکی چې بايد هغه ته پاملرنه وشي دا دی چې له ودې څخه لاس ته راغلې پايلې لنډ مهاله وي، خو له پراختيا څخه لاس ته راغلې پايلې کېدای شي اوږد مهاله وي او په اوږده موده کې لاس ته راځي. له همدې کبله ويل کيږي چې پراختيا يو اوږد مهاله بهير دی.

اقتصادي پراختيا دوه اصلي موخې لري

اول- د شتمنۍ ډېرښت، د ټولنې د خلکو هوساينه، د نيستۍ د جرړو ايستل.

دويم- د کار يا بوختيا ايجادول چې دا دواړه موخې عدالت رامنځ ته کوي. اقتصادي پراختيا ته پاملرنه په پرمختللو او وروسته پاتې هېوادونو کې توپير لري. په پرمختللو هېوادونو کې له پراختيا څخه اصلي هدف د خلکو د هوساينې او د ژوند د امکاناتو زياتوالی دی. په داسې حال کې چې په وروسته پاتې هېوادونو کې زياتره د نيستۍ د جرړو ايستل او د ټولنيز عدالت زياتوالی د پراختيا اصلي هدف جوړوي. هغه پوښتنې چې د يوه هېواد د اقتصادي پراختيا په اړه زموږ په وړاندې درېږي هغه د نيستۍ، نابرابرۍ او بې روزګارۍ اندازه ده چې معلومه شي په کومه کچه کې ده؟ که چېرته دا مسلې له ډېرې جګې کچې څخه ډېرې ټيټې کچې ته راښکته شي، نو ويلای شو چې نوموړي هېواد د پراختيا لاره وهلې ده. هرکله که د دې اساسي ستونزو دوه مسلې او يا درې واړه (نيستۍ، نابرابرۍ او بې روزګارۍ) زياتې شي او شدت پيدا کړي نهشو کولای چې د دې کار پايلې ته پراختيا ووايو، که څه هم سرانه عايد دوه برابره شوی هم وي. څرنګه چې وويل شول هغه هېوادونه چې د پراختيا په حال کې دي، د اقتصادي پروګرام يو له اصلي موخو څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يي د نيستۍ له منځه وړل او د ټولنې عامو خلكو ته د ټولنيزې هوساينې برابرول دي. د ټولنيزې هوساينې معنا، د ټولنې د وګړو په جسم او روح كې د سلامتۍ راوستل، د پوهې رواجول او د ټولنيز قانون ماتونې مخنيوى دى. په دې ډول ټولنيزه هوساينه هغه وخت رامنځ ته كېداى شي چې نيستي له منځه لاړه شي او نابرابري كمه شي. كله چې مو غوښتي وي د يوې ټولنې د ټولنيزې هوساينې كچه معلومه كړو، نو لازمه ده چې د ټولنې د نيستۍ له وضعيت او د عايد له وېش نه ځان خبر كړو. ځكه چې كه په ټولنه كې نيستي كمه او د عايداتو وېش مناسب وي، د هغې ټولنې هو ساينه به ډېره وي.

د لوست تكرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- پخوا د هېوادونو پراختيا د كومو معيارونو له مخې معلومېدله؟
۲- اقتصادي پراختيا تعريف كړئ او وواياست چې پراختيا په ټولنه كې د كومو بدلونونو لامل كېږي؟
۳- د اقتصادي پراختيا موخې كومې دي؟
٤- اقتصادي پراختيا او اقتصادي وده څه توپير لري؟
٥- له كومو طريقو او لارو څخه استفاده وشي چې هېواد د پراختيا په لورګامونه واخلي؟
٦- د ټولنې په اقتصادي جوړښت كې له بدلون سره د ټولنې په ټولنيز جوړښت كې كوم بدلونونه راځي؟

كور ني دنده

تاسې هر يو په خپله سيمه كې هغه كارونه ګورئ چې د پراختيا څرګندوونكي دي او هغه كارونه چې د ودې څرګندوونكي دي، په يو لېست كې وليكئ او وروسته بيا خپل لېست د خپلو ټولګيوالو له لېست سره پرتله كړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پراختیا او وروسته پاتیوالي عوامل

پرتله يې کړئ

کیدای شي ستاسې په سیمه کې داسې کورنۍ موجودې وي چې هغوی مادي ستونزې ونه لري او هڅه کوي چې خپل او د کورنۍ ژوند نور هم ښه کړي. د هغه ترڅنګه داسې کورنۍ هم شته چې ژوند يې له نیستۍ او محرومیت سره تړلی دی. آیا پوهیږئ د دې دوه کورنیو تر منځ د توپیر علت څه شی دی؟

هو! په دې نړۍ کې دوه ډلې خلك ژوند کوي. لومړۍ ډله کوچنۍ ډله ده چې په هوسا خیال او له مادي ستونزو څخه لیرې د خپل او د خپلو اولادونو د ښه ژوند سمبالولو په هڅه کې دي. دویمه ډله هغه انسانان دي چې خپل ژوند له نیستۍ او محرومیت سره جوخت پرمخ بیايي. دا خلك چې د ټولې نړۍ مخ په زیاتیدونکی نفوس تشکیلوي، د ژوند کولو لپاره له ستونزو او کړاوونو سره لاس او ګریوان دي. د هېوادونو په کچه، لومړۍ ډله د هغو ټولنو جوړونکې ده چې په اصطلاح کې هغو ته **پرمختللي** هېوادونه وايي او دویمه ډله وروسته پاتې هېوادونه تشکیلوي. څرنګه چې وویل شول د اقتصادي پراختیا بحث له اوولسمې او اتلسمې پېړۍ را په دې خوا په اروپايي هېوادو کې مطرح شو. په دې هېوادو کې د صنعت او ټکنالوژۍ د پرمختګ او د هغوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خوا د ضعیفو هېوادونو د بازارونو د ولکه کولو سره یو ځای د دې سبب شو چې په یوه لنډه موده کې د پرمختللو او وروسته پاتې قطبونو ترمنځ واټن زیات شي او دوه ډوله هېوادونه په نړۍ کې څرګند شي: پرمختللي او وروسته پاتې هېوادونه.

پراختیا موندلي هېوادونه کوم دي؟

د تعریف له مخې (پراختیا موندلي) هېوادونه هغه هېوادونه دي چې په بشپړه توګه صنعتي شوي وي او د یو پیچلي اقتصادي سیستم لرونکي وي. صنعتي شوي هېوادونه هغه هېوادونه دي چې له ۲۵٪ څخه زیات ناخالص داخلي تولیدات یې صنعتي فعالیتونه تشکیل کړي. په حقیقت کې د اقتصاد محور یې صنعتي تولید (صادرات) وي، خو هغه څه چې د ډېر اهمیت وړ دي (په کال کې تر ۱۰۰۰۰ډالرو زیات) د سرانه عاید لوړ والی دی.

وروسته پاتې هېوادونه کوم دي؟

له دویمې نړیوالې جګړې وروسته او د عمومي نظم له راتلو سره سم په نړۍ کې (د ډېرو تر استعمار لاندې هېوادونو د خپلواک کیدو تر څنګه) د پراختیا موندلو او وروسته پاتې هېوادونو تر منځ دا خلا په ښه توګه څرګنده شوه او د نړۍ مختلف هېوادونه یې له دې اساسي پوښتنو سره مخامخ کړي دي چې: **ولې په نړۍ کې ځینې خلک په لوړه او مطلقې نیستۍ کې ورځې تېروي او ځینې خلک په کامله هوساینه کې؟** له همدې وروسته په نړۍ کې پراختیا منځ ته راغله. نن ورځ د دریمې نړۍ د هېوادونو لپاره د **وروسته پاتې** د تعبیر پر ځای **د پراختیا په حال کې** اصطلاح څخه کار اخیستل کیږي.

فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

ستاسې په فکر! ولې ځینې هېوادونه شتمن او ځینې نور وروسته پاتې دي؟

ښایي د یوه هېواد لرغونتوب او عمر د هغه د نیستمنۍ او شتمنۍ علت وي. خو که چېرته لرغونتوب د دې خبرې دلیل وي نو ولې د مصر هېواد د درې زره کلونو تاریخي لرغونتوب سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره يو نيستمن او وروسته پاتې او د کاناډا او امريکا هېوادونه چې له ۱۵۰کالو څخه زيات عمر نه لري، اوس د پرمختللو او پراختيا موندلو هېوادونو له جملې څخه شمېرل کيږي.

د طبيعي صنايعو او د استحصال وړ معدنونو اندازه هم نه شي کولی د يوه هېواد د نيستمنۍ او شتمنۍ دليل شي، څکه جاپان يو داسې هېواد دی چې له ۸۰ سلنه زيات غرونه دي او مناسبه خاوره نه لري، خو بيا هم د خپلې اړتياوړ وريجې له محدودې زراعتي ځمکې څخه پوره کوي، خام ارزان بيه مواد د نړۍ له نېستمنو هېوادونو څخه را واردوي، د صنعتي محصولاتو او د قيمتي توکو په توګه يې صادروي چې له امريکا وروسته دويم لوی صنعتي قدرت بلل کېږي. ډېر زکاوت، قوم يا نسب او د پوستکي رنګ هم نه شي کولی چې د هېوادونو په پرمختګ او وروسته والي کې رغنده رول ولوبوي، څکه چې د نيستمنو او شتمنو هېوادود ډيپلوماتيکو کړو وړو په څېړلو سره دا جوته شوې ده چې کوم د پام وړ توپير په هوښيارۍ او فکر کې نه ليدل کېږي.

نو توپير په څه کې دی؟ يو لړ لاملونه شته چې د پراختيا نه موندنې علايم او آثار ګڼل کېږي، لکه: د پانګې کموالی، د متخصصو او ماهرو بشري ځواکونو کموالی چې د وروسته والي لاملونه او نښې دي.

سربيره پردې په عمومي او کيفي توګه کولی شو چې د وروسته پاتې هېوادونو ګډ خصوصيات داسې ډلبندي کړو:

۱- د خلکو د ژوند د سطحې او کيفيت ټيټوالی.

۲- وزګارتيا، کم کار او د مزد د اندازې ټيټوالی.

۳- کرنيزو توليداتو سره تړاو يا د لومړنيو موادو صادرات (توليدي سرچينې).

٤- اقتصادي تړاو او په نړيوالو اړيکو کې زيانمن کېدل.

٥- نا مناسب سياسي حکومتي جوړښت.

٦- ټولنيزه نابرابري.

۷- د منځنۍ طبقې کمزورتيا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځينې اقتصادپوهان د طبيعي سرچېنو کموالی، د پانګې نه تشکېلېدل او په کافي اندازه د سپما نشتوالی او داسې نور د هېوادونو د وروسته پاتېوالي علت بولي. رښتيا چې د طبيعي سرچينو زیاتوالی او د سرمايې سرچينو ته لاسرسی په اقتصادي پراختيا اغېز اچوي، خو د پام وړ ټکی دا دی چې: جنوبي امريکا، لاتيني امريکا، افريقايي او آسيايي هېوادونه د طبيعي سرچينو او معدني زېرمو له اړخه شتمن دي، د مثال په توګه: د منځني ختيځ د نفتو او ګازو ستري زېرمې يا په لاتينه امريکا او جنوبي امريکا کې د مسو او سربو سرچينې او په افريقا کې د پاملرنې وړ د طلا او نـقرې د زیرمو نومونه اخستلای شو چې سره له دې هم پرمختللي هېوادونه نه بلل کېږي. له پورتنيو معلوماتو څخه داسې پايله اخلو چې په پراختيا موندونکو او پراختيا نه موندونکو هېوادو د نړۍ وېشل د طبيعي سرچينو نابرابره وېشنه او د نفوس ډېروالی نه دی. ځينې پوهانو يو لړ محدودوونکي عوامل لکه: **د نفوسو نا منظمه وده د ما هر انساني ځواک کموالی، د سرمايې او مالي امکاناتو کمښت د پراختيا په حال کې هېوادو د وروسته پاتې کېدو عوامل ګڼي**.

نن دا ثابته شوې ده، په کومه اندازه چې طبيعي سرچينې په پراختيا کې اهميت لري، هومره علم او ټکنالوژي هم د اهميت وړ دي. پرمختللې ټکنالوژۍ کولی شي خپله په یوازې ډول په نسبي توګه د هېوادونو لپاره ګټوره تمامه شي، د بېلګې په توګه: جاپان، کوريا او سنګاپور چې کافي طبيعي سرچينو نه لري، خو د صنعت له پلوه په ډېرو مهمو لاس ته راوړنو بريالي شوي دي. په داسې حال کې چې د ارجنټاین په څېر هېواد او ځينې نور هېوادونه د ډېرو شتمنو زېرمو او طبيعي سرچينو له درلودلو سره سره د پراختيا په حال کې هېوادونه دي.

افغانستان له پخوا نه تراوسه له انحطاط او ورسته پاتېوالي، څخه ځوريږي او هميشه د دې مسلې نه د خلاصون د علتونو په لټه کې دی. سياسي استبداد د اداري او مديريت کمزوري بې ځايه غوښتنې، مخالفتونه، د سواد د کچې ټيټوالی، په لويو قدرتونو پورې تړل، د قومونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېروالی، ټولنیزه ګډوډي، د استعمار ګرو لاسوهنه او همدارنګه د ګاونډیانو متضادې ګټې د افغانستان د وروسته پاتېوالي مهم عوامل تشکیلوي.

په فرهنګي، سیاسي او اقتصادي ساحو کې د وروسته پاتېوالي ډېر مهم کورني عوامل دا دي: استبداد، داخلي جګړې، ناپوهي د مالي او پانګي امکاناتو کمښت او نور. بهرني عوامل چې یو ډول نه یو ډول یې د افغانستان په وروسته پاتېوالي کې اغېزناک نقش درلود، هغه استعمارګر هېوادونه وو چې د خپلو اقتصادي او سیاسي ګټو لپاره یې په دوامداره توګه د افغانستان د سیاسي تاریخ په اوږدو کې د جنګ اوږدیدل، نا امني، کشمکش او په افغانستان کي یې د یو ضعیف او پیپلي دولت د مستقر کولو سیاست تعقیب کړی دی. بالاخره د سیمې مهم هېوادونه او ګاونډیان او د هغو متضادې ګټې د داخلي جنګونو، ناامنیو او په عمومي توګه د افغانستان د انحطاط او وروسته پاتېوالي سبب شول. باید ووایو چې زموږ په ټولنه کې د وروسته پاتېوالي او نیستی یو عامل له فرهنګي نعمتونو څخه د محرومو قشرونو بې برخې کیدل دي، ځکه چې:

- له فرهنګي نعمتونو څخه د محرومو طبقو برخمن کیدل د ټولنې د ودې سبب کېږي.
- په پایله کې د ټولنې فرهنګ شتمن کېږي.
- فرهنګي شتمني د هوښیارۍ او نوښت ساه د ټولنې په وجود کې نغاړي.
- کله چې ټولنه نوښتګره وي تفکر په ټولنه کې ژوندی کېږي.
- په یوه ټولنه کې د تفکر په ژوندي کیدو سره ټولنه هېڅ وخت د نیستی خوا ته قدم نه ږدي.

په دې ډول ټولنه د ټولو اقتصادي، سیاسي، اجتماعي او فرهنګي ستونزو د حل په اړه د ښه او سم تشخیص خاونده کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- پراختیا ته د رسیدونکې هېواد او د وروسته پاتې هېواد تر منځ توپیر څه شی دی؟

۲- د وروسته پاتې هېوادونو ګډې ځانګړتیاوې بیان کړئ.

۳- د پرمختللو هېوادونو ګډې ځانګړتیاوې بیان کړئ.

٤- کوم عوامل د یوه هېواد په پرمختیا او وروسته پاتېوالي کې رول لري؟

٥- زمونږ د هېواد د وروسته پاتیوالي کورني عامل څه شی دی؟

٦- زمونږ د هېواد د وروسته پاتیوالي بهرنی لامل څه شی دی؟

کورنۍ دنده

په هغه سیمه کې چې تاسې ژوند کوئ نیستي شته او که نه؟ که وي د دې نیستۍ په اړه څېړنه وکړئ او دا څېړنه مو د نورو ټولګیوالو سره مقایسه کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پراختیا او د ژوند چاپیریال

خبرې پرې وکړئ

انځور ته وګورئ او د هغه په اړه په ټولګي کې خبرې وکړئ.

۱- آیا کوم وخت د هغو ځایونو له څنګه تېر شوي یاست چې د سړک په خواکې اچول شوې وي، هغه وخت تاسې ته څه احساس پیدا شو؟

۲- که چېرته بازار ته د کوم شي د پېرودلو لپاره تللي یاست، نو هرومرو به تاسې هلته ډېر موټرونه، د خلکو ګڼه ګوڼه، دوکانونه او کراچۍ لیدلي وي، آیا کوم شیان تاسې هلته ولیدل چې د ژوند د چاپېریال د ککړتیا لامل شوي وي؟

په تېر لوست کې مو ولوستل چې پراختیا د نیستۍ او نا انډولۍ له منځه وړلو او د صنعتي کېدو، په ټولنیزو اړیکو او سیاسي چارو کې د عدالت پر بنسټ د خلکو د ګډون د زیاتوالي په معنا ده. په دې درس کې د ژوند چاپېریال تعریف او اهمیت او د ژوند د چاپېریال او پراختیا ترمنځ دوه اړخیزې اغېزې لولئ.

د ژوند چاپېریال څه شی دی؟

ټول چاپېریال چې په هغه کې ژوند دوام لري، د ژوند چاپېریال نومېږي. د بېلګې په توګه د اوبو ډنډ، یو ښار، اوقیانوس، بېدیاوې، غرونه او داسې نور دا ټول د ژوند د چاپېریال له ډولونو څخه دي. د ژوند په چاپېریال کې ژوندي موجودات د بې ساه شیانو لکه: خاوره، اوبه، ګازونه او نورو موجوداتو سره یوځای شتون لري. ژوندي موجودات پخپلو کې او همدارنګه د بې ساه موجوداتو سره متقابلې اړیکې ساتي. دا اړیکې د ژوند د چاپېریال د دوام او بقا لپاره اړینې دي. د ژوند چاپېریال په دې ډول هم تعریف شوی دی: چاپېریال هغه فضا ده چې ټول فزیکي، بیولوژیکي، ټولنیز، سیاسي او نور هغه شرایط پکې شاملېږي چې ټول ژوندي موجودات پکې ژوند کوي او د هغو د روابطو مجموعه جوړوي. په یو بل تعریف کې راغلي دي: د ژوند چاپېریال د خارجي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوضاعواو احوالو مجموعې ته وايي چې د ژونديو موجوداتو په وده، پراختيا او بقا باندې اغېز لري. د ژوند چاپېريال د مفهوم د ښه درك لپاره اړينه ده چې له طبيعي سرچېنو او د هغو د استفادې له طريقو سره آشنا شو.

طبيعي سرچېنې څه شی دي؟

په عمومي توګه هغه شيان دي چې خدای (جَلَّ جَلاَلُه) په طبيعت کې پيدا کړي دی او ژوندي موجودات ترې ګټه اخلي. موږ د غره له تيږو څخه په کار اخيستلو خپل ځان ته کور جوړو، له معدنونو څخه د هر ډول فلزاتو په را ايستلو سره د اړتيا وړ لوښي او وسايل جوړوو، له وښو او ځناورو څخه د اړتيا وړ پوښاک او خواړه برابروو.

طبيعي سر چېنې په درې ډوله دي

۱- **نه رغيدونکې سرچېنې**: دا ډول سرچينې د ګټې اخيستلو په بهير کې کمېږي او بالاخره ختميږي لکه: د ډبرو سکاره، مالګه، تيل، ګاز او نور معدنونه.

۲- **بيا رغيدونکي سر چېنې**: د طبيعي منابعو يو بل ډول دی چې د معقولې او مناسبې ګټې اخيستنې په پايله کې نه ختميږي او د بيارغونې وړ دي. لکه: کبان، ځنګل، واښه او داسې نور.

۳- **نه تماميدونکې سرچېنې**: چې د هغو اندازه په طبيعت کې ډېره زياته ده، لکه: اوبه، هوا او انرژي.

په بشري نړۍ کې د انسانانو د اړتياوو وده او زياتوالی د ډول او کيفيت له نظره د طبيعي سرچېنو له ظرفيت سره يوشان نه دی.

يو له هغو موضوعاتو چې له طبيعي سرچينو څخه د استفادې د ښه مديريت په کولو کې بايد په نظر کې ونيول شي، هغه د ځمکې د تحمل وړ ظرفيت (Carring capacity) دی.

د تحمل وړ ظرفيت څه شی ته وايي؟

هغه اندازه خلك چې په يو چاپېريال کې ژوند کوي او د ژوند هغه چاپېريال په دوامداره توګه د هغوی اړتياوې پوره کړای شي، د تحمل وړ ظرفيت ورته ويل کېږي، که چېرته د ژوند له چاپېريال نه د غير معقولې ګټې او د نفوس د زياتوالي په نتيجه کې له زغم وړ طاقت څخه څه ورزيات شي ښکاره ده چې طبيعي منابع هغوی ته کفايت نه کوي او په چټکۍ سره ختميږي او زيان ويني ترديې چې کيدای شي بيا د رغونې وړنه وي.

د نړيوال ژوند د چاپېريال له مهمو موضوعاتوسره بلدتيا پيدا کړئ.

بحث پرې وکړئ

- ستاسې په اند کوم شيان د ژوند د چاپېريال د ککړتيا سبب کېږي؟

- آيا دا خطرونه او زيانونه يوازې يو ملك ته اوکه ټولو ملکونوته متوجه دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشر د تمدن پرمختګ، معاصرې ټکنالوژۍ او د نفوسو ډېروالي، نني نړۍ په ځمکه، هوا او اوبو کې په ککړتیا اخته کړې ده. چې د ځمکې د سر د اوسیدونکو ژوند یې له لوی ګواښ سره مخامخ کړی دی.
کوم موضوعات چې په دې برخه کې ورته اشاره کېږي یوه بې سرحده ساحه لري. یعنې دا ګواښ یوه هېواد ته متوجه نه دی او د هغو د حل لپاره د هېوادونو ترمنځ تفاهم او مرستې ته اړتیا ده.

د ژوند د چاپېریال د ککړتیا او ګواښ لاملونه

۱- د ځمکې د تودوخې زیاتیدل (ګلخانه یې) ګازونه.

د ځمکې د تودوخې د درجې د لوړیدو له مهمو عواملو څخه یو د ګلخانه یې ګازونو زیاتوالی او د ضرورت وړ تنفسي هوا کموالی دی. د کاربن ډاي اکسایډ په ګاز کې زیاتوالی او ټول ورانوونکي ګازونه د صنعت د پرمختګ له امله دي چې په لویډلو کې یې نامطلوبو اغیزو ته پاملرنه ونه شوه. خو وروسته پوهان په دې پوه شول چې هغه ماشین آلات چې د سون د تیلو او په نورو غوړو باندې فعالیت کوي، خپله د کاربن ډای اکسایډ د ګازونو د تولید سبب کېږي. د دې ګازونو له حده زیاته برخه د ځمکې په شاوخوا راټولیږي. د دې ګازونو بې حده زیاتوالی او تولیدېدل د ځمکې په چاپېریال کې د ګاز د یو پېړ قشر سبب ګرځي چې د ګل خانو د پلاستیک پوښ په څېر د تودوخه د ځمکې سطحې ته نږدې ساتي او د ګلخانې په څېر د ځمکې د هوا د تودیدلو سبب ګرځي.

۲- د ازون د قشر یا سطحې کمېدل

دویمه ستونزه چې د اندېښنې وړ ده هغه د ازون قشر ته چې د ځمکې د ساتنې لپاره د هغې په شاوخواکې ځای لري زیان رسیدل دي. د ازون قشر تقریباً په ۲٤ کیلو مترۍ کې د ځمکې په سر د دې سیارې په شاو خوا چاپېر شوی دی او ماورا بنفش د وړانګو په جذبولو سره ځمکه او د هغه ټول موجودات له زیان اړوونکو وړانګو څخه ساتي. هغه ګازونه چې له صنایعو، وسایطو او نورو ماشینونو څخه د ګټې اخیستنې په پایله کې تولیدېږي، د ازون په قشر ورانوونکی او ویجاړوونکی اغېز لري او حتی د ازون د قشر په سطحه باندې یې د یو سورې جوړولو امکانات برابر کړي دي.

۳- د دښتو پراختیا او د حاصل خېزې خاورې کمښت

د ګټې وړ ځمکې د نړۍ په ګوټ ګوټ کې د شاړېدو او له منځه تللو له خطر سره مخامخ دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

علمي څېړنو هم دا جوته کړې ده چې له ۱۰ تر ۱۱ په سلنه د نړۍ حاصل ورکونکې خاوره په هغه کچه ککړه شوې ده چې د هغو بیرته رغونه تقریباً ناممکنه ده.

۴- د هوا ککړتیا او اسیدي بارانونه

اسیدي بارانونه هم د هوا د ککړتیا یو عامل ګڼل کېږي. هغه اکسایډونه چې د سون د تېلو له مصرف او سوځولو نه حاصلیږي. په هوا کې د اوبو له موجود بخار سره یو ځای کېږي او داسې اسیدونه تشکیلوي چې له وریځو سره د ځمکې په سر حرکت کوي، کله چې وریځې په باران تبدیلې شي دا اسیدونه د ځمکې مخ ته راګرځي او د ځنګلونو، ګیاوو او حتی د انسانانو په لاس جوړ شویو ساختمانونو ته د زیان او د اوبو د سرچېنو د ککړتیا سبب ګرځي.

۵- د زهري (سمي) خځلو غورځول

د صنعتي چارو له امله، یو ډېر شمېر صنعتي زهري خځلې او اضافي مواد منځ ته راځي چې د خښېدو په پایله کې د چاپېریال د ککړتیا سبب ګرځي. زهري فلزات د ژوندانه چاپېریال او د خلکو ژوندانه ته زیان رسوي. د زهري موادو غیر اصولي انتقال او د هغو په سمه توګه نه دفع کول هم د ژوندانه د چاپېریال له ستونزو څخه شمېرل کېږي.

۶- د ځنګلونو له منځه وړل

د ځنګلونو چټک تخریب او له منځه تلل لاندې ژیو پولیټیکي او بې سرحده اغېز درلودای شي:

الف: د ځنګلونو د پوښښ له منځه تلل د خاورې د چټک شاړېدو، د رودونو او اوبو د سرچېنو د ککړتیا لامل ګرځي.

ب: د کاربن ډای اکسایډ د جذب او اکسیجن د تولید اندازه او ظرفیت کمېږي. او د ځمکې تودوخه زیاتیږي.

خبرې پرې وکړئ

ستاسې په فکر! آیا د دې ټولو خطرونو مخنیوی کولی شوکوم چې بشریت له هغه سره مخامخ دی؟ څنګه؟ ستاسې مسؤولیت د ژوند د چاپېریال پر وړاندې څه دی؟

په اوسمهال کې دوامداره پراختیا په سیاسي برخو او هم په څېړنیزو برخو کې په پراخه توګه د نړۍ په سطحه د استفادې وړ ګرځي.

دوامداره پراختیا څه شی ده؟

بې له دې چې د راتلونکې نسل اړتیاوو ته زیان ورسیږي، د خپلو اوسمهالو اړتیاوو پوره کولو ته دوامداره پراختیا وایي. په ساده ژبه، نني انسانان د خپلو اړتیاوو د پوره کولو لپاره باید د طبیعت له

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچېنو څخه په معقوله توګه ګټه واخلي، ځکه چې راتلونکی نسل هم له دې سر چېنو څخه د ګټې اخیستلو حق لري. په دې تعریف کې د نیستی او طبیعي سرچېنو ته د لاسرسي په اړه د نن او راتلونکي نسل تر منځه د عدالت رعایت کولو په اړه فکر نغښتی دی او خلک یې له طبیعت نه د معقولې استفادې، د ژوند د چاپېریال او د ژوندیو موجوداتو او ځناورو ساتنې ته هڅولي دي.

الله (جَلَّ جَلالُه) انسان له خاورې نه پیدا کړ او په هغه کې یې روح واچاوه نو انسان او د انسان د ژوند او حیات ټولې پدیدې له ځمکې او خاورې نه پیدا دي او خاوره د ځمکې پوټکی (قشر) دی. الله (جَلَّ جَلالُه) ټول موجودات او شیان په یوه پېچلې اړیکه کې د انسان لپاره پیداکړل او انسان یې د دوی په استفاده کې له اسراف کولو نه منع کړ. د اسلام په مقدس دین کې درې شیان مطلوب دي.

۱- په هغو سرچېنو او شتمنیو چې الله (جَلَّ جَلالُه) په ځمکه، آسمان، د ځمکې په تل او په بحرونو کې د انسان د استفادې لپاره پیدا کړي دي،د الله (جَلَّ جَلالُه) د شکر اداکول.

۲- په بحر، ځمکه او آسمان کې له شتمنیو او سرچېنو څخه په دوامدره، همېشه سنجیده او اسراف نه کوونکې توګه ګټه اخیستنه.

۳- د الله (جَلَّ جَلالُه) له نعمتونو څخه له هر ډول چټلی، نجاست او کثافت نه پرته، پاکه ګټه اخیستنه چې نظافت د شریعت مطلوب او د ایمان جز دی. که چېرته انسان له دې سرچینو څخه معقوله استفاده ونه کړي، دا عمل د دې لامل کېږي چې استفاده کوونکي له خپلو اړیتاوو څخه زیات او د نورو د اړتیاوو په نظر کې نیولو څخه پرته ترې استفاده وکړي چې دا عمل اسراف دی او اسراف حرام دی. د دې لپاره چې یوازې د نن ورځې د انسان پرمختیا او سوکالي د اسلام مقصدنه دی بلکې د اسلام مقصد له نن څخه د قیامت تر ورځې د انسان ترقي او پرمختګ دی. انسان پراختیا ته اړتیا لري چې خلك هم د انساني شرایطو ښه والي ته او هم د ژوند د چاپېریال د ساتنې یعنې د طبیعت د تولید قدرت او د تنوع د ساتنې ته پاملرنه ولري. چې د دې کار په عملي کولو سره ځینې نظریات د پراختیا او د ژوند د چاپېریال په اړه پای ته رسېږي. داسې نظریې چې ګوندې دا دوه یو د بل په مقابل کې دروي، خو موږ باید دا ومنو چې دا دواړه اصلونه (د ژوند چاپېریال او پراختیا) د یوه بهیر دوه نه بېلدونکې برخې دي.

کومې چارې چې په موږ پورې اړه لري چې د چاپېریال د پاك ساتلو لپاره یې سرته ورسوو ځینې یې په لاندې ډول یاد وو:

- موږ باید نیالګي کښېنوو، کبله وکرو او چاپېریال پاك وساتو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- خځلې او کثافات باید په يو ټاکلي ځای کې وغورځوو.
- د ونو او پارکونو ښخه ښارنه او ساتنه وکړو. هغو ته اوبه واچوو او له ماتولو نه يې ډډه وکړو.
- په خوړونو، پارکونو او سرکونو کې کثافات وانه چوو.
- انرژي باید ډېره او بې ځايه مصرف نه شي او د بې کيفيته تيلو او د سون موادو له استفادې نه چې د ژوند چاپېريال ککړوي ډډه وکړو.
- هغه د بيا استفادې وړ شيان چې بايد لرې واچول شي، د کوچنيانو لپاره ترې د لوبو شيان جوړکړو.
- د پلاستيکي کڅوړو پر ځای له کاغذي او ټوکريزو کڅوړو ګټه واخلو او يا که له پلاستيکي کڅوړو ښخه استفاده کوو، وروسته له استفادې هغه بايد د خځلو په ټاکلي ځای کې وغورځوو.
- ژوي ونه زورو او داسې نور.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- د ځمکې د زغم اندازه څه شی ده؟ ويې ليکئ.
۲- که له طبيعي سرچينو ښخه په معقوله توګه استفاده ونه شي، څه به پېښ شي؟
۳- نه رغيدونکي طبيعي سر چينې کومې دي؟ توضيح يې کړئ.
٤- ولې ويل کېږي چې پراختيا د ژوند د چاپېريال د ککړيدو لامل ګرځي؛ آيا دا سمه ده؟
٥- د ژوند د چاپېريال ککړتيا د انسانانو ژوند ته څه زيان رسوي؟
٦- د ځمکې د کرې توديدل (ګلخانه يي اغېز) څه شی دی؟ بيان يې کړې.
۷- د ځمکې د تودوخې د درجې لوړوالی په اقليم کې کوم تغييرات راولي او د کومو پيښو لامل کېږي؟

کورنۍ دنده

څلور هغه کارونه چې تاسې يې د ژوند د چاپېريال د پاکوالي لپاره سرته رسولای شئ وليکئ او بيا يې د ټولګي پر وړاندې و لولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځپرکي لنډيز

۱ - پراختيا په لغت کې د تدريجي پرمختګ، ځواکمنۍ او حتى لويوالى خوا ته د ودې کولو په معنا ده. همدارنګه پراختيا د پراخوالي په معناهم ده.

۲- د هر ډول پراختيا اساس فرهنګي پراختيا ده او له هغه ځايه چې د دولتونو اصلي موخه هر اړخيزې پراختيا ته رسيدل دي او د دې پراختيا بنسټ انسان دی، له دې کبله د دوامدارې او حقيقي پراختيا بنسټ به هم فرهنګي پراختيا وي.

۳- هغه شرايط او ټولنيز لاملونه چې د ودې او پراختيا په بهير کې د پاملرنې وړ دي عبارت دي له:

۱- د مطلقې نيستۍ د له منځه وړلو په مقصد لاس په لاس، فوق العاده او بيړنۍ مرستې چې په خواشينۍ سره د نفوسو ډېره برخه ورسره لاس او ګريوان ده.

۲- د اساسي اړتياو، لکه: خوړو، استوګنځۍ، د سون موادو، کاليو او ځينو ټولنيزو اړتياوو، لکه: د بشري حقونو زده کړې او د دندې لاسته راوړلو لپاره د لارې هوارول او په ټولنيز ژوند کې د سياسي او ټولنيزو موقفونو او نقشونو لاسته راوړل، د ټولنيزې هوساينې او عدالت راوستل دي.

۴- اقتصادي پراختيا: هغه پرمختګ چې د د توليدي،فزيکي، انساني او اجتماعي ظرفيتونو د زياتوالي سره يو ځايي وي، اقتصادي پراختيا بلل کيږي.

۵- ټول هغه چاپېريالونه چې هلته ژوند دوام لري، د ژوند چاپېريال ورته ويل کيږي.

۶- د ژوند د چاپيريال پاک ساتل او د اقليم د تغيير د مخنيوي لپاره هڅې د ټولو بنسټونو او د هېواد د هر وګړي مسؤوليت او دنده ده.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library